

Міністерство освіти і науки України
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Міністерство освіти і науки України
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

МІРОШНИЧЕНКО-ГУСАК ЛЮДМИЛА АНДРІЇВНА

УДК 069(477.82):[908]:069.5:39(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ВІДДІЛ ЕТНОГРАФІЇ ТА НАРОДНИХ ПРОМИСЛІВ
ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ:
ФОРМУВАННЯ КОЛЕКЦІЇ, РОЛЬ У ЗБЕРЕЖЕННІ
НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ (1929–2018 рр.)**

26.00.05 – музеєзнавство. Пам'яткознавство

Галузь знань – 03 Гуманітарні науки

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Л. А. Мірошниченко-Гусак

Науковий керівник – Гаврилюк Світлана Віталіївна, доктор історичних наук, професор.

Луцьк – 2019

АНОТАЦІЯ

Мірошниченко-Гусак Л. А. Відділ етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею: формування колекції, роль у збереженні національної культурної спадщини (1929–2018 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 26.00.05 – музеєзнавство. Пам'яткознавство. – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2019.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2019.

Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

У дисертації розкрито діяльність відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею – структурного підрозділу закладу й водночас його вагомому осередку, який відіграє важливу роль у збереженні та розвитку національної культурної спадщини.

Встановлено, що у вітчизняній історіографії існує значна кількість публікацій, присвячених висвітленню окремих аспектів діяльності етнографічних музеїв. Проте робота етнографічних відділів музейних закладів комплексного типу ще не знайшла належного висвітлення. Відсутнє спеціальне узагальнююче дослідження і про розвиток та значення етнографічного музейництва Волинської області. Тому актуальним з наукової і практичної точок зору є розкриття історії відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею впродовж періоду його функціонування 1929–2018 рр.

З'ясовано, що для наукового дослідження теми існує достатня джерельна база. Вона представлена головним чином матеріалами, що зберігаються у

науковому архіві й фондах Волинського краєзнавчого музею та Державному архіві Волинської області.

У ході дослідження встановлено, що перший період історії відділу етнографії та народних промислів (1929–1939 рр.) проходив в умовах суперечливої політики міжвоєнної Польщі, у складі якої тоді перебувала територія нинішньої Волинської області, як частина Волинського воєводства. Ця політика здійснювалася на загальних засадах розвитку музейної справи того часу й спрямовувалася переважно на комплектування етнографічної колекції предметами з усіх повітів Волинського воєводства. Саме більшість з них була представлена в експозиції тодішнього Волинського музею.

В радянську добу (1939–1989 рр.) етнографічний відділ фактично був ліквідований, а його колекція розподілена між різними фондovими групами музею. Такий підхід став відображенням специфічної державної політики комуністичного режиму стосовно національної культури українців та компартійно-класового ставлення до культурних пам'яток. Хоча відділу не існувало, однак окремі його функції виконували наукові співробітники інших відділів музею, зокрема щодо комплектування фондів етнографічними пам'ятками. Починаючи з кінця 1960-х й по кінець 1980-х рр., проходив активний процес формування музейної збірки. Остання поповнилася й етнографічними предметами, зібраними переважно під час експедицій різного спрямування: етнографічних, комплексних, зі збору пам'яток народного мистецтва та обстеження сакральних споруд.

У 1989 р. роботу відділу етнографії та народних промислів було відновлено. У роки незалежної української держави він розгорнув по-справжньому різносторонню діяльність. На основі широкого масиву джерел простежено шляхи формування впродовж 1989–2018 рр. етнографічної колекції, процеси її опрацювання та вивчення, розкрито експозиційно-виставкову та культурно-просвітницьку роботу, що здійснювали наукові співробітники відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею.

Підкреслено, що працівники відділу в означений період використовували сучасні форми й методи комунікації для залучення відвідувачів: впроваджували театралізовані й інтерактивні екскурсії, освітні проекти, культурно-мистецькі акції, практичні заняття.

У дослідженні показано роботу науковців відділу над створенням Музею етнографії та народних промислів Волині, який мав постати у 1990-х рр. як структурний підрозділ Волинського краєзнавчого музею і представляти традиційну культуру краю. Однак питання залишилося не вирішеним, а етнографічна колекція в подальшому експонувалася лише у тимчасових виставкових проектах та під час культурно-освітніх заходів.

Дисертація виконана на підставі опрацювання відповідного фактологічного матеріалу. Наукова новизна її результатів полягає у наступному.

Уперше підготовлена наукова праця, у якій комплексно досліджено діяльність впродовж 1929–2018 рр. відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею як структурного підрозділу цього закладу.

Встановлено, що результатом роботи відділу за ці роки стало формування етнографічної колекції пам'яток традиційної культури. Лише її одна фондова група зберігання творів декоративно-ужиткового мистецтва на сьогодні становить понад 7 тисяч одиниць основного фонду.

Виокремлено періоди історії відділу та розкрито особливості пошуково-збиральницької, експозиційної та культурно-освітньої роботи, що проводилася в кожен з них. У контексті суспільно-політичних та культурних трансформацій в Україні наприкінці ХХ – у початку ХХІ ст. прослідковано зміни та окреслено нові тенденції діяльності відділу, які полягали у активній популяризації національної культурної спадщини. Шляхом опрацювання етнографічної колекції музейних пам'яток, що розділені за різними групами зберігання, та залученням відповідної фондово-облікової документації проведено їх класифікацію за тематичним і типологічним принципом.

На основі опрацювання низки джерел та наукових публікацій показано внесок провідної наукової співробітниці Н. Гатальської у розвиток етнографічного музейництва Волині.

Подальшого наукового розвитку у дисертації набули питання про основні тенденції розвитку музейної справи у Волинській області, шляхи і методи формування етнографічної колекції Волинського краєзнавчого музею, внесок відомого фольклориста О. Ошуркевича в охорону культурної спадщини та розвиток музейної справи у Волинській області.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що матеріали дисертації, її концептуальні положення і висновки можна використовувати у музейній діяльності. Зокрема, виробленні методики систематизації етнографічних пам'яток у фондосховищі, проведенні методичних семінарів-практикумів для музейних працівників, побудові музейних виставок та здійсненні культурно-просвітницької й інших видів музейної роботи. Аналіз предметного складу етнографічної колекції стане корисним для вироблення концепції подальшого комплектування збірки Волинського краєзнавчого музею пам'ятками традиційної культури. Характеристику роботи відділу етнографії та народних промислів можна використати й для стратегічного планування його подальшого функціонування, враховуючи досвід та визначаючи подальші пріоритети.

Матеріали дисертації стануть у нагоді для викладання нормативних і спеціалізованих курсів з музейної справи у закладах вищої та середньо спеціалізованої освіти, зокрема «Історія музейної справи», «Експозиційно-виставкова робота музеїв», ін.

Опрацьовані у дослідженні джерела можуть бути включені до збірників документів і матеріалів з історії музейної справи на Волині у ХХ – на початку ХХІ ст., хрестоматій з минулого та сьогодення культурного життя України, знадобляться для підготування буклетів, путівників про діяльність Волинського краєзнавчого музею.

Ключові слова: відділ етнографії, етнографічна колекція, культурна спадщина, Волинський краєзнавчий музей, музейний предмет, музейна комунікація.

ANNOTATION

Miroshnichenko-Husak L. A. Department of Ethnography and Folk Crafts of the Volyn Regional Museum: the Ways of Forming the Collections, the Role in the Preservation of the National Cultural Heritage (1929–2018). – The Qualifying Scientific Work on the Rights of the Manuscript.

The dissertation research is made for Degree of a Candidate of Historical Sciences (Doctor of Philosophy) in specialty 26.00.05 “Museum Studies. Monuments”. – Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, 2019.

Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, 2019.

The work consists of the introduction, three sections, conclusions, the list of sources used and applications.

The dissertation discloses the activities of the Department of Ethnography and Folk Crafts of the Volyn Regional Museum – a structural unit of the institution, an important centre of preservation of the national cultural heritage.

It is established that there is a considerable number of publications in national historiography on the coverage of certain aspects of the activities of ethnographic museums. However, the work of ethnographic departments of museums of a complex type has not yet been adequately covered. There is no generalized study on the development and significance of ethnographic museums in Volyn region.

It is determined that there is a sufficient source base for the scientific study of the topic. It is presented mainly by the materials of the scientific archive and funds of the Volyn Regional Museum and the State Archives of Volyn Region.

During the research it was found that the first period of the history of the Department of Ethnography and Folk Crafts (1929–1939) took place in the context of the contradictory policy of interwar Poland, which at that time was the territory of the present Volyn region. It was based on the general principles of museum development at that time and was aimed at completing the ethnographic collection.

In the Soviet era (1939–1989), the Ethnographic Department was actually liquidated, and its collection was distributed among the various fund groups of the museum. This approach reflected the specific state policy of the communist regime regarding the national culture of Ukrainians and the communist-class attitude towards cultural monuments. From the late 1960s to the late 1980s, an active process of forming a museum collection took place. It was also replenished with ethnographic objects, collected mainly during ethnographic, complex expeditions, collecting folk art monuments and examining sacral structures.

In 1989 the work of the Department of Ethnography and Crafts was resumed. And with the independence of Ukraine it launched various activities. On the basis of various sources the ways of forming the ethnographic collection in 1989–2018 were traced, the processes of elaboration and study of the museum collection were examined, the exposition-exhibition and cultural-educational work, carried out by the researchers of the Department of Ethnography and Folk Crafts was deduced.

The dissertation is made on the basis of processing of the relevant factual material. The scientific novelty of its results is as follows.

For the first time, a comprehensive study on the activities of the Department of Ethnography and Folk Crafts of the Volyn Regional Museum during 1929–2018 was prepared. It is established that the work of the Department during these years resulted in the formation of an ethnographic collection of monuments of traditional culture. The periods of the Department's history with the characteristics of the features of search-collecting, exposition and cultural-educational work, conducted in each of those periods and its contribution to the formation of the ethnographic collection of the Volyn Regional Museum, were distinguished. In the context of socio-political and cultural transformations in Ukraine at the end of the XX – in the first decade of the XXI century the changes were traced and new trends of activity of the Department were outlined. Through a comprehensive study of the ethnographic monuments of the collection of the Volyn Regional Museum, they were classified according to thematic

and typological principles. On the basis of elaboration of a number of sources and scientific publications the contribution of the leading researcher N. Gatal'skaya to the development of the ethnographic museum work of Volyn is shown.

Further scientific development in the dissertation has raised the questions about the main tendencies of museums' development in Volyn region during the period under study, ways and methods of forming the ethnographic collection of the Volyn Regional Museum, O. Osurkevich's contribution to the protection of cultural heritage and the development of the museum work in Volyn.

The practical significance of the obtained results is that the materials of the dissertation, its conceptual principles and conclusions can be used in museum activity. In particular, to develop a methodology for organizing ethnographic monuments in the stockpile, holding workshops for museum workers, building exhibitions and other types of museum work. The analysis of the subject composition of the ethnographic collection will be useful for creating the concept of further completing the collection of the Volyn Regional Museum with monuments of traditional culture. The characteristics of the department of ethnography and folk crafts can also be used for strategic planning of the further effective functioning of the Volyn Regional Museum.

The dissertation materials will be useful for teaching normative and specialized courses in museum work in institutions of higher and secondary specialized education. The sources analyzed in the study can be included in the collections of documents and materials on the history of the museum work in Volyn in the XX – early XXI centuries, textbooks on the cultural life of Ukraine, will be required to prepare booklets, guidebooks about the activities of the Volyn Regional Museum.

Keywords: Department of Ethnography and Folk Crafts, ethnographic collection, cultural heritage, Volyn Regional Museum, museum subject, museum communication.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Мірошниченко-Гусак Л. А. Польові етнографічні дослідження як складник формування збірки Волинського краєзнавчого музею. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Серія: Історичні науки. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. № 13 (338). С. 151–156.

2. Мірошниченко-Гусак Л. А. Внесок Олексія Ошуркевича в розвиток пам'яткоохоронної та музейної справи Волині. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Серія: Історичні науки. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2017. № 4 (353). С. 137–143.

3. Мірошниченко-Гусак Л. А. Виставкова робота відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею (1989–2015 рр.). *Гілея: науковий вісник: зб. наук. пр. Київ*, 2018. Вип. 126 (11). С. 90–95.

4. Мірошниченко-Гусак Л. А. Етнографічний напрям діяльності Волинського краєзнавчого музею у 1939–1989 роках. *Емінак: науковий щоквартальник*. 2018. № 3 (23) (лип.–верес.). Т. 2. Київ; Миколаїв. С. 131–137.

5. Мірошниченко-Гусак Л. А. Діяльність етнографічного відділу Волинського музею у 1929–1939 рр. *Гілея: науковий вісник: зб. наук. пр. Київ*, 2019. Вип. 143 (№ 4). Ч. 1. Історичні науки. С. 125–129.

6. Мірошниченко-Гусак Л. А. Етнографічна колекція пам'яток Волинського краєзнавчого музею: основні типологічні групи. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Серія: Історичні науки. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2019. № 7 (380). С. 166–172.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Мірошниченко-Гусак Л. «Доки пишуть писанки – доти буде світ» (До 10-річчя проведення у Волинському краєзнавчому музеї обласного конкурсу на

кращу писанку Волині). *Волинський музей: історія і сучасність*: наук. зб.: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (Луцьк–Колодяжне, 18–19 трав. 2004 р.). Луцьк, 2004. Вип. 3. С. 103–105.

8. Мірошніченко-Гусак Л. Колекція писанок у Волинському краєзнавчому музеї. *Минуле і сучасне Волині й Полісся: народне мистецтво і духовність*: зб. наук. пр.: матеріали Другої волин. обл. наук.-етногр. конф. (м. Луцьк, 12–13 трав. 2005 р.). Луцьк, 2005. Вип. 15. С. 55–56.

9. Мірошніченко-Гусак Л. Інвентарна книга Волинського музею в Луцьку як джерело вивчення писанкарства на Волині. *Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею*. Рівне: Волин. обереги, 2006. Вип. IV. С. 242–244.

10. Мірошніченко-Гусак Л. Способи перенесення вантажів та різновиди дорожнього начиння: до побудови виставки. *PEREYASLAVICA*: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»: зб. наук. ст. 2008. Вип. 2 (4). С. 265–271.

11. Мірошніченко-Гусак Л. Взаємозв'язок музею і школи на прикладі етнографічних виставок. *Волинський музейний вісник*: наук. зб.: Музейна педагогіка. Теорія і практика/упр-ня культури Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; каф. документознавства і музейн. справи СНУ ім. Лесі Українки. Луцьк, 2013. Вип. 5. С. 85–89.

12. Мірошніченко-Гусак Л. Джерела пізнання. Збірка листів, адресована Олексію Ошуркевичу. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Народна культура і музеї*: наук. зб.: матеріали Четвертої всеукр. наук.-етногр. конф., присвяченої 80-річчю від дня народження Олекси Ошуркевича (м. Луцьк, 16–17 квіт. 2013 р.)/упоряд. Є. І. Ковальчук, Л. А. Мірошніченко-Гусак. Луцьк, 2013. Вип. 44. С. 15–17.

13. Мірошніченко-Гусак Л. Етнографічна виставка «Традиційне вбрання волинян та поліщуків»: взаємодія з відвідувачем. *Волинський музей: історія і сучасність*: наук. зб.: матеріали V Всеукр. наук. іст.-краєзн. конф., присвяченої

23-й річниці Незалежності України та 85-й річниці створення Волинського краєзнавчого музею (м. Луцьк, 16 трав. 2014 р.)/упоряд. А. Силюк. Луцьк, 2014. Вип. 5. С. 121–124.

14. Мірошніченко-Гусак Л. Становлення відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею. *Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень*: матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. студентів і аспірантів (17–18 трав. 2016 р.). У 3-х т. Луцьк: Терен, 2016. Т. 3. С. 118–121.

15. Мірошніченко-Гусак Л. Етнографічна колекція Волинського краєзнавчого музею в дослідженнях вітчизняних науковців (1989–2015 роки). *Теорія і практика сучасної науки*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 24–25 лют. 2017 р.). У 2-х ч. Херсон: Вид. дім «Гельветика», 2017. Ч. 2. С. 187–190.

16. Мірошніченко-Гусак Л. Твори декоративно-ужиткового мистецтва у збірці Волинського краєзнавчого музею. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і Ковельщина в українській та європейській історії*: наук. зб./Ковель. міськ. рада; упр-ня культури, з питань релігій та національностей Волин. ОДА; СНУ ім. Лесі Українки; Волин. краєзн. музей; Ковель. іст. музей; ВОО НСКУ/упоряд. Г. Бондаренко, І. Прокопів, А. Семенюк, А. Силюк. Ковель, 2018. Вип. 65. С. 543–545.

17. Мірошніченко-Гусак Л. А. Виставкові проекти відділу етнографії на основі експозиції Волинського краєзнавчого музею. *Сучасні наукові дослідження представників суспільних наук – прогрес майбутнього*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 22–23 берез. 2019 р.). Львів: ГО «Львівська фундація суспільних наук», 2019. С. 62–66.

ЗМІСТ

ВСТУП	13
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	19
1.1. Стан наукового вивчення теми	19
1.2. Джерела	34
1.3. Теоретико-методологічні засади дослідження	42
Висновки до розділу 1	49
РОЗДІЛ 2. ІСТОРІЯ ВІДДІЛУ	51
2.1. Становлення етнографічного музейництва в польський період (1929–1939 рр.)	51
2.2. Формування етнографічної збірки за радянської доби (1939–1989 рр.)	71
2.3. Створення відділу етнографії та народних промислів і його розбудова в незалежній Україні	93
Висновки до розділу 2	103
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ ВІДДІЛУ	106
3.1. Пошук, збір, систематизація етнографічних пам’яток	106
3.2. Науково-дослідна та експозиційно-виставкова робота	126
3.3. Роль комунікативної діяльності відділу у збереженні національної культурної спадщини	141
Висновки до розділу 3	155
ВИСНОВКИ	158
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	166
ДОДАТКИ	214

ВСТУП

Актуальність теми дослідження продиктована необхідністю проведення аналізу проблем і викликів, що постали перед музеями різних профілів на шляху реорганізації вітчизняної музейної галузі. Їхньою провідною функцією сьогодні постає соціокультурна спрямованість, яка поєднує процеси збереження та актуалізації національної культурної спадщини.

Волинський краєзнавчий музей, як культурний заклад комплексного типу, здійснює роботу у різних тематичних напрямках, серед яких вагоме місце займає етнографічний. Питання подальшого розвитку установи мають суттєве значення і для відділу етнографії та народних промислів – структурного підрозділу музею.

Звернення до історії та аналізу напрямів діяльності відділу етнографії та народних промислів, важливе для висвітлення цілісної історії Волинського краєзнавчого музею, дасть можливість прослідкувати впровадження нових форм роботи, окреслити практичні напрацювання проведені з метою збереження нематеріальної культурної спадщини, на які в останні десятиліття суспільство звертає посилену увагу.

Актуальність теми продиктована також невеликою кількістю комплексних досліджень, що стосуються етнографічного музейництва України. Якщо історія та діяльність окремих етнографічних музеїв висвітлена в науковій літературі достатньо, то розвитку етнографічних відділів краєзнавчих музеїв та їхньої ролі у збереженні національної культурної спадщини присвячено небагато праць. Більшість наявних розвідок розкривають окремі аспекти роботи відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею. Тому комплексне дослідження історії відділу, характеристика напрямів його роботи дадуть можливість доповнити цілісну картину розвитку музейної справи не лише Волині, а й України загалом.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана згідно з положеннями Регіональної програми розвитку культури, мистецтва та охорони культурної спадщини у Волинській області на 2016–2020 рр., затвердженої рішенням Волинської обласної ради 10 лютого 2016 р. (протокол № 2/28). Її підготовка здійснювалося в межах тематичних планів Волинського краєзнавчого музею.

Мета дослідження – проаналізувати діяльність відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею впродовж 1929–2018 рр., шляхи формування та популяризацію етнографічної колекції, роль відділу у збереженні національної культурної спадщини.

Відповідно до поставленої мети визначені наступні **завдання**:

- проаналізувати стан наукової розробки теми та джерельну базу дослідження, його теоретико-методологічні засади;
- розкрити умови становлення і розвитку відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею;
- визначити етапи та шляхи формування етнографічної колекції Волинського краєзнавчого музею, дослідити процеси її наукового опрацювання та подачі предметів в експозиції;
- розкрити науково-дослідну, культурно-просвітницьку діяльність відділу етнографії та народних промислів;
- визначити внесок у розбудову відділу його співробітників та науковців інших відділів Волинського краєзнавчого музею;
- окреслити основні напрями роботи відділу етнографії та народних промислів на сучасному етапі розвитку музейної справи;
- визначити роль відділу у збереженні національної культурної спадщини.

Об'єктом дослідження виступає музейна справа на Волині ХХ – початку ХХІ ст.

Предмет дослідження – становлення й діяльність відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею, його заходи щодо

комплектування, наукового дослідження пам'яток традиційної культури та їх актуалізації.

Територіальні межі дослідження охоплюють сучасну Волинську область – адміністративно-територіальну одиницю, у кордонах якої здійснює діяльність Волинський краєзнавчий музей. У різні періоди хронологічного проміжку, взятого для дослідження, означена адміністративно-територіальна одиниця виступала як частина Волинського воєводства Другої Речі Посполитої (1929–1939 рр.), Волинська область Української Радянської Соціалістичної Республіки (1939–1941 рр.), частина генеральної округи Волині та Поділля Рейхскомісаріату «Україна» (1941–1944 рр.), Волинська область УРСР (1944–1991 рр.), Волинська область України (1991 р. – до сьогодні).

Хронологічні межі дисертації окреслені періодом 1929–2018 рр. Нижня межа обумовлена часом заснування в Луцьку Волинського музею, у складі якого розпочав функціонування й етнографічний відділ. За верхню межу взято 2018 р. – коли було сформовано об'ємний корпус новітніх джерел, що дає змогу провести аналіз роботи відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею на сучасному етапі його розвитку.

Методологічними засадами дисертації виступають загальнонаукові принципи досліджень: історичний, функціональний, системний та культурологічний. У межах історичного підходу застосовано порівняльно-історичний та хронологічний методи, а також метод узагальнення. Із прикладних методів використано аналіз, систематизацію та класифікацію, методи візуалізації та біографічний.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у наступному:

Уперше:

– комплексно досліджено діяльність відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею впродовж 1929–2018 рр. як структурного підрозділу цього закладу, його роль у збереженні національної культурної спадщини;

– виокремлено періоди в історії відділу й охарактеризовано особливості пошуково-збиральницької роботи в ході формування етнографічної колекції Волинського краєзнавчого музею;

– прослідковано зміни та нові тенденції у роботі відділу наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.;

– проведено класифікацію етнографічних пам'яток збірки Волинського краєзнавчого музею за тематичним і типологічним принципами;

– показано внесок провідного наукового співробітника Наталії Гатальської у розвиток етнографічного музейництва Волині;

– до наукового обігу введено низку документів із наукового архіву і фондів Волинського краєзнавчого музею, що висвітлюють діяльність відділу етнографії та народних промислів;

Подальшого наукового розвитку у дисертації набули питання про:

– шляхи і методи формування етнографічної колекції Волинського краєзнавчого музею;

– внесок відомого фольклориста Олексія Ошуркевича в охорону культурної спадщини та розвиток музейної справи у Волинській області.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що матеріали дисертації, її концептуальні положення і висновки можна використовувати у музейній діяльності для вироблення методики систематизації етнографічних пам'яток у фондосховищі, проведення методичних семінарів-практикумів для музейних працівників, побудови музейних виставок та здійснення інших видів музейної роботи, зокрема культурно-просвітницької. Аналіз предметного складу колекції музейних пам'яток є важливим для створення концепції подальшого комплектування збірки Волинського краєзнавчого музею предметами традиційної культури.

Матеріали дисертації стануть у нагоді для викладання нормативних і спеціалізованих курсів з музейної справи у закладах вищої та середньої освіти («Історія музейної справи», «Експозиційно-виставкова робота музеїв»).

Опрацьовані у дослідженні джерела можуть бути включені до збірників документів і матеріалів з історії музейної справи на Волині ХХ – початку ХХІ ст., хрестоматій з культурного життя України, а також для підготовки буклетів, путівників про діяльність Волинського краєзнавчого музею.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри документознавства і музейної справи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки впродовж 2015–2019 рр. та апробовані на 12 наукових конференціях, «круглому столі» та трьох семінарах: Волинській обласній науково-практичній конференції «Музейна педагогіка. Теорія і практика» (м. Луцьк, 12 грудня 2012 р.); II Волинській науково-практичній конференції «Музейна педагогіка. Теорія і практика» (м. Луцьк, 12 лютого 2013 р.); Четвертій Всеукраїнській науково-етнографічній конференції «Минуле і сучасне Волині й Полісся. Народна культура і музей» (м. Луцьк, 16–17 травня 2013 р.); Регіональній науково-практичній конференції «Народне мистецтво в умовах сучасного міста: стан розвитку, проблеми, перспективи» (м. Дніпро, 23 травня 2013 р.); V Всеукраїнській науковій історико-краєзнавчій конференції «Волинський музей: історія і сучасність», присвяченій 85-річчю Волинського краєзнавчого музею та 24-річчю Незалежності України (м. Луцьк, 16 травня 2014 р.); III Волинській науково-практичній конференції «Музейна педагогіка. Теорія і практика» (м. Луцьк, 26 листопада 2014 р.); X Міжнародній науково-практичній конференції студентів і аспірантів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (м. Луцьк, 17–18 травня 2016 р.); П'ятій волинській науково-етнографічній конференції «Минуле і сучасне Волині й Полісся. Етнографічне музейництво в Україні і на Волині» (м. Луцьк, 27–28 квітня 2017 р.); III Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної освіти та науки в контексті євроінтеграції» (м. Луцьк, 18–19 травня 2017 р.); Всеукраїнській науковій історико-краєзнавчій конференції «Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і Ковельщина в українській та європейській історії», присвяченій 27-й річниці незалежності України,

100-й річниці Української революції та 500-й річниці надання Ковелю магдебурзького права (м. Ковель, 18 жовтня 2018 р.); конференції в рамках «Фестивалю науки» на факультеті історії, політології та національної безпеки (м. Луцьк, 14 травня 2019 р.); Другому Всеукраїнському музейному форумі (м. Переяслав-Хмельницький, 3–5 липня 2019 р.); Восьмому круглому столі «Музейна справа на Волині: історія, теорія і практика» (м. Луцьк, 16 травня 2018 р.); районному семінарі для відповідальних за громадські шкільні музеї та для працівників клубних закладів «Нові акценти музейництва» (30 травня 2017 р.); міському семінарі-практикумі вчителів трудового навчання «Використання технологій ліплення для розвитку творчих здібностей учнів на уроках трудового навчання» (м. Луцьк, 28 листопада 2017 р.); обласному семінарі-практикумі для вчителів мистецтва, керівників фольклорних колективів закладів загальної середньої освіти «Народний костюм як джерело до вивчення культури волинського краю» (м. Луцьк, 6 березня 2019 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи викладені у 17 публікаціях, з яких шість видрукувані у наукових фахових виданнях, дві з них включені до міжнародної наукометричної бази даних, 11 – в інших наукових збірниках та матеріалах конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Структура дисертації визначена її метою, завданнями та чинними вимогами до підготовки досліджень такого виду. Робота складається з титульного аркуша, анотації (українською і англійською мовами), змісту, вступу, трьох розділів, поділених на дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 232 сторінки, із них основний текст – 153 сторінки. Список використаних джерел містить 401 позицію. У роботі вміщено 17 додатків.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ, ДжЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Стан наукового вивчення теми

Під час роботи над розкриттям теми становлення й діяльності в структурі Волинського краєзнавчого музею відділу етнографії та народних промислів впродовж 1929–2018 рр. і його ролі в збереженні національної культурної спадщини опрацьовано низку досліджень українських та зарубіжних вчених. Для належного з'ясування стану розробки проблеми ці праці поділено на певні тематичні блоки. До першого блоку віднесені дослідження, які дають можливість осягнути основні принципи й методи музейної роботи, що стосується комплектування збірок культурних цінностей, здійснення експозиційно-виставкової, науково-дослідної, культурно-освітньої роботи й спрямована на впровадження соціокультурних функцій музеїв. До наступного тематичного блоку включені дослідження у яких розглядаються питання історії вітчизняних етнографічних музеїв у загальноукраїнському та регіональному масштабах. Важливим елементом дослідження означеної проблематики став аналіз публікацій наукового та науково-популярного характеру, у яких висвітлюються різні аспекти історії Волинського краєзнавчого музею і практична діяльність відділу етнографії та народних промислів зокрема. Такі праці склали черговий тематичний блок.

Сьогодні музейний сектор в Україні перебуває на шляху модернізації. Суттєві зміни відбуваються у законодавчому, науково-теоретичному та практичному напрямках; вони впливають на діяльність усієї вітчизняної музейної мережі та безпосередньо конкретного музейного закладу. У цьому складному механізмі трансформацій важливими є фахові напрацювання провідних зарубіжних дослідників, які висвітлюють та аналізують основні тенденції розвитку світової музеології. Праці Ф. Вайдахера «Загальна музеологія» [12], Н. Котлер, Ф. Котлер,

В. Котлер «Музейний маркетинг і стратегія: формування місії, залучення публіки, збільшення доходів і ресурсів» [197], Ж.-М. Тоболем «Нова епоха музеїв: культурні установи перед викликом менеджменту» [362], Л. Норіс, Р. Тісдейл «Креативність у музейній практиці» [280] покликані допомогти переосмислити соціокультурну роль музеїв, сприяють розробленню власних стратегій розвитку музейної сфери, показують успішний практичний досвід впровадження нових підходів у здійсненні маркетингової діяльності та розробленні якісного музейного продукту. На окрему увагу заслуговує доповідь «Про розвиток сектору культурної спадщини в Україні» американської експертки у сфері культурної спадщини та музеїв Лінди Норіс і керівниці відділу, який опікується музеями, бібліотеками та архівами в Міністерстві культури Литви, Вайви Ланкелієне. Вона була підготовлена за Програмою ЄС і Східного партнерства «Культура і Креативність» для підвищення конкурентоспроможності вітчизняного музейного сектора [279].

Значні напрацювання у розвитку музейної сфери здійснені російськими музеями та науково-дослідними установами. Питання організації музейної справи, формування колекцій, охорони пам'яток а також історія музеїв світу стали предметом вивчення Т. Юреньової [391]. Комунікативна та освітня функції музеїв висвітлюються у працях Н. Самаріної [342] та Л. Шляхтіної [389]. Значну увагу російські дослідники звертають на вивчення питань розвитку етнографічного музейництва. Так проблеми збереження різних видів етнографічних пам'яток у музеях та необхідність створення цифрових польових архівів висвітлює М. Ушаков [369]. Діяльність музеїв щодо вивчення, збереження та представлення пам'яток традиційної культури різних народів показана в публікаціях наукового журналу Державного музею етнографії Росії «Музей. Традиції. Етнічність» [257]. На окрему увагу заслуговує досвід та методика створення електронних баз даних етнографічних музейних пам'яток та їх збирачів, що описаний у статті О. Фишман [372].

Проблематика збереження культурної спадщини музеями висвітлюється й у працях білоруських науковців. Сферою зацікавлення Н. Здасюк став процес

впровадження у діяльність музеїв етнографічного спрямування принципів «нової музеології» [158]. Варто зауважити той факт, що для проведення фахових досліджень, присвячених народному мистецтву, білоруські науковці активно використовують музейні колекції. О. Лобачевська, працюючи над темою про побутування солом'яних іконостасів та культових предметів, здійснила опрацювання і включила до наукового обігу пам'ятки з етнографічної колекції Волинського краєзнавчого музею. Зокрема, її розвідка «Вінчальні солом'яні ікони з Полісся» [213] була представлена в рамках П'ятої Волинської науково-етнографічної конференції в Луцьку.

Актуальні питання розвитку музеїв та збереження культурної спадщини розглядаються у працях польських музейних працівників. Так етнографічні пам'ятки української народної культури, що є у збірках польських музеїв, в тому числі зібрані на території Волині, викликали зацікавлення А. Єловицького. У його дослідженні «Етнографічні збірки української культури в Польщі» [397] розкритий предметний склад колекцій, шляхи їх надходження, вказано осіб, які долучилися до комплектування. Важливим аспектом зазначеної роботи є висвітлення питання в контексті загальної історії та розвитку музейної справи в Польщі. Це дає можливість зрозуміти принципи створення музеїв у першій половині ХХ ст. й підходи до комплектування етнографічних комплексів пам'яток у міжвоєнний період. У працях Е. Піскож-Браненкової [398] подана не лише інформація про особливості традиційного вбрання різних регіонів Польщі, а й показано проведену авторкою роботу з наукового опрацювання фондів колекцій, використання фотоілюстративних матеріалів етнографічного характеру та безпосередньо речових пам'яток для популяризації знань про національну культурну спадщину. Така форма роботи є актуальною й для наукових співробітників відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею і заслуговує на увагу та використання основних підходів наукового опрацювання музейної етнографічної колекції.

Варто зауважити, що окремі публікації польських дослідників стосуються безпосередньо історії Волинського краєзнавчого музею періоду 1929–1939 рр. та його працівників, які здійснювали комплектування збірки різними тематичними групами пам'яток, піклувалися про її збереження, проводили виставково-експозиційну й дослідну роботу [399; 395; 396].

Для розкриття теми особливу цінність мають дослідження вітчизняних фахівців, що з'явилися за роки незалежної України і стосуються розвитку музейної справи загалом, її окремих теоретичних й практичних аспектів. Варто зауважити, що українське музеєзнавство як наука нині ще перебуває на шляху свого становлення і чимало питань є дискусійними та потребують ґрунтовного аналізу, вивчення, обговорення. Проте наявна наукова та навчально-методична література становить значний комплекс матеріалів з історіографії музейної справи та розвитку музеїв, що важливий для дослідників, музейних співробітників, студентів профільних спеціальностей, усіх зацікавлених осіб. Зокрема питання теоретичних засад вітчизняного музеєзнавства, історія музейної справи стали об'єктом дослідження Л. Гайди [89], Д. Кепіна [171; 170], Р. Маньковської [220; 224; 221; 219; 223; 222], С. Руденка [333], О. Титової [360], С. Гаврилук [88; 87], Ф. Рябчикової [339; 338; 336] та ін. Серед вищеназваних робіт непересічне значення мають дослідження проведені провідною науковою співробітницею відділу історії України другої половини ХХ ст. Інституту історії України НАН України, доктором історичних наук Р. Маньковською. Серед її праць належить виділити монографію «Музеї України у суспільно-історичних викликах ХХ–ХХІ століть» у якій розглянуті процеси вітчизняного музейного будівництва, нові підходи до інтерпретації культурної спадщини [222].

Аналізу сучасного стану українських музеїв й сфери охорони культурної спадщини, проблеми музейного менеджменту а також визначенню тенденції їх розвитку присвячені дослідження К. Смаглій [353], З. Мазурика [154], М. Белікової [6], Г. Фесенко [370], І. Шевцова [386] та ін. Різні важливі питання розвитку вітчизняних музеїв та впровадження ефективної музейної політики

піднімаються у публікаціях авторів музейного порталу «Музейний простір України» [260], журналів «Музейний простір» [261] та «Музеї України» [256].

Достатньо велику групу становлять публікації, у яких висвітлюються новітні практики музейної діяльності. Більшість з них опубліковані на сторінках наукових збірників та у матеріалах конференцій, зокрема, «Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи» [258; 259], «Луньовські читання» [218], «Могилянські читання» [252], «Праці Центру пам'яткознавства» [320], «Музейні колекції: історія, дослідження, атрибуція» [262], «Фундатори музейних колекцій та реалії сучасного стану розвитку музейної справи» [373] й ін.

Заслужують на увагу навчальні посібники і методичні розробки «Основи музеєзнавства, маркетингу та рекламно-інформаційної діяльності музеїв» [287], «Музеєзнавство» [334], «Музеєзнавство» [393], «Основи музейної справи» [288] та ін. У яких розглядаються питання становлення музеології як науки, основні напрями роботи музеїв, музейний менеджмент і маркетинг, подаються практичні рекомендації, метою яких є розвиток музеїв, збільшення їх відвідуваності, створення якісного та цікавого музейного продукту.

З праць віднесених до другого тематичного блоку, що стосуються безпосередньо теми вітчизняного етнографічного музейництва, необхідно виокремити монографію Г. Скрипник «Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток» [351]. Ця робота і на сьогодні залишається ґрунтовним дослідженням з означеної тематики, що охоплює період від початку ХІХ ст. до кінця 1980-х рр. У ній авторка подала аналіз різних етапів розвитку музеїв етнографічного спрямування, висвітила процес комплектування збірок пам'ятками традиційної культури, розкрила роль окремих особистостей у збереження національної культурної спадщини, звернула увагу на етнографічні відділи, що діяли в структурі музеїв комплексного типу. Важливе значення мають й наступні публікації Г. Скрипник, присвячені актуальним питанням музейної справи та етнологічної науки. Так, у статті «Проблеми побудови етнографічних експозицій музеїв України в контексті утвердження національної державності» [349] нею

слушно зауважено на необхідності проведення перебудови експозиції історичних та краєзнавчих музеїв, звернення уваги на розширення їх хронологічних меж, висвітлення тем етногенезу та представлення духовної культури тощо задля «успішного сприяння подолання віками насадженого серед українства почуття меншовартості, утвердження національної самосвідомості і гідності, відродження державотворчих традицій». Чільне місце дослідниця відвела українським музеям у процесах національно-культурного розвитку, зокрема культурно-виховному, у поширенні об'єктивних знань про мистецькі здобутки, етногенез, історію народу та своєрідність його культури, у поглибленні етнокультурної поінформованості широкого суспільного загалу [350].

Українські дослідники висвітлюють й окремі питання етнографічного музейництва. Щодо історії та діяльності регіональних етнографічних музейних осередків, то їм присвячені дослідження З. Гудченко [119], А. Данилюка [122], В. Кузьми [202], О. Величко [14], О. Крук [199] та ін. Передумови їх виникнення в Галичині, зокрема завдяки організації аграрно-промислових та етнографічних виставок, розкрито дослідницею А. Надоптою [272].

Вплив радянської ідеології на роботу етнографічного напряму музеїв розглядається у праці Л. Крупник [200], І. Горбань [112]. У дослідженні І. Гілевича [109] звернуто увагу на участь музеїв у польових етнологічних дослідженнях, що проводилися провідними науковими центрами України.

Питання вивчення й популяризації музейних пам'яток традиційної культури висвітлюється у публікації Г. Голубець [111], піднімаються на сторінках періодичних видань «Народна творчість та етнографія» [274], «Народознавчі зошити» [275], у матеріалах конференцій тощо.

Для з'ясування передумов створення та розкриття становлення відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею важливе значення мають дослідження, у яких висвітлюється розвиток етнографічного музейництва Волині. Ця тематика стала предметом розгляду О. Кушпетюк [210; 211; 209] та А. Дмитренко [148]. Зокрема, О. Кушпетюк виокремлює роботу

музею Ф. Штейнгеля, пошукову роботу музею Братів князів Острозьких, звертає увагу на М. Тучемського.

Про історію та розвиток музейних закладів Волині наприкінці XIX – на початку XX ст. у складі збірок яких були й етнографічні пам'ятки, йдеться в дослідженнях С. Гаврилюк [88; 87]. У публікаціях, підготовлених Ф. Рябчиковою [338; 337], детально розглянуто діяльність Волинського науково-дослідного музею, що діяв у Житомирі, проведено аналіз пошукової, науково-фондової роботи етнографічного відділу, звернуто увагу на визначну роль В. Кравченка у введення в науковий обіг та збереження пам'яток традиційної культури українців. Історію етнографічних колекцій Рівненщини вивчали А. Українець і Т. Пархоменко [365], Р. Тишкевич [361].

Завершальним тематичним блоком для історіографічного огляду стали дослідження про створення та різні напрями діяльності Волинського краєзнавчого музею, у тому числі й етнографічного, що його проводить відділ етнографії та народних промислів. Перші публікації про передумови та відкриття у Луцьку музейного закладу й висвітлення окремих ділянок його роботи відносяться до кінця 1920-х – 1930-х рр. Їх авторами були представники польської інтелігенції, учасники краєзнавчого руху, музейні співробітники. Історіографічний огляд їх праць провів В. Черняк [383]. Відомості про музейну колекцію, в тому числі й етнографічні предмети подаються у публікації А. Дублянського, працівника Волинського краєзнавчого музею у 1930-х – на початку 1940-х рр. [153].

У радянський період діяльність музею висвітлювали головним чином за допомогою публікацій у місцевій періодичній пресі окремі музейні працівники та журналісти, зокрема В. Лис [31]. Вони інформували громадськість про нові надходження до фондів, виставки, зустрічі, семінари тощо. Певний аналіз статей і повідомлень, що були опубліковані впродовж 1944–1955 рр. в газеті «Радянська Волинь» і стосувалися висвітлення діяльності Волинського краєзнавчого музею у повоєнний період, провели Л. Серховець й Т. Трофімук [343]. За роки незалежності, розкриттю питань музейної політики Другої Речі Посполитої, її

вплив на функціонування Волинського музею в Луцьку, участь польських товариств у створенні та діяльності музею, збереженні культурної спадщини присвячені праці Н. Кінд-Войтюк [174; 173], О. Гаврилюка [83; 84; 85], Н. Заставецької [157] та ін. Проблематика становлення музейної справи на Волині та основні засади відкриття Волинського краєзнавчого музею порушується у публікаціях Д. Зінька [159; 160].

Публікації Ф. Рябчиковою [339], М. Лавнічек [114] розкривають процеси реорганізації музейних закладів зхідних областей України більшовицькою владою на початковому етапі Другої світової війни. Про втрати Волинського краєзнавчого музею в період нацистської окупації розповіли у виданні «Волинський краєзнавчий музей. Доля культурних скарбів України під час Другої світової війни: архіви, бібліотеки, музеї» С. Кот й О. Ошуркевич [196].

Варто зауважити, що тривалий час відлік історії музейного закладу вівся від 8 травня 1940 р., коли згідно Постанови Ради Народних Комісарів УРСР на основі Волинського музею у Луцьку було створено Державний обласний краєзнавчий музей [40]. Лише з проголошенням незалежності України історична справедливість була відновлена (датою відкриття Волинського краєзнавчого музею вважають 16 червня 1929 р.) та розпочалися ґрунтовні дослідження, що висвітлювали різні періоди історії музею, в тому числі й міжвоєнного часу. У червні 1994 р. Волинським краєзнавчим музеєм вперше було проведено конференцію та згодом опубліковано тези й матеріали її учасників. Така подія стала початком проведення подальших конференцій, присвячених ювілейним датам музею та публікації досліджень у науковому збірнику «Волинський музей: історія і сучасність» [78; 80; 79; 77; 81], автори якого піднімають маловідомі факти з історії закладу, висвітлюються сторінки його діяльності та розкривається роль багатьох відомих особистостей у збереженні національної культурної спадщини.

До тих перших досліджень, у яких розкрито історію музею від часу його заснування у 1929 р. до 1940-х рр. належить публікація наукового співробітника

музею О. Ошуркевича «З історії Волинського краєзнавчого музею» [301]. Вагомі напрацювання, що стосуються не лише історії а й діяльності закладу здійснені директором А. Силюком, заступником директора з наукової роботи Є. Ковальчук, головним хранителем фондів Н. Пушкар та іншими музейними співробітниками. Зокрема, про формування фондової збірки Волинського краєзнавчого музею, співпрацю закладу із музеями Польщі по вивченню та збереженню історико-культурної спадщини українсько-польського пограниччя йдеться у публікаціях А. Силюка [344; 345]. Є. Ковальчук у своїх дослідженнях [177; 182; 183; 184; 186; 185] приділяє увагу процесу комплектування фондів Волинського краєзнавчого музею шляхом наукових експедицій, звертається до історії музейної експозиції, висвітлює діяльність закладу в 1929–1939 рр., торкається тем культурно-освітньої діяльності, створення сучасного музею на основі розробки наукової концепції та ін. Варто звернути увагу на монографічне дослідження «Формування фонду сакрального мистецтва у Волинському краєзнавчому музеї (1929–2012 роки)» [186], у якому Є. Ковальчук аналізує досвід роботи не одного покоління музейних працівників, спрямований на пошук, виявлення, вивчення, опрацювання й реставрацію колекції релігійного мистецтва регіонального музею. Н. Пушкар та І. Несторук розглядають досить вузькі, однак важливі для історії закладу питання: у яких будинках розташовувався музей в різні роки, хто виконував обов'язки хранителя збірки культурних надбань, які етапи історії вдалося пережити закладу та музейним працівникам й ін. [326; 327; 324; 325]. Н. Пушкар разом з науковими співробітниками відділу фондів та реставраційної майстерні значної уваги приділила методичним рекомендаціям щодо фахового опрацювання, умов зберігання й належного використання музейних предметів як дослідниками так і музейниками [328].

Помітну групу наукових праць становлять ті, що розкривають роботу різних відділів музею та напрацювання їх окремих співробітників. Так, питання комплектування й дослідження фондової збірки закладу розглядають Т. Левицька [215], О. Корецька [192; 193]. Результати опрацювання окремих колекцій

висвітлені у публікаціях Н. Карабін [166], Л. Кревської [198]. Різні форми науково-просвітницької, виставкової роботи проаналізували Л. Грицина [116; 117; 118], Л. Завада [153] та інші автори. В. Надольська та Ф. Рябчикова висвітлюють діяльність Волинського краєзнавчого музею в роки незалежності, звертають увагу на використання закладом новітніх підходів до музейної практики тощо [270]. Значний фактологічний матеріал, що стосується музейного будівництва у Волинській області, й, зокрема, проведеної Волинським краєзнавчим музеєм історико-краєзнавчої роботи, подається у праці Г. Бондаренка [8].

У згаданих вище публікаціях епізодично згадується й етнографічний напрям роботи Волинського краєзнавчого музею. Значно ширше про означений напрям, що його представляє діяльність відділу етнографії та народних промислів закладу, роботу його окремих співробітників йдеться у низці спеціальних наукових і науково-популярних статей. Та, функціонування в структурі Волинського краєзнавчого музею відділу етнографії та народних промислів привернуло увагу відомого волинського фольклориста, краєзнавця, музейчика, літературознавця О. Ошуркевича, який тривалий час працював у музеї, а з 1989 р. очолив відроджений етнографічний відділ. Замовчування роботи відділу впродовж 1929–1939 рр., зневажливе ставлення до етнографічної колекції пам'яток в радянський період спонукало автора підготувати публікації про етнографа О. Прусевича – першого директора музею, та різні напрями роботи етнографічного відділу у міжвоєнний період. О. Ошуркевичу належить заслуга щодо відновлення вивчення пам'яток матеріальної і духовної культури населення Волинської області, задля збереження та поширення знань про національну культурну спадщину регіону [304; 305].

Формуванню етнографічної колекції Волинського краєзнавчого музею присвячені праці Є. Ковальчук. Особливу увагу авторка відводить висвітленню змісту, результатів та значення для поповнення етнографічної колекції польових досліджень, що проводилися наприкінці 1960-х – у 1980-х рр. [183; 176]. Питання науково-дослідної роботи, що здійснювалася співробітниками відділу

впродовж 1989–2012 рр. висвітлюють В. Надольська та О. Токарська [271]. Про науково-освітні заходи та виставкові проекти етнографічного спрямування намагалися розповісти Л. Гриб і Л. Пальоха [114]. Однак зміст розвідки зводиться лише до переліку організованих у 2000–2013 рр. етнографічних виставок, з поданням кількості відвідувачів по кожній з них. Експозиційно-виставковій діяльності відділу етнографії та народних промислів присвячена й низка інших досліджень його співробітників. Так Н. Кузьмич акцентує увагу на виставкових проектах з народного мистецтва як одній з форм роботи музейних етнографів [205]. Л. Мірошніченко-Гусак розглядає виставку як важливий комунікативний фактор з відвідувачем [234; 237]. Т. Хомова висвітлює виставковий проект «Обереги милосердя», приурочений до ювілею заслуженого майстра народної творчості Н. Горлицької [375].

За останні десять років науковими співробітниками відділу були розроблені й впроваджені нові форми роботи з різною аудиторією. Про практику проведення інтерактивних екскурсій з циклу «Мандруємо століттями: Гончарство» публікацію підготувала О. Березко [5]. Цікаву інформацію про етнографічні події Волинського краєзнавчого музею, пов'язані з тематикою народного ткацтва, демонструванням відповідних музейних пам'яток подала О. Грабинська [113].

Більше двох десятків років науковці відділу етнографії та народних промислів проводять у Волинському краєзнавчому музеї обласні конкурси писанкарства й різдвяно-новорічної атрибутики. Їх історія та досвід проведення також знайшли відображення в публікаціях. Зокрема, до витоків конкурсів писанкарства звертається один з їх ініціаторів М. Онуфрійчук [286]. Основні здобутки конкурсу за останні десять років його проведення окреслила Л. Мірошніченко-Гусак [231]. Аналіз конкурсів різдвяно-новорічної атрибутики підготували Н. Гатальська [266], Н. Кузьмич [204].

Окремою темою є висвітлення питання створення у Луцьку Музею етнографії та народних промислів. У статті «Етнографічні виставки як прообраз майбутнього музею» [94] Н. Гатальська розкриває не лише практичний досвід

втілення різної тематики виставкових проєктів, а також обґрунтовує основну ідею експозиції майбутнього музею.

Чи не найбільшу групу праць з історії і діяльності відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею становлять ті, у яких йдеться про результати досліджень етнографічної колекції закладу, що їх проводили як співробітники музею, такі вчені різних наукових і навчальних закладів.

Помітну кількість публікацій, присвячених вивченню колекцій народного ткання, вишивки, традиційного вбрання та його елементів, підготувала Н. Гатальська [105]. Сферою зацікавлення І. Салюка [341] стали гончарні традиції краю та музейна колекція гончарного посуду. Т. Хомова здійснила каталогізацію гончарних виробів, скатертин й настільниць; про підсумки вона розповіла в окремих публікаціях, умішених на сторінках збірників конференцій [376; 379; 380; 378; 377]. Формуванню колекції писанок, аналізу її предметного складу, регіональних особливостей, присвячені дослідження Л. Мірошниченко-Гусак [240; 241; 244]. Аспекти побутування традиційних рушників у Ковельському районі розкрила на основі колекції Волинського краєзнавчого музею О. Моренчук [254].

Значний внесок у вивчення різних аспектів традиційної культури Волині й Західного Полісся зробила А. Дмитренко – опираючись на окремі групи пам'яток етнографічної колекції Волинського краєзнавчого музею, які склали джерельну базу досліджень – зокрема, авторка провела аналіз збірок пристосувань з риболовлі, бджільництва, збиральництва, мисливства [145]. Вона підготувала статті, що висвітлюють особливості традиційного вбрання [143], гончарного ремесла Волині [146]. Важливим напрацювання дослідниці є також питання атрибуції музейних предметів. Зокрема на основі етнографічних колекцій Волинського краєзнавчого музею та Музею етнографії Волині та Полісся при Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки А. Дмитренко розробила навчально-методичний комплекс «Атрибуція традиційного

натільного одягу українців» [3]. У ньому подано основні атрибутивні ознаки чоловічих і жіночих традиційних сорочок, наведено приклади заповнення паспортів цього виду пам'яток народної культури.

Важливу групу публікацій становлять праці українських науковців, які для висвітлення різних етнологічних тем використали етнографічні матеріали, що зберігаються у фондах Волинського краєзнавчого музею. Оприлюднення на сорінках таких робіт відомостей про пам'ятки традиційної культури Волині, зосереджені у фондах музею, дало змогу простежити (хоча й опосередковано) результати тієї масштабної роботи, що проводили впродовж багатьох десятиріч працівники закладу для збереження національної культурної спадщини. До означених праць належать дослідження наукових співробітників Інституту народознавства Національної академії наук України (м. Львів). Традиційний одяг та народні тканини стали об'єктом уваги О. Никорак і увійшли до певних розділів її монографії «Українська народна тканина XIX–XX ст.: типологія, локалізація, художні особливості» [278]. О. Козакевич вивчала музейні зразки плетіння, в'язання й мережива [189; 188; 190], Р. Мотиль – гончарні традиції регіону [255]. Значна кількість етнографічних матеріалів увійшла до двотомного О. Косміної «Традиційне вбрання українців» [194; 195].

Професор Львівської національної академії мистецтв Г. Стельмашук підготувала низку публікацій про волинське народне вбрання, зокрема, монографічне дослідження «Давнє вбрання на Волині» [353]. Ця ж тема стала об'єктом дослідження Л. Чайковської, яка у праці «Народний одяг волинян другої половини XIX – початку XX ст.» окрім фактичного матеріалу подала багату добірку світлин цих пам'яток [381].

Для написання монографії «Народний одяг Правобережного Полісся середини XIX – середини XX ст. історико-етнографічний атлас: словник» музейною збіркою опрацювала старший науковий співробітник Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського (м. Київ) Л. Пономар [319]. Вона ж у статті «Збережена спадщина. (Волинський краєзнавчий

музей сьогодні)», опублікованій в науковому журналі «Народна творчість та етнологія» [318] торкнулася актуального питання – створення в Луцьку Музею етнографії. У роботі розповідається про здобутки колективу Волинського краєзнавчого музею, зокрема наукових співробітників відділу етнографії та народних промислів щодо широкого оприлюднення культурної спадщини краю та підтримано ініціативу створення Музею етнографії. Підкреслено, що завдяки йому народні пам'ятки культури й мистецтва мешканців Волинської області стануть ще доступнішими для ознайомлення.

Народне вбрання, тканини інтер'єрного призначення опрацьовували у фондах Волинського краєзнавчого музею викладачі та аспіранти Київського державного інституту декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені М. Бойчука [69]. Відомості про традиційне народне мистецтво волинян та поліщуків кінця XIX–XX ст. містяться у публікаціях А. Дідух [141], Н. Кубицької [201], Г. Вахрамєєвої [13] та інших дослідників.

При характеристиці праць з теми дисертації не можна обійти увагою дослідження, у яких висвітлюється подвижницька робота наукових співробітників, що в різні роки працювали у відділі. Внесок у збереження та поширення знань про народну культуру українців О. Прусевича розглянули у низці праць О. Ошуркевич [304; 305], С. Оліпер [285], Н. Пушкар, І. Несторук [326; 326]. Роль О. Ошуркевича у розбудові музейної мережі Волинської області впродовж 1980–1990-х рр., відновленні роботи відділу етнографії та народних промислів, пошуку, фіксації та вивченню пам'яток матеріальної і духовної культури волинян розкривається у публікаціях Н. Гатальської [103], А. Дмитренко й Л. Мірошніченко-Гусак [149], М. Кузьмича [203], Г. Бондаренка, А. Силюка [10], І. Гунчика [121]. Ці та інші дослідження, що висвітлюють життєвий і творчий шлях О. Ошуркевича, увійшли до матеріалів конференцій «Народна культура: шлях до себе» (2003 р.) [226] та «Народна культура і музеї» [228], присвячених ювілею дослідника.

Підводячи підсумки історіографічному оглядові публікацій з теми дисертації, можна зробити висновки про наявність певної кількості досліджень, присвячених висвітленню окремих аспектів історії та діяльності відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею. Деякі матеріали стосуються періоду 1929–1939 рр. В них подана інформація про різнопланову роботу Волинського музею, зокрема акцентовано увагу на етнографічній тематиці: колекції пам'яток народної культури, виставках тощо. В радянську добу пріоритети музейної політики змінилися. Як зазначається в науковій літературі, етнографічна тематика в краєзнавчих музеях здебільшого висвітлювалася в контексті давньої історії, причому досить фрагментарно і заангажовано. Вважалося непотрібним саме існування відділу етнографії в структурі музею. Відсутність фахівців призвела до прогалин і в науково-дослідній роботі. Незначними є повідомлення, в яких зустрічається інформація про колекцію етнографічних пам'яток. Лише з відновленням роботи у 1989 р. відділу етнографії та народних промислів розпочато ґрунтовніше вивчення як самих колекцій Волинського краєзнавчого музею, так і висвітлення різних форм музейної роботи наукових співробітників відділу.

Варто зауважити, що чимало згаданих досліджень носять описовий характер, потребують різнобічного розгляду для того, щоб можна було окреслити здобутки і досвід науковців відділу у важливому процесі збереження національної культурної спадщини. Отже, проведена їх представниками різних поколінь робота з пошуку, опрацювання, вивчення етнографічних пам'яток Волинської області, поширення інформації про них, їх використання у суспільно-культурній діяльності ще не знайшла належного висвітлення у наукових працях тому і постала потреба у підготовці комплексного дослідження про діяльність відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею, його внесок у збереження національної культурної спадщини. З'ясування вимагають питання комплектування етнографічної збірки, проведення науково-дослідної, експозиційно-виставкової, культурно-освітньої роботи, розкриття внеску науковців відділу тощо.

1.2. Джерела

Для проведення комплексного дослідження з історії та практичної діяльності відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею й визначення його ролі у збереженні національної культурної спадщини опрацьовано й використано різні види джерел. Ними є насамперед писемні матеріали (неопубліковані та опубліковані), що зберігаються у Державному архіві Волинської області та фондах і науковому архіві Волинського краєзнавчого музею. Вони вирізняються за походженням, ступенем подачі інформації, рівнем об'єктивності тощо. Частина з них, насамперед окремі документи, що стосуються 1980–2000-х рр., вводяться до наукового обігу вперше. Для чіткішого представлення використані писемні джерела розділені на декілька основних груп. Першу складають архівні матеріали. До наступної віднесені публікації періодики. Ще іншою групою джерел стали спогади учасників музейної діяльності. Розкриттю теми сприяло також залучення такої групи джерел як довідкові та музеографічні видання (каталоги, афіші, запрошення, буклети й ін.).

Інформація, що міститься у писемних матеріалах, знайшла доповнення шляхом залучення для розкриття теми таких специфічних видів джерел, як фотодокументи та речові пам'ятки. Усі вони зберігаються у фондах Волинського краєзнавчого музею.

Окреслюючи роль архівних матеріалів для написання дисертації зауважимо, що важливе значення для розкриття етапів історії Волинського краєзнавчого музею та його структурних підрозділів становлять насамперед документи Державного архіву волинської області. У його складі знаходиться фонд Р-2083 (Волинський краєзнавчий музей, м. Луцьк). До нього увійшли документи 1940–1941 рр. та 1944–2004 рр. поточної музейної роботи. Це акти приймання-передавання збірки при зміні керівництва закладу, річні звіти, плани комплектування музейних фондів, плани та сценарії заходів музею, експозиційні плани музею та їх аналіз, протоколи засідань науково-методичної ради, текстові та статистичні звіти, окремі накази Міністерства культури УРСР, Волинського

обласного управління культури та директорів Волинського краєзнавчого музею й інші. Варто зауважити, що у документах зазначеного фонду, матеріалів, які б стосувалися безпосередньо історії відділу етнографії та народних промислів, є досить мало. Причиною такого представлення в музейній документації справ етнографічного напрямку роботи пов'язане, очевидно, з тривалою відсутністю певний час в структурі Волинського краєзнавчого музею відповідного окремого відділу. Відомості що до фондової колекції пам'яток матеріальної культури та їх представлення в експозиції музею містяться лише в окремих справах. Вони становлять ті важливі джерела, які дають можливість прослідкувати рух етнографічних пам'яток у музейних фондах, шляхи формування колекції тощо.

Відомості про долю етнографічних пам'яток у повоєнні роки знаходимо у актах приймання-передавання, які були складені при зміні директорів музею [129; 130]. У них вказується перелік музейних предметів у фондосховищі та експозиції. Більшість пам'яток в актах подані за групами створеними відповідно до розподілу їх за відділами. Так, зразки вишивок, елементи традиційного вбрання, знаряддя рибальства, ткацтва, плетені з лози вироби були віднесені у дорядянський період історії. Приблизно такий же розподіл пам'яток зафіксований й у інших документах .

До джерел, які містять інформацію про організацію музеїв комплексного профілю відноситься «Типове положення про краєзнавчі музеї» (1950 р.) [126]. У ньому зазначене підпорядкування музею, подані зміст і норми роботи, наведена структура. У примітці зазначено, що краєзнавчі музеї можуть мати й інші експозиційні відділи, зокрема, художній, етнографічний, літературний (при наявності відповідної фондової бази). Однак, в той час у Волинському краєзнавчому музеї етнографічні пам'ятки не були виділені в цілісну колекцію, окремі предмети не пройшли переоблік і лише частина їх представляла побут волинян та поліщуків кінця XIX – початку XX ст. в контексті періоду давньої історії краю.

Серед архівних матеріалів фонду Р-2083 зберігаються перспективні плани комплектування музейних фондів. Зокрема, у документах 1950-х рр. в переліку актуальних пам'яток та комплексів матеріалів, які потрібно виявляти та збирати для музею, відсутня етнографічна тематика [125; 128]. Такі факти дають можливість засвідчити, що традиційній народній культурі у музеї в зазначений час не приділялася увага. Проте вже в документах 1980-х рр. спостерігаємо налагодження співпраці Волинського краєзнавчого музею з фольклорними колективами, майстрами народної творчості краю [133]. Цей факт засвідчують зокрема сценарії з переліком запрошених гостей та учасників свят.

Значно більше відомостей про відділ етнографії та народних промислів знаходимо у справах Державного архіву Волинської області, що датуються 1990-ми – початком 2000-х рр. Це обумовлено відновленням роботи відділу в структурі Волинського краєзнавчого музею й здійснення ним поставлених завдань з комплектування, вивчення, введення до наукового обігу та поширення знань про пам'ятки та об'єкти національної культурної спадщини. Зокрема, у звітах задокументована науково-фондова, дослідницька, виставкова, науково-освітня робота наукових співробітників відділу етнографії та народних промислів [134; 135; 136; 137].

Важлива інформація з досліджуваної теми міститься у комплексі архівних матеріалів особового фонду Р-3186 (Ошуркевич О. Ф. (1933–2010)). До складу фонду увійшли рукописні та друковані матеріали, що містять відомості про пам'яткоохоронну та музейну діяльність відомого фольклориста. Зокрема, у «Звіті голови секції документальних пам'яток О. Ошуркевича про фольклорно-етнографічну експедицію «Шляхами П. П. Чубинського на Волині» [138] вказано про зібрані зразки календарно-обрядової поезії, містяться матеріали про народних майстрів, речові пам'ятки народно-побутової культури. Цікаві факти з повсякденної кропіткої роботи музейника розкриваються у листах видатних людей до О. Ошуркевича, журналу реєстрації його відряджень, прочитаних ним лекцій і проведених екскурсій [139; 140].

Значний обсяг інформації, що стосується історії й діяльності відділу етнографії та народних промислів міститься у фондах Волинського краєзнавчого музею. Так серед матеріалів основного фонду групи КДФ (книги, документи, фотографії) та допоміжних матеріалів (ДМ) зберігаються нормативні акти (постанови, накази) [37; 40; 41], річні звіти, комплексні програми музею, розроблені для різних категорій відвідувачів [43; 28; 29; 30]. Там також є наявності альбоми, вирізки з газет, запрошення, світлини, що стосуються діяльності музейного закладу загалом і його відділів зокрема [27; 38; 49; 50]. Так, у вирізаних з періодики 1930-х рр. публікацій містяться важливі факти з історії Волинського краєзнавчого музею.

Додаткові відомості про різнопланову роботу працівників етнографічного відділу містяться у матеріалах особового походження О. Ошуркевича, що сформований у фондах Волинського краєзнавчого музею [32; 33; 26; 20; 21; 22; 23; 24]. Він становить значний комплекс спадщини дослідника, у якій, зокрема, є листи й вітальні листівки, адресовані відомими краєзнавцями, науковцями, науковими установами тощо, неопубліковані фольклорні записи, комплекти світлин та інших матеріалів з його життя й діяльності. Частина з них стосуються трудової діяльності О. Ошуркевича на різних посадах та у різних відділах Волинського краєзнавчого музею.

Для вивчення процесу комплектування етнографічної колекції та для проведення її класифікації й аналізу окремих груп пам'яток задіяна облікова документація Волинського краєзнавчого музею, а саме інвентарні книги фондів груп [52–59]. Завдяки цим матеріалам зібрана цінна інформація про шляхи надходження музейних предметів, їх географічне та тематичне представлення тощо.

Комплектування музейної збірки наприкінці 1960-х – у 1970-х рр. етнографічними пам'ятками засвідчують матеріали експедицій в Камінь-Каширський, Любешівський, Рожищенський, Маневицький, Ковельський, Ратнівський, Володимир-Волинський, Іваничівський райони Волинської області,

що зберігаються у фондах Волинського краєзнавчого музею. До цього комплексу документів увійшли накази про відрядження працівників для виявлення і збору музейних предметів, щоденник однієї з експедицій, списки знарядь, виробів та предметів побуту, списки давніх споруд народної архітектури, фотографії, графічні замальовки окремих речей побуту й об'єктів народного житла, господарських споруд. До цієї групи віднесений комплекс матеріалів про окремі експедиції відділу етнографії та народних промислів, що проводили на початку 2000-х рр. у селах Локачинського, Турійського, Володимир-Волинського районів Волинської області [34; 39; 44].

Окремий блок джерел складають матеріали наукового архіву Волинського краєзнавчого музею і відділу етнографії та народних промислів. Його важливу частину становлять річні звіти Волинського краєзнавчого музею, частина з них, що стосується 2000-х рр., опублікована у «Волинському музейному віснику» – виданні музею. До наукового архіву увійшли документи поточної роботи відділу етнографії та народних промислів за 1995–2018 рр. [67; 68; 69]. Крім планів і звітів у них містяться тексти лекцій, екскурсій, музеографічні видання [76; 60; 62; 69; 73; 65] тощо. За їх допомогою можна проаналізувати основні напрями роботи науковців, визначити кількісні показники, що стосуються збору культурних цінностей, проведення екскурсій, читання лекцій та інше. Детальна інформація, що стосується проведеної роботи кожного науково співробітника відділу, міститься у індивідуальних звітах [76].

Серед комплексу матеріалів наукового архіву Волинського краєзнавчого музею варто виокремити ті, що стосуються побудови Музею етнографії та народних промислів Волині [61; 63; 64; 66; 70; 72; 74; 75]. До них належать креслення та схеми експозиційних залів, які були підготовлені художниками-оформлювачами, а також структурні й тематико-експозиційні плани, рецензії тощо.

Для розкриття науково-фондової роботи, поділу етнографічної колекції за групами зберігання важливими стали такі методичні розробки й документи державного регулювання музейної сфери, як «Основні правила використання

музейних предметів основного фонду» [289], «Інвентарний опис, порядок зберігання та експонування предметів речового фонду» [163], «Внутрімузейна інструкція з організації обліку і зберігання музейних предметів» [17], «Інструкція з обліку музейних предметів» [321] та ін.

Розкрити діяльність відділу етнографії та народних промислів, його роль збереженні національної культурної спадщини допомогли публікації у періодичній пресі. Їх авторами стали як самі музейні співробітники, так і журналісти різних видань. Так Н. Гуменюк опублікувала репортаж про учасників обласного конкурсу різдвяної атрибутики [120]. Наприкінці 1980-х – на початку 2000-х рр. активним дописувачем до обласних та районних газет був О. Ошуркевич. Він повідомляв волинян про проведене у Волинському краєзнавчому музеї свято народних майстрів, організоване з нагоди відзначення Міжнародного дня музеїв [289], опублікував кілька епізодів з історії Волинського краєзнавчого музею [297]. Тут автор, зокрема, познайомив читачів з порятунком музейними працівниками на початковому етапі Другої світової війни культурних цінностей, що належали родині Раздивиллів в Олиці [301]. У дописах «У сяйві різдвяної зорі» [311], «Різдвяна зоряниця» [291], «Різдвяна містерія» [306], «Скарби народного мистецтва» [348] О. Ошуркевич інформував про учасників та переможців обласних конкурсів різдвяно-новорічних атрибутів, що проводилися й нині проводяться у Волинському краєзнавчому музеї. Так, ним була подана інформація про тематичні виставки «Волинський рушник» (1989 р.) [309], «Краса, що поруч з нами. Народне мистецтво с. Рокита Старовижівського району» (1990 р.) [303] та ін. За допомогою таких повідомлень автор не лише привертав увагу до музейної роботи, а й прагнув поширювати знання про народні традиції й спонукав волинян до їх вивчення, збереження та відродження.

Про окремі аспекти роботи відділу етнографії дізнаємося з дописів у періодику Н. Гатальської. На сторінках газет і журналів вона висвітлювала співпрацю закладу з майстрами народної творчості [92], проведення обласних конкурсів різдвяної атрибутики [102]. Н. Гатальська інформувала про рідкісні

пам'ятки історії та культури, що зберігаються у збірці Волинського краєзнавчого музею [100], зокрема, які були виявлені під час польових етнографічних досліджень, піднімала питання створення Музею етнографії та народних промислів [90; 106]. Кілька публікацій у періодичні видання підготовлені науковим співробітником відділу Л. Мірошніченко-Гусак. Так, в одному з повідомлень міститься інформація про надходження до фондів Волинського краєзнавчого музею предметів народного побуту від жителів сіл Чаруків та Коршів Луцького району Волинської області [236].

Питання збереження пам'яток традиційної культури піднімалися кореспондентами періодичних видань. Вони інформували читачів про різні події, що відбувалися у Волинському краєзнавчому музеї, в тому числі й про етнографічні виставки, конкурси, зустрічі, надходження музейних предметів. Журналістка В. Штинько підготувала розлогу статтю про презентацію науково-популярного видання «Поетика волинського вбрання» [390].

Джерелом для дослідження виступили також спогади учасників музейного будівництва Волині Т. Андрєвої [2], Р. Кашевської [169], Н. Пушкар [323], О. Нагорної [263; 264], Н. Гатальської [103].

Так Р. Кашевська розкриває сторінки історії Волинського краєзнавчого музею впродовж 1950–1980-х рр., окремі події, що характеризують щоденну практичну роботу музейного працівника. Досить цікавим, на нашу думку, є епізод з набуття досвіду польових досліджень під час експедиції 1955 р. в с. Бірки Любешівського району: «Тут я відчула весь аспект і обсяг роботи. На першу планерку не пішла, вважаючи, що то внутрішня справа того колективу, але начальник експедиції наказав, щоб я була на всіх планерках, тому що є учасником експедиції. Моєю роботою по складанню планів старовинних будівель і дворів були задоволені. Світла в селі не було і деякі зйомки вечорниць робили з допомогою акумулятора від автомашини. На ранок дівчата, які пряли і вишивали весь час до того при гасовій лампі, скаржилися на те, що болять очі від електричного освітлення. З цієї експедиції було привезено багато

етнографічних речей – сільськогосподарські знаряддя праці (соха, дерев'яна борона) та речі селянського побуту, а також одяг. Тут вперше зіткнулася з стародавніми слов'янськими звичаями...» [169, с. 75–76].

Окремих моментів експедиційної роботи торкається Н. Гатальська. Вона описує проведені спільно з О. Ошуркевичем виїзди в села Рокиту, Нову Вижву, Смолярі, Галину Волю Старовижівського району, згадує проведені відрядження музейних працівників відділу у Ковельський район. Спогади О. Нагорної містять інформацію про роботу з О. Ошуркевичем у науково-методичному відділі музею та висвітлюють його внесок у створення музейних закладів Волині.

Певну інформацію для дослідження почерпнуто з довідкових та музеографічних видань. До перших віднесені бібліографічні покажчики, які подають опубліковані напрацювання О. Ошуревича [283], головного хранителя фондів Волинського краєзнавчого музею Н. Пушкар [276], заступника директора з наукової роботи Є. Ковальчук [175]. До музеографічних видань увійшли каталоги музейних виставок та колекцій, буклети та ін. Коротка інформація про окремі розділи експозиції Волинського краєзнавчого музею 1960-х рр. міститься у путівнику. Там же вміщений перелік пам'яток народного побуту, які були виставлені для огляду відвідувачів [18].

Відомості писемних матеріалів доповнюють такі специфічні види джерел, як фотоматеріали та речові пам'ятки, що зберігаються у фондосховищах Волинського краєзнавчого музею. Для розкриття експозиційно-виставкової роботи музею та етнографічного відділу зокрема важливе значення мають фотоматеріали. Особливо це стосується світлин міжвоєнного періоду [19; 36; 48], які за відсутності інших документальних джерел дають можливість візуально ознайомитися з виставковою роботою й зробити аналіз методики створення виставок, підбору експонатів, використання музейного обладнання тощо. Серед фондкових матеріалів зберігаються світлини з експедицій [45], етнографічних експозицій музею різних років [36; 48], промислово-сільськогосподарської

виставки 1928 р. [47], етнографічні фото з різних населених пунктів області [46], тофо керівника етнографічного відділу О. Яворчака [42] тощо.

Під час роботи над дослідженням використано безпосередньо речові джерела. Їх становлять музейні предмети різних фондів груп які є артефактами культурного життя переважно мешканців в межах сучасної Волинської області. Так, опрацювання предметів, що походять з довоєнної збірки, дало можливість прослідкувати долю окремих етнографічних пам'яток, їх збереження, використання в музейній експозиції та виставковій роботі. В окремих випадках це дозволило ще й провести ідентифікацію пам'яток; адже при чергових інвентаризаціях не завжди в облікову документацію вносилися усі відомості про предмет й відповідно втрачалася цінна інформація про нього. Речові джерела використані і для проведення аналізу предметного складу етнографічної колекції, визначенні їх приналежності до типологічних груп та підгруп. Така робота важлива для підготування науково-довідкових матеріалів, зокрема для укладання каталогів, картотек, здійснення у подальшому науковими співробітниками відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею виставкової роботи, проведення досліджень традиційної культури українців тощо.

Усі перелічені матеріали склали джерельну базу, яка дала можливість у комплексі висвітлити історію та діяльність відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею. Спираючись на неї, проаналізовано проведену його співробітниками науково-дослідну, експозиційно-виставкову, культурно-освітню роботу, простежено ті важливі кроки, що здійснювалися з метою пошуку, вивчення музейних предметів, розкрито внесок науковців відділу у збереження національної культурної спадщини.

1.3. Теоретико-методологічні засади дослідження

Обрання відповідних принципів та методів дослідження здійснювалося з огляду на заявлені тему, мету роботи та наявну джерельну базу. У дисертації застосовано такі загальнонаукові принципи досліджень, як історизму,

об'єктивності, всебічності, конкретності при висвітленні подій, явищ і фактів, аналізу

Дослідження діяльності відділу здійснювалося методом аналізу, при якому детально розглянуто такі напрями його роботи, як фондова, науково-дослідницька, експозиційно-виставкова, культурно-освітня. Зокрема, вивчення виставкових проєктів, реалізованих співробітниками відділу етнографії та народних промислів у роки незалежності, дозволило визначити їх принципи побудови, переважаючу тематику, пробленні питання тощо. Результатом вивчення різних складових роботи відділу, за допомогою методу синтезу, вдалося визначити роль відділу у збереження культурної спадщини.

Вивчення історії та діяльності відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею відбувалося за допомогою діалектичного підходу. Принцип історизму задіяний для розкриття процесу його розвитку. Зокрема простежено чинники, які на початку ХХ ст. сприяли створенню музейного закладу з етнографічним відділом в Луцьку, розглянуто періоди його історії, висвітлено сучасний етап діяльності відділу, окреслено його проблеми та перспективи. Для розуміння суті об'єкта було здійснене дослідження внутрішньої організації музейного закладу, структурною частиною якого є відділ етнографії та народних промислів, так і розглянуто його діяльність в системі етнографічного музейництва Волині та України в цілому, застосовуючи принцип всебічності.

Застосування історичного підходу зумовлене необхідністю розгляду виникнення і розвитку відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею у хронологічній послідовності. Це дало можливість також отримати нові знання про функціонування музейного закладу впродовж 1929–2018 рр., розкрити відношення до пам'яток традиційної культури.

У межах історичного підходу застосовано порівняльно-історичний та хронологічний методи. Так саме за хронологічним принципом побудовано виклад матеріалу другого розділу дослідження, який включає питання становлення етнографічного музейництва в міжвоєнний період (1929–1939 рр.), формування

етнографічної збірки пам'яток за радянської доби (1939–1989 рр.), й створення та діяльність відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею в умовах розвалу СРСР, проголошення та функціонування незалежної України (1989–2018 рр.).

Порівняльно-історичний метод становить сукупність пізнавальних засобів, процедур, які дозволяють виявити схожість і відмінність між явищами, що вивчаються. Визначаючи їхню генетичну спорідненість (зв'язок за походженням) й специфічне в їхньому розумінні [388, с. 59–60]. Так для повної характеристики діяльності етнографічного відділу проведено порівняння різних напрямів роботи, зокрема шляхів комплектування збірки, її предметне наповнення, форм і методів комунікації з громадськістю, наукового вивчення пам'яток та явищ традиційної культури. Такий підхід дав можливість виокремити загальні принципи музейної роботи та встановити ті особливості, що використовувалися в конкретний період історії. Зокрема є фактом здійснення науковими співробітниками відділу етнографії так і інших відділів впродовж усього часу функціонування Волинського краєзнавчого музею функції комплектування та збереження предметів традиційної культури. Щоправда, опрацювання, вивчення та популяризація їх в різні періоди відрізнялася. Так у міжвоєнний період основну увагу музейні працівники приділяли процесу комунікації з відвідувачем за допомогою експозиційно-виставкової діяльності. В радянську добу вивчення етнографічних пам'яток майже не проводилося, як і не було їх інтенсивного залучення у експозиційній та культурно-освітній роботі. В роки незалежності навпаки спостерігаємо активне використання різних форм і методів музейної роботи етнографічного спрямування, зокрема виставкової, дослідної, культурно-освітньої.

В музеєзнавчому дослідженні була задіяна класифікація історична, як спосіб порівняльно-історичного аналізу для групування, типології та систематизації фактів, подій, явищ, історичних джерел [9, с. 33]. Водночас метод класифікації використано для характеристики предметного складу етнографічної колекції. Музейні пам'ятки традиційної культури й народного мистецтва розділено за типологічними та тематичними групами й підгрупами.

До загальнонаукової методології відноситься системний підхід. Його сутність полягає у комплексному дослідженні великих і складних об'єктів, дослідженні їх як єдиного цілого з узгодженням функціонування усіх елементів і частин [388, с. 6]. Власне діяльність відділу етнографії та народних промислів розглядалася в контексті функціонування Волинського краєзнавчого музею в цілому. Водночас в дослідженні враховано досвід та загальні тенденції розвитку музейної справи різних європейських країн у ХХ – на початку ХХІ ст.

Системний принцип використано для характеристики внутрішньої організації науково-фондової роботи. Зокрема розглянуто систему організації та зберігання музейних предметів: поділ на групи основного й допоміжного фонду, на тематичні та речові, за матеріалом виготовлення предмету, типологічні підгрупи тощо. Це стало необхідним для аналізу процесів комплектування, умов збереження етнографічних пам'яток у структурі фондів Волинського краєзнавчого музею. Такі відомості мають й практичне значення, адже допомагають дослідникам зорієнтуватися у пошуку етнографічних матеріалів серед цілісної збірки різного роду історико-культурних цінностей.

З огляду на соціокультурну спрямованість діяльності музеїв у дослідженні застосовано функціональний принцип. Сутність процесу чи явища як системи виявляється в їхній структурі, однак реалізується в їхніх функціях (ролях, призначенні) [388, с. 64]. Музей сьогодні є поліфункціональним закладом. Поряд з традиційними функціями (обліку, збереження, вивчення та популяризації) сформовано й низку затребуваних його можливостей. Тому на прикладі діяльності етнографічного відділу та створення ним різнопланового музейного продукту висвітлюється не лише його роль у процесі формування й збереження колекції а й у здійсненні освітньої, комунікативної, рекреаційної функцій. Так в одному з підрозділів дослідження увагу приділено розкриттю комунікативної функції на прикладі використання різних форм роботи, спрямованих на залучення аудиторії і співробітництво з нею. Суспільство і музей взаємно зацікавлені у тісній співпраці. А сучасні форми комунікації відкривають нові можливості для музейної діяльності,

спрямованої на культурно-просвітницьку роботу серед громадськості й ефективно впливати на модернізацію соціокультурного простору країни [222, с. 191].

Культурологічний принцип став важливим для розкриття діяльності відділу етнографії та народних промислів з дослідження та популяризації музейними засобами пам'яток, процесів та явищ матеріальної й духовної культури українського народу. Це прослідковано на прикладі проведення обласних конкурсів писанкарства та різдвяно-новорічної атрибутики, організації майстер-класів і занять з традиційних видів народного мистецтва, фольклорних свят й тематичних заходів, зустрічей з майстрами народної творчості, фольклорними виконавцями, науковцями тощо [115, с. 5]. Проведено аналіз різних джерел, які включають друковані та рукописні матеріали, стосуються конкретної особи та музейного закладу загалом, носять безпосередній та опосередкований характер. Сюди ж відноситься й візуальний метод.

Дослідження, як і в цілому процес історичного пізнання, не може відбуватися без аналізу, як важливого методу історичної науки. Він покликаний виокремити, глибоко дослідити й вивчити факти, події, явища історичного процесу, історичні джерела та історичні постаті. Аналіз сприяє досягненню історичної правди та формуванню історичних оцінок, дає змогу формувати та застосовувати логіку історичного пізнання [9, с. 7–8]. Тому проведено аналіз наукових праць як з етнографічного музейництва так і з розвитку музейної справи на Волині. Це дало можливість здійснити висновки про відсутність комплексного дослідження, яке б розглядало різні аспекти діяльності відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею.

Метод аналізу застосовано для вивчення історіографії та джерельної бази дослідження. На основі опрацьованих матеріалів виведено висновки щодо відсутності цілісного дослідження історії відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею. При роботі з етнографічними пам'ятками та фондово-обліковою документацією музею здійснено аналіз основних типологічних груп музейних предметів.

Зазначений метод став важливим для розкриття діяльності музейних працівників відділу у процесі комплектування об'єктів культурної спадщини, збереження та поширення знань про них. Оцінка діяльності здійснювалася на основі проведеного аналізу показників музейної роботи, їх особистих звітів, наукових досліджень, рукописної спадщини а також публікацій про них у засобах масової інформації, відгуках відвідувачів та показниках відвідуваності музейних подій тощо.

Здійснено вивчення творчої біографії, як методу збору значимої інформації, що відображає роль особистості у певному процесі, події тощо. Наукова біографія та творчий доробок особистості виступає інтерпретацією його наукових рефлексій, поглядів і є свідченням світоглядних позицій, життєвої концепції, які є відбитком соціальних процесів історичної епохи [7, с. 50]. Саме через вивчення біографії волинського дослідника О. Ошуркевича вдалося визначити його внесок у збереження національної культурної спадщини й розвитку музейної справи Волині. Для цього були задіяні матеріали особових фондів, проведено історіографічний аналіз його праць та використано особисту документацію, бібліографічні покажчики, повідомлення й дослідження про різні аспекти життєдіяльності дослідника.

Важливою складовою дослідження стало використання відповідного термінологічного апарату. Серед найбільш уживаних понять і термінів відносяться: експозиція, етнографічний предмет, збірка, музейна колекція, музей, виставка, музейні фонди, культурна спадщина, музейна пам'ятка тощо. Тракткування більшості зазначених музейних термінів базується на даних словника-довідника термінології музейництва, розробленого Р. Микульчик, П. Слободян, Є. Віденко, Т. Рак [298]. Варто зауважити, що багато термінів сьогодні ще не мають загальноприйнятого визначення, тому ключові поняття необхідні для розкриття теми дисертації подаються за наступними визначеннями:

– етнографічний предмет – предмет утилітарного призначення, що розкриває особливості матеріальної та духовної культури певного народу чи етнічних груп [352, с. 37]. Використання терміну «музейний предмет» є

синонімічним до «музейна пам'ятка» – культурна цінність, якість або особливі ознаки якої роблять необхідним для суспільства її збереження, вивчення та публічне представлення [371, с. 110].

– культурна спадщин – природні, природно-антропогенні рухомі і нерухомі об'єкти, що донесли до нашого часу цінність з антропологічного, естетичного, етнографічного, історичного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність, тобто як об'єкти матеріальної так і нематеріальної культурної спадщини [356, с. 34];

– музей – (за визначенням Міжнародної ради музеїв (2007 р.) некомерційний заклад, який слугує розвитку суспільства та доступний широкому загалу, здійснює пошук, збереження, дослідження, популяризацію і експонування матеріальної та нематеріальної спадщини людства задля вивчення та задоволення його духовних потреб [222, с. 37];

– музейна (музеальна) експозиція – розміщення автентичних об'єктів мистецького, історичного, природничо-наукового та технічного характеру, завдяки яким відвідувачі послідовно переходять від одного об'єкту до іншого. Супровідні написи чи графічні ілюстрації повинні інтерпретувати, пояснювати та спрямовувати увагу глядача. Зазвичай музеальна експозиція охоплює велику площу, складається з різних окремих ансамблів або великих об'єктів та розглядає швидше широкую, а не обмежену тему [12, с. 562];

– музейна виставка – тимчасова музейна експозиція, присвячена певній темі й побудована на музейних експонатах [352, с. 67];

– музейна збірка (зібрання) – науково організована сукупність предметів, а також наявних у музеї різних засобів науково-інформаційного забезпечення, зокрема, архіву й бібліотеки [352, с. 70];

– музейна колекція – систематизоване зібрання об'єктів, що пов'язані спільністю однієї або кількох ознак і становлять науковий, пізнавальний та художній інтерес як єдине ціле [352, с. 68];

– музейна комунікація – спілкування відвідувача музею з людьми минулих епох через музейні предмети – свідчення епох за сприяння музейних працівників [352, с. 68];

– національна культурна спадщина – сукупність матеріальної і духовної культури народу чи країни, складова національного багатства [352, с. 79];

– фонди музею – науково організована, облікована та структурована сукупність музейних предметів у складі музейного зібрання [352, с. 115].

Використання таких термінів у дисертації дозволило дослідити діяльність відділу етнографії та народних промислів, показати різні форми роботи, розкрити його роль культурному житті краю, збереженні національної культурної спадщини.

У музейній документації 1930-х рр. відділ мав назву «етнографічний відділ», з 1989 р. зустрічаються «відділ етнографії та народних промислів Волині» й «відділ етнографії та художнього промислу». У висвітленні змісту теми застосовується сучасна назва «відділ етнографії та народних промислів». По-різному іменувався й Волинський краєзнавчий музей (сучасна офіційна назва закладу): «Волинський музей», «Обласний краєзнавчий музей у Луцьку», «Волинський обласний історико-краєзнавчий музей», «Волинський обласний краєзнавчий музей».

Висновки до розділу 1

Наведений у розділі матеріал дає змогу стверджувати, що існує певний масив праць з теми. Уже в повідомленнях 1930-х рр. містилися окремі відомості про етнографічну колекцію Волинського музею, тематику етнографічних виставок тощо. Однак у той час діяльність музею не стала об'єктом окремого дослідження. Не змінилася ситуація й у 1940–1980-х рр., тим більше, що у структурі музею етнографічний відділ у зазначені роки був відсутній. Лише з кінця 1980-х рр. почали з'являтися дослідження, присвячені історії етнографічного напряму діяльності та формуванню колекції пам'яток традиційної культури

українців. Активніший інтерес до теми, розширення публікацій припадає на 1990–2018 рр. Однак вони не мають комплексного характеру та не розкривають усієї суті функціонування етнографічного відділу. Відповідно й постала потреба проведення системного дослідження у якому мають бути висвітлені передумови створення та етапи становлення етнографічного відділу; пошук, збір, систематизації етнографічних пам'яток; науково-дослідна, експозиційно-виставкова, культурно-просвітницька робота. Не висвітленою лишається тема ролі відділу етнографії та народних промыслів Волинського краєзнавчого музею у соціокультурному житті краю, збереженні національної культурної спадщини.

Для розв'язання окреслених питань задіяна різноманітна джерельна база. Її основу склали документи Державного архіву Волинської області та фондів матеріали (документи, речові пам'ятки, фотографії), науковий архів й облікова документація Волинського краєзнавчого музею. Важливу інформацію містять спогади учасників музейної справи, доповненням виступають музеографічні видання.

Шляхом застосування історико-хронологічного, системного, функціонального підходів методологічних досліджень й загальних методів: аналізу, синтезу, дедукції вдалося комплексно розкрити становлення й розвиток відділу етнографії, як структурного підрозділу Волинського краєзнавчого музею, проаналізувати види його діяльності, визначити проблемні питання й окреслити перспективи розвитку.

РОЗДІЛ 2

ІСТОРІЯ ВІДДІЛУ

2.1. Становлення етнографічного музейництва в польський період (1929–1939 рр.)

У кінці XIX – на початку XX ст. у західноукраїнських землях помітно зріс інтерес до історико-культурної спадщини, її збереження, колекціонування, вивчення. Значна роль у цьому процесі належить музеям різного типу, які здійснювали пошукову, пам'яткоохоронну, дослідну та культурно-просвітницьку роботу. В цьому контексті активну діяльність розгорнули й перші музейні установи Волині, важливою складовою якої став етнографічний напрям роботи.

Становлення музейної справи на Волині розпочалося в умовах перебування цієї території під владою Російської імперії й характеризувалося діяльністю низки установ. Це, зокрема, приватного музею барона Ф. Штейгеля у с. Городок Ровенського повіту (1896–1914), музею при Товаристві дослідників Волині у Житомирі (1901–1911), згодом відомого як Волинський центральний музей (1911–1925) та Волинський державний науково-дослідний музей (1925–1950), музею при Братстві імені князів Острозьких (1916–1939), Волинського музею при сільськогосподарському товаристві в Рівному (1906–1917) та інших. Більшість цих закладів у своїй діяльності приділяли значну увагу етнографічним матеріалам: формуванню колекцій пам'яток народно-побутової культури, їх вивченню, систематизації й каталогізації, демонстрували в експозиціях та організовували виставки тощо.

Таке зацікавлення даною тематикою було пов'язане з розвитком етнологічної науки та пожвавленням інтересу до народної культури, що активно став проявлятися ще з другої половини XIX ст. Вважається, що українська етнографія вийшла на академічний рівень й завдяки діяльності Етнографічно-статистичної експедиції у так званий Західноруський край (1869–1870), організованої Російським географічним товариством. Важливе значення для

активності проведення етнологічних досліджень мало також відкриття у 1897 р. Південно-Західного відділу Російського географічного товариства [165, с. 60–61]. Варто відзначити, що визначальна роль у становленні вітчизняної науки належить Ф. Вовку, П. Чубинському, В. Антоновичу, М. Драгоманову, О. Русову, М. Лисенку, А. Кримському та багатьом іншим, які «підготували серйозне підґрунтя для створення української етнологічної школи європейського рівня» [цит. за: 11, с. 7] Для їх плідної праці необхідно було сформувати інституції, що виконували функцію наукового центру для здійснення подальшої пошукової роботи.

Таким центром дослідження етнографічних пам'яток на став заснований у 1896 р приватний музей барона Ф. Штейнгеля, що вважається одним з перших музейних закладів Волинської губернії [211, с. 236]. Він належав до комплексного типу музеїв, водночас значна увага у його діяльності приділялася вивченню побуту, звичаїв, обрядів, народної творчості [148, с. 38]. На початку ХХ ст. активну громадську та науково-дослідну роботу етнографічного спрямування розгорнув у Житомирі музей при Товаристві дослідників Волині. Пов'язана ця робота з іменем відомого практика музейної справи, етнографа Василя Кравченка (1862–1945). Він був одним із засновників цього Товариства, а саме його етнографічної секції. Певний час очолював музей, у 1920–1934 рр. здійснював керівництво етнографічним відділом. В. Кравченко був одним з перших хто здійснив систематизацію набутого досвіду музейно-етнографічної та науково-дослідної діяльності. Він також став автором низки теоретико-методологічних розробок, у які вклав власне бачення проблем організації музейної роботи на місцях [337, с. 266]. Теоретичні розробки вченого з детальними рекомендаціями практичної роботи сприяли розгортанню музейної справи у підрадянській Волині та плідному збереженню культурної спадщини [222, с. 95–96].

Позитивні зрушення у розвитку пам'яткоохоронної й музейної справи на Волині, зокрема, у її західній частині, були призупинені подіями Першої світової війни. Частина музейних колекцій розпорошено чи взагалі втрачено внаслідок

проведення евакуації, окремі музейні заклади Волині припинили свою діяльність, як наприклад, Городоцький музей. Суперечливі явища, що носили більше негативне значення для музейної справи, спостерігалися в час Української революції 1917–1921 рр. На призупинення процесу розвитку музеїв впливали постійна нестабільність через надзвичайно складну політичну ситуацію, пов'язану із воєнним становищем, безперервними бойовими діями та зміною влади. Переміна поглядів, непрості умови побутування різних верств населення часто зумовлювали бездумне нищення замків, палаців, маєтків, в яких гинули зібрані не одним поколінням мистецькі твори, зникали музейні збірки, що їх не вдалося евакуювати в роки Першої світової війни [159, с. 167]. Однак зусиллям діячів науки і культури увага української національної держави до музейної справи не спадала, а стала важливим напрямом гуманітарної політики, де музейництво розглядалося як відповідальна соціальна справа [222, с. 59].

З 1921 р. згідно Ризького мирного договору Західна Волинь (частина якої тепер складає сучасну Волинську область) увійшла до складу Другої Речі Посполитої, як Волинське воєводство з центром у Луцьку. У зв'язку з цим відбулися зміни й у розбудові музейної справи. Тому у регіоні діяльність музеїв, зокрема, формування їх етнографічних колекцій, продовжилося і було пов'язане з науковими та культурно-освітніми товариствами Другої Речі Посполитої. Координатором цього процесу стало Польське краєзнавче товариство. Його діяльність полягала у виявленні (стихійному і цілеспрямованому), вивченні, збереженні (на місцях і у спеціально створених музеях), популяризації (через поширення інформації, про історичний зв'язок з краєм) пам'яток, пропаганді потреб їх збереження (на ґрунті ідейно-патріотичного виховання) [157, с. 277].

На території Волинського воєводства цю політику впроваджувало створене у грудні 1927 р. Волинське товариство краєзнавців і охорони пам'яток старовини, яке 1933 р. увійшло до складу Польського краєзнавчого товариства. Поставлені перед ним завдання реалізовувалися шляхом проведення інвентаризації й фотофіксації об'єктів культурної спадщини, формуванням колекції для

майбутнього власного музею, взяттям під охорону пам'яток й споруд, що мали історичне, археологічне чи мистецьке значення. Товариство організовувало краєзнавчі виставки, експедиції й екскурсії, проводило популярні лекції, комплектувало бібліотеку, утримувало інформаційне бюро, співпрацювало з іншими польськими та закордонними близькими за діяльністю товариствами [172, с. 54]. Зв'язок краєзнавчого руху з пам'яткоохоронною тематикою давав можливість використовувати історико-культурну спадщину українського народу як засіб полонізації так званих «східних кресів». Польща називала старожитності західноукраїнських земель пам'ятками власної національної історії і сприяла утвердженню такої позиції через краєзнавчий рух [157, с. 280]. Музейна мережа використовувалася як один з інструментів цієї політики.

Питання необхідності заснування музею у Луцьку часто піднімалося науковцями у польській періодичній пресі, зокрема на сторінках часопису «Земля», що був офіційним органом Польського краєзнавчого товариства, та видання «Волинська земля». Так, 1925 р. Т. Гомулкевич констатує факт відсутності музею в Луцьку, що стало приводом передачі знайденого скарбу срібних монет до Народного музею у Варшаві й відповідно зауважує: «...необхідність такого закладу є аномалією, яка мусить бути скоро усунена...» [159, с. 168]. Відомий у Польщі краєзнавець, археолог, геолог Л. Савицький у 1928 р. теж піднімав зазначене питання у статті «У справі утворення природничо-краєзнавчого музею на Волині». При цьому він звертав увагу на здобутки Товариства дослідників Волині та позитивний досвід функціонування музею Ф. Штейнгеля в Городку [383, с. 107].

Комплектування збірки для майбутнього музею в Луцьку відбулося завдяки і під час проведення в місті 1–6 вересня 1928 р. Волинської промислово-сільськогосподарської виставки. Вона мала на меті пожвавити економіку всього регіону і була попередницею «Волинських торгів» у Рівному, які з 1929 р. стали регулярними і були третіми за величиною в міжвоєнній Польщі [217]. На організованій у Луцьку виставці демонструвалася найрізноманітніша продукція

великих і малих виробників з усієї Західної Волині та різних куточків Другої Речі Посполитої, які представляли в основному промислову продукцію, товари харчової промисловості, сільського господарства тощо. Водночас на ній діяв історико-етнографічний відділ. Демонструвалися світлини з архітектурними пам'ятками, предмети пасічництва, мисливські трофеї, вишиті рушники, скатертини, елементи традиційного вбрання. В окремій залі були виставлені гончарні вироби, що походили з Кременецького повіту й зразки народної вишивки; на великому стенді подавалися оформлені ткані вироби волинських майстрів (зразки тканин, рядна, рушники, фартушки та ін.) [47] (див. додаток А).

Волинська промислово-сільськогосподарська виставка 1928 р. і, зокрема, закупівля на ній пам'яток, заклала підґрунтя для створення у Луцьку музейного закладу. Варто зауважити, що практика організації промислово-сільськогосподарських виставок була широко відома з середини ХІХ – початку ХХ ст. і застосовувалася у багатьох державах світу. Такого зразка виставки використовувалися в Російській імперії (Одеська всеросійська 1910 р., Київська всеросійська 1913 р.), Австро-Угорщині [152, с. 53–54]. Зокрема, значний резонанс аграрно-промислові та етнографічні виставки мали на Галичині, основну територію якої складала українські землі, що у міжвоєнний період увійшли до складу Другої Речі Посполитої. Проведення таких заходів сприяло поживленню народознавчих досліджень, ставало значним стимулом для етнографічної збиральницької роботи та музейного будівництва. У багатьох випадках виставки сприяли заснуванню нових музейних осередків краю [272, с. 290]. Означеним досвідом скористалося й керівництво Волинського воєводства та місцеве Товариство краєзнавців і охорони пам'яток старовини. Вже 16 червня 1929 р. у Луцьку почав функціонувати Волинський музей. В його експозиції були представлені природничі, археологічні, етнографічні та історико-мистецькі пам'ятки.

Наявність етнографічного відділу в структурі закладу не було випадковістю. Цьому сприяли різні фактори: наявність значна кількості етнографічних пам'яток,

залучення уваги громадськості до розвитку народних промислів і ремесел, що мало вплинути на покращення економічного розвитку регіону; піднесення етнологічної науки та етнографічних досліджень; запозичення позитивного досвіду діяльності етнографічних відділів у комплексних музеях та низці спеціалізованих музейних закладів, як, наприклад, у музеї Наукового товариства імені Шевченка та Львівському міському промисловому музеї. Не варто забувати й про бажання польської влади та суспільства за допомогою цих пам'яток продемонструвати єдність польської та української культури, що давало підстави для проведення політики ополячення населення.

Новостворений заклад у Луцьку належав до категорії регіональних музеїв і мав забезпечувати збереження місцевої історико-культурної спадщини. Пошукова робота співробітників Волинського музею проводилася на території населених пунктів Володимирського, Горохівського, Дубнівського, Здолбунівського, Ковельського, Костопільського, Кременецького, Любомльського, Луцького, Рівненського, Сарненського повітів, що входили до складу Волинського воєводства. Це можна прослідкувати за предметним надходженням пам'яток із зазначених адміністративно-територіальних одиниць, що фіксувалося у музейній документації. Так, існують відповідні записи в інвентарних книгах: останні, щоправда відрізняються одна від одної за кількістю зафіксованих надходжень [52; 54].

Структура експозиції музею відповідала розділам експозиції в якій були представлені пам'ятки природи, історії та мистецтва, археологічні предмети, етнографічні матеріали. Більшість з них демонструвалися у виставкових залах. Інша частина музейної збірки зберігалася складеною в коробках і шафах. Окремого фондосховища музей не мав. Відповідно, існували певні труднощі із забезпеченням належних умов для збереження пам'яток. У розпорядженні музею перебувало невелике приміщення реставраційної майстерні, облаштоване різними полицями і коробками. У ньому розташовувалися згруповані за алфавітним і географічним принципами наукові матеріали з археології й етнографії

«законсервовані, інвентаризовані й приготовані до опрацювання фахівцями» [401, с. 52–53].

Окремі відомості про те, якою була перша експозиція, як розташовувалися пам'ятки, яке вони викликали враження, подані у повідомленнях тогочасної польської преси. Так, Л. Савицький зауважив, що етнографічні предмети розташовані у великій залі в 14 вітринах та одній шафі: народна кераміка, вишивка, весільний одяг, килими тощо [400, с. 343]. Археологічна колекція розміщувалася в малій залі і складалася в основному з пам'яток неолітичного періоду, кремінних виробів. В одній з вітрин містилися геологічні зразки, що походили із колодязя глибиною 62 м, викопаного в Луцьку. В наступній кімнаті – вітрини з колекціями відбитків дереворитів та мідноритів. В іншій залі експонувалися зразки фарфорового та фаянсового посуду з Корця, Баранівки, Городниці, а також з Нюрнберга, Гданська, Берліна, Відня і Севра. Більшість з них – у вигляді уламків. Демонструвалися ще колекція глиняних люльок, київські та почаївські стародруки XVI–XVIII ст., зразки різноманітних тканин, кілька старих ікон, що мали відношення до Волині. У повідомленні вказується, що частина музейної експозиції це – власна колекція хранителя музею («депозит кустоша») О. Прусевича [400, с. 343]. Очевидно, малося на увазі, що ці предмети були передані до Волинського музею для тимчасового експонування і становили складову приватної колекції дослідника, яка пізніше була ним передана місту Львову, у якому він проживав з 1932 р.

Відомий польський археолог, палеонтолог, краєзнавець К. Пшемиський, який з 1929 р. працював у польській державній гімназії імені Т. Костюшка в Луцьку, також зазначав, що музейну експозицію становлять предмети, передані на зберігання, і дарунки та речі, куплені за фінансовою допомогою урядових та самоврядних установ. Серед націнніших пам'яток він називає стародруки та рукописи XVI–XVIII ст. релігійного змісту, колекцію вишивок з різних місцевостей Волині та інше [399, с. 97].

Згідно з інформацією «Звіту про діяльність музею Товариства краєзнавчого та опіки над пам'ятками минулого в Луцьку» на лютий 1930 р. у закладі нараховувалося 980 пам'яток відділу давньої історії, 1067 – етнографічного відділу та 250 – історико-мистецького [383, с. 109].

Уже в перші роки діяльності Волинський музей проводив виставкову роботу. Зокрема відомо про виставки творів художніх ремесел, народного декоративного мистецтва. Волинський музей був залучений до участі в загальній виставці у Познані, внаслідок чого частина етнографічних пам'яток з Волині потрапила до фондів Етнографічного музею у Варшаві [383, с. 109].

Становлення Волинського музею та безпосередньо етнографічного відділу, а також його діяльність впродовж перших трьох років пов'язані з іменем уродженця Поділля, етнографа, краєзнавця, бібліографа О. Прусевича. Переїжджаючи до Луцька, дослідник вже мав досвід роботи головного хранителя фондів Подільського єпархіального давньосховища (1905–1915 рр.), завідувача бібліотекою Товариства подільських природолюбів і дослідників природи, викладача історії та географії у народних школах та чоловічій гімназії. Проживаючи у Львові, він намагався влаштуватися у Міський промисловий музей, та після невдачі змушений був 1921 р. прийняти запрошення на посаду інспектора кустарних промислів Волині. У Луцьку О. Прусевич захоплювався історією й етнографією краю, збирав матеріали про народну вишивку, гончарство, ткацтво, писанкарство, кошикарство. Він опублікував низку статей, серед яких «Замки і фортеці на Волині» (1922), «Волинські архіви» (1922), монографія «Католицькі монастирі в нинішньому Луцьку» (1922), дослідження «Народні промисли Волині» (1925) та ін. [285, с. 204, 206]. О. Прусевич був детально обізнаний з місцевими промислами і ремеслами, здійснював краєзнавчі дослідження, формував власну етнографічну колекцію й цікавився культурною спадщиною краю. Усе це, очевидно, вплинуло на рішення Товариства краєзнавців і охорони пам'яток старовини призначити його керівником Волинського музею з виконанням обов'язків хранителя фондів [284, с. 180].

О. Прусевич безпосередньо брав участь у відборі та закупівлі предметів народного мистецтва й побуту на Волинській промислово-сільськогосподарській виставці, які разом з його власною колекцією склали основу експозиції етнографічного відділу. Для поповнення фондів О. Прусевич залучав державні установи й органи місцевого самоврядування, а також приватних осіб. Зокрема, відомо, що ним було налагоджене надходження великодніх писанок через гміни та гмінні управи, які у міжвоєнній польській державі були одночасно територіальною одиницею та інституцією самоврядування. Завдяки особистим контактам директора приватними особами для музею були передані зразки вишивок, предмети, плетені з природних матеріалів, ткацтва та інші культурні надбання. Від О. Прусевича особисто надійшли друковані матеріали з історії Волині, вишивка, малюнки волинської кераміки, а також більше 300 пам'яток археології, 20 предметів посуду з Баранівки й Городниці, монети, кахлі, військове спорядження, два фрагменти прикрас із поховання Адама Кисіля з Низкинич [326, с. 180].

Тісно співпрацював О. Прусевич з відомими дослідниками К. Мошинським, Д. Зеленіним та іншими. Завдяки його старанням етнографічний відділ мав різноманітне предметне наповнення та цікаву експозицію. Проте у зв'язку із непорозумінням з головою Волинського краєзнавчого товариства Й. Дуткевичем у листопаді 1932 р. О. Прусевича відсоронено від виконання займаних обов'язків.

Варто зауважити, що у перші роки функціонування заклад ще не відповідав усім вимогам музеєзнавчої науки. Особливо це стосувалося форм експозиційної роботи, коли для показу виставлялася майже вся колекція, не проводилися належні заходи щодо збереження, реставрації та наукового опрацювання пам'яток. Певні зміни почали спостерігатися з переходом закладу у підпорядкування Волинського товариства приятелів наук. Останнє постало в Луцьку в січні 1935 р. і виступило координуючим осередком роботи наукових установ Волинського воєводства. Того ж року під його опіку ув переданий

Волинський музей. Робота закладу узгоджувалася музейно-бібліотечною комісією товариства, керівником якої був Я. Ліщинський [174, с. 77–78].

Завдяки Волинському товариству приятелів наук Волинський музей увійшов до Спілки польських музеїв. З метою всебічного вивчення Волині в археологічному, етнографічному, природничому відношеннях були налагоджені контакти з науково-дослідницькими установами – Польською Академією наук, Археологічним товариством в Кракові, Науковим товариством у Львові [301, с. 5]. Зокрема, для ознайомлення з етнографічною колекцією музею та вивчення народно-побутової культури регіону до Луцька приїздили такі відомі постаті, як К. Мошинський (1887–1959) – польський етнограф, славіст, професор Ягеллонського (1926–1959) і Віленського (1935–1939) університетів, Є. Франківські (1884–1962) – польський археолог, етнолог, музеолог, який у 1921–1939 рр. виконував обов'язки директора Етнографічного музею у Варшаві [401, с. 52–53]. У Волинському музеї впродовж травня-жовтня 1938 р. проходив практику випускник гуманітарного факультету Львівського університету Г. Мушинський. На Волині ним зібрані цінні польові матеріали, частина з яких опублікована у статті «Етнографічні записи зі села Лука. Поховальні звичаї» [358, с. 174].

Поступово удосконалювалася й структура музейної експозиції. Щоправда, вона залежала від тих приміщень, у яких перебував музей, адже власної будівлі він так і не отримав. В експозиції музею етнографічні пам'ятки розташовувалися у двох залах, в яких експонувалися взірці вишивок, ткані вироби місцевих майстрів, предмети рільництва й риболовлі, гончарні вироби Кульчина, Рокити, Дубровиці, Острога тощо [301, с. 5]. Фрагменти експозиції етнографічного відділу 1930-х рр. зафіксовані на кількох світлинах, а також на зображеннях у періодичній пресі, що зберігаються у фондах Волинського краєзнавчого музею [36; 38; 48; 50] (див. додаток Б). Вони дають можливість побачити, що для огляду відвідувачів були представлені традиційні сорочки з різним оздобленням, сукняні свити («сернеги») – верхній одяг, комплекти чоловічого та жіночого народного вбрання, головні убори (солом'яний бриль, шапка-магерка, весільний

віночок), узор вишивок, рушники та колекція писанок, розташована у спеціальних вітринах. На відкритих полицях у шафах демонструвалися гончарні вироби. Разом згрупованими в експозиції були мисливські та рибальські пристосування. Таке розташування експонатів у залах дозволяє говорити про застосування музейними працівниками того часу тематичного принципу побудови експозиції для висвітлення історії та культури краю.

Побудову експозиції і безпосереднє керівництво етнографічним відділом Волинського музею у 1935–1939 рр. здійснював доктор Олександр Яворчак. Разом з тим він займав посаду професора державної польської гімназії імені Тадеуша Костюшка в Луцьку (викладав польську мову) та очолював етнографічний напрям досліджень гуманістичної комісії Волинського товариства приятелів наук. Вчене звання доктора філософії в галузі етнографії та етнології він здобув 1933 р. у Львівському університеті. Впродовж квітня 1933 – березня 1934 рр. О. Яворчак працював на посаді асистента Етнологічного інституту цього університету під керівництвом відомого польського дослідника А. Фішера [357, с. 102]. Значна увага працівниками Етнологічного інституту приділялася польовим етнографічним дослідженням традиційної культури українців і поляків. Так, О. Яворчак зосередився на вивченні культури польських етнічних земель, зокрема Помор'я. У 1936 р. окремою книгою опублікована його монографія «Село Домбрувки Ламутського повіту», за яку він отримав звання доктора [358, с. 170].

Методи Львівської етнологічної школи А. Фішера, зокрема, польових досліджень та історично-порівняльній, були використані доктором О. Яворчаком й під час його роботи у Луцьку. Впродовж 1935–1937 рр. він здійснював дослідження поширення різних видів пряслиць на теренах Волині, зібрав велику кількість матеріалів про заняття, матеріальну й духовну культуру населення групи польських сіл Любомльського повіту.

Як керівник етнографічного відділу Волинського музею О. Яворчак піклувався про поповнення колекції. Особисто здійснював виїзди на торги і

ярмарки, у різні населені пункти для збору етнографічних матеріалів. У музейній документації зафіксовано придбання ним 127 гончарних виробів, серед яких були миски, баньки, дзбанки, молочники, модель гончарної печі, ніжик дерев'яний та інші предмети, що походили з населених пунктів Сарненського, Здолбунівського, Кременецького повітів Волинського воєводства і представляли різні ремісничі осередки та характерні типологічні групи виробів, які у них виготовлялися [52].

Свій внесок у формування етнографічної колекції та становлення відділу здійснювали також науковці інших відділів. Серед них варто виділити музейного археолога З. Леського. Завдяки його роботі до фондів надійшла значна кількість гончарних виробів, дитячих глиняних фігурок та іграшок й низка інших етнографічних предметів [52].

Відсутність документів щодо проведення музейними працівниками відповідного планування з комплектування фондового зібрання музею не дає змогу вивчити цей аспект роботи музейного закладу. Проте збережені інвентарні книги, опублікований звіт діяльності Волинського товариства приятелів наук за 1935–1937 рр., та інші матеріали дають можливість прослідкувати і визначити основні шляхи формування збірки. Як уже згадувалося, перші пам'ятки для музею були придбані на Волинській промислово-сільськогосподарській виставці 1928 р. Про надходження до фондів етнографічних пам'яток таким шляхом підтверджують також відомості, записані в інвентарній книзі, де у графі «спосіб надходження» вказується, що придбані вони у повітового комітету виставки для Волинського музею. Разом з предметами побуту, знаряддями праці, ремісничими виробами Волинський музей тоді поповнився цілісним костюмом жіночого весільного вбрання до якого входила сорочка, спідниця, безрукавка, фартушок, постолі і головний убір – віночок [52, с. 3].

Гончарні вироби, вишиті сорочки, ткані хустини, взірці вишивки та інші предмети для музею купували як офіційні установи так і окремі особи. Зокрема, низка ремісничих виробів була придбана на торгах в Кременці, Рівному за

посередництвом Сільськогосподарської палати [52, с. 143]. Серед приватних осіб, які купували предмети народного побуту для Волинського музею, були Л. Войцехівський, Г. Краєвський, М. Бурий, А. Беднарський та ін. [52, с. 192–193].

Волинський музей також проводив і самостійну закупівлю етнографічних пам'яток. Такий спосіб комплектування фондів активно застосовувався впродовж всього міжвоєнного періоду. Кошти на купівлю предметів виділялися із бюджету, призначеного для утримання установи. У період з квітня 1935 по грудень 1937 р. Волинський музей придбав експонатів на 1360 злотих 14 грошей [401, с. 57]. Значна кількість пам'яток поступила від етнографа О. Яворчака та археолога З. Леського. Предмети купували безпосередньо у майстрів (гончарів, ткаць, вишивальниць), крамниці народних виробів, на базарах, виставках, торгах і у приватних осіб.

Практикував Волинський музей таку форму поповнення збірки, як цільове замовлення. Зокрема, з метою формування колекції взірців народної поліської вишивки за посередництвом пані В. Гноскевічової (с. Северинівна, гміни Маневичі, Ковельського повіту), придбано «гафти поліські», створені місцевими майстринями сіл Кукли, Северинівна, Хряськ, Кам'януха, Гута Ковельського повіту [52, с. 196–197, 198–199]. Значна частина взірців збережена й демонструється сьогодні в постійній експозиції Волинського краєзнавчого музею.

Іншим шляхом поповнення збірки етнографічними пам'ятками стали дарування. До такого виду надходжень музейних предметів можна зарахувати ті, що записані в інвентарній книзі як «дар», а також ті, що мають позначку «поступило від...» (більш детальні відомості про умови таких передач відсутні). Не виключенням є той факт, що серед тих осіб, від яких річ «поступила», могли бути не автори чи власники, а посередники. Значна частина таких надходжень здійснена приватними особами. Це були як одиничні знахідки, власні предмети, так і цілі комплекси пам'яток. Зокрема, Л. Войцеховський передав жіночі головні убори (плетені очіпки) з с. Піща Любомльського повіту, фартух з с. Великі Цепцевичі Сарненського повіту, сорочки з с. Куснище Любомльського повіту.

Сорок чотири взірці вишивки, сорочки, предмети побуту, виготовлені з дерева, подарував для музейної колекції пан Бірар з Маневич. Двадцять гончарних виробів надійшло від пана Вінцюка з Кульчина. Дарувальниками виступали також повітові відділи, гміни, та громадські організації – «союз скаутів», «союз піонерів» й ін. Волинське товариство приятелів наук підрахувало, що у 1936–1937 рр. 137 осіб офірували музею 846 предметів. З них до археологічного відділу надійшло 164 одиниці, до історико-мистецького – 244, до етнографічного – 476 [401, с. 51]. Отже, у зазначених роках пам'ятки етнографії становили 56,3 % подарованих музею речей.

Однією з форм комплектування етнографічної колекції стали експедиції Волинського музею у середині 1930-х рр. під патронатом Волинського товариства приятелів наук. Часто вони проводилися паралельно з археологічними дослідженнями, іноді зводилися до звичайного збору пам'яток, яких не вистачало у музейній експозиції. Таким чином були зібрані землеробські знаряддя, предмети ткацтва, елементи вбрання, домашні меблі та ін. Для поповнення колекції писанок напередодні Великодня здійснювалися одноденні виїзди тимчасовим працівником музею Остапчуком [401, с. 21].

Загалом, Волинським товариством приятелів наук з квітня 1935-го по грудень 1937 рр. був сформований бюджет у 57 650 злотих для здійснення наукових досліджень. На етнографічні студії виділялася найменша – порівняно з археологічними, природничими та геологічними – сума, що становила всього лиш 574 злотих 90 грошей [401, с. 57], тобто менше одного відсотка (0,995 %) від загального бюджету.

За десять років діяльності Волинського музею науковцям вдалося сформувати значну етнографічну колекцію, предметний склад якої становили зразки традиційного одягу (сорочки, спідниці, фартухи, крайки, головні убори, верхній сукняний одяг, постолі), тканини інтер'єрного призначення (килими, рядна, настільниці, рушники) та заготовки для сорочок, фартухів, сувої полотна, зразки вишивок, знаряддя праці, рибальські й мисливські пристосування, предмети

збиральництва, бджільництва, гончарні вироби, предмети виготовлені зі шкіри, кори, плетені з соломи і рогозу та ін. До складу колекції входила досить чисельна група етнографічних пам'яток, яку репрезентують писанки.

Сьогодні складно визначити яким був тодішній загальний кількісний вираз колекції. Інвентарна книга етнографічного відділу точних відомостей не дає, адже має часткові втрати сторінок. В ній зафіксовано 1010 порядкових номерів, під якими обліковані етнографічні предмети. У звіті Волинського товариства приятелів наук зазначається, що початково у фондах музею налічувалося 4375 предметів, а після ґрунтовної реорганізації обліковано близько 9000, згрупованих у чотирьох відділах. Відзначено, що найчисельнішим на той час був історико-мистецький відділ до якого входила найбільша в Польщі колекція скарбів монет [401]. Кількісних показників за відділами не вказано. А тому за відсутності документальних матеріалів поки що не можна встановити точну кількість одиниць зберігання етнографічного відділу.

Велася у Волинському музеї фондова робота. Предмети музейного значення опрацьовувалися і вносилися в облікову документацію. У перші роки діяльності закладу реєстрація їх здійснювалася, ймовірно, лише у облікових картках. Згодом Волинське товариство приятелів наук замовило у друкарні інвентарні книги з твердою палітуркою та поділеними за розділами аркушами. У них вписувалася вся необхідна інформація про предмет: інвентарний номер, назва населеного пункту, повіту, воєводства, назва предмету, кількість, датування, прізвище дослідника чи попереднього власника і рік виявлення, спосіб надходження, інші облікові номери, місце знаходження в музеї, номер архіву, номер каталожної картки, примітки (зауваження). Таке структурування інвентарної книги дозволяє говорити про розуміння музейними працівниками важливості наукової атрибуції та паспортизації предмету.

Матеріали, що надходили до відділу етнографії, маркувалися літерою «е». Присвоєні облікові номери наносилися безпосередньо на сам предмет: прописувалися чорнилом на поверхні або прикріплювалися (пришивалися)

паперові чи полотняні бірки із зазначеним інвентарним номером. Паперова бірка збереглася на одній з плетених солом'яних посудин. До її поверхні пришито прямокутної форми паперовий бланк з друкованою основою. На ньому під заголовком «Волинський музей В.Т.П.» (тобто, Волинського товариства приятелів наук. – Л. М.-Г.) чорнилом нанесена інформація про місцевість (населений пункт), повіт, воєводство та інвентарний номер.

В інвентарній книзі етнографічного відділу – Muzeum inwentarz dzialu etnograficznego T. IV – найчастіше записувалися відомості про місцевість, назва предмета, кількість, прізвища тих, хто дарував чи передавав предмет; рідше вказувалося авторство й датування. Тож зазначена книга, яка приблизно датується 1937–1938 рр. [142, с. 58], містить цінну інформацію про пам'ятки народного побуту і культури населення Західної Волині, що були зібрані і зберігалися у Волинському музеї.

А. Дмитренко, вивчаючи етнографічну колекцію Волинського музею міжвоєнного періоду, на основі аналізу інвентарної книги етнографічного відділу визначила три основні групи пам'яток народно-побутової культури: компоненти традиційного вбрання; тканини та зразки узорів; знаряддя праці і різноманітні пристосування, а також вироби народних ремесел [142, с. 59].

До першої групи віднесено 12 чоловічих й жіночих сорочок, декорованих тканиною і вишитою орнаментикою з Любомльського, Костопільського, Кременецького, Сарненського повітів. Також стегновий одяг – 34 одиниці, зокрема спідниці й фартухи з Любомльського, Сарненського, Маневицького, Кременецького, Ковельського, Дубенського й Здолбунівського повітів. Верхній одяг представлений чоловічою свитою із Здолбунівського повіту, двома білими свитами («сернягами») з Любомльського й одним жіночим сукманом з Дубнівського повітів. Поясів у колекції нараховувалося 11. Переважно це були ткані крайки. Один зазначений як «пас вирізаний червоний», ймовірно ним міг бути плетений чоловічий пояс. Походили вони в основному з Сарненського, Маневицького, Любомльського, Дубнівського повітів. Головні убори в музейній

колекції були представлені плетеними ажурними очіпками (6 одиниць зберігання, далі – од. зб.) переважно з Любомльського повіту, намітками (2 од. зб.) з Маневич і Сарненського повіту, хустинами (9 од. зб.) з Любомльського, Сарненського, Ровенського, Луцького, Костопільського повітів. Сюди ж входили три чоловічі шапки-магерки із Здолбунівського та солом'яний капелюх з Ровенського повітів.

Складові елементи традиційного вбрання в етнографічній колекції були представлені переважно з північної частини території Волинського воєводства і становили розрізнені речі. Лише костюм нареченої придбали повним комплектом: сорочка, спідниця, фартушок, безрукавка, вінок із стрічками, плетені постолі. Походив він із с. Піща Любомльського повіту [52, с. 3]. Що до опису музейних предметів, то в книзі подані досить скупі відомості. Найчастіше зустрічаються лише певні означення, як наприклад, «хустка ткани в смуги», «пояс вовняний червоний», «обрус тканий з країв» тощо[інв кн]. Невідомо, чи правильно була проведена атрибуція пам'яток. Часто одні й ті ж предмети записувалися під різними назвами, або одна з назв бралася в лапки, як місцевий термін – «запаска» (фартух), «пас» (пояс) тощо. Варто зауважити, що через відсутність повних описів елементів народного вбрання та розпорошеність у наступні періоди функціонування музею етнографічних пам'яток між різним фондovими колекціями не було можливості провести повну ідентифікацію предметів й охарактеризувати означену групу пам'яток. Пошуково-дослідна робота у цьому напрямку продовжується й сьогодні науковими співробітниками відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею.

Другу групу становлять тканини декоративно-ужиткового призначення: ткани і вишиті рушники (9 од. зб.), килими (8 од. зб.), заготовки тканин на фартухи, тканини для спідниць, полотно, серветка та ін. Вони походять з населених пунктів Горохівського, Сарненського, Дубнівського, Любомльського повітів.

Як самостійну підгрупу можна розглядати зразки вишитих узорів, що становили 208 од. зб. До неї увійшли зразки вишивки, створені місцевими

майстринями з сіл Ковельського й Луцького повітів та заготовки візерунків для пошиття сорочок чи фрагменти з уже готових виробів (комірці, манжети, пазухи, рукави). Частина «волинських» і «поліських» візерунків, як зазначено у інвентарній книзі [52, с. 192–195] була пришита на картонну основу чи оформлена у паперові паспорті. Саме таким чином вони експонувалися на виставках, що засвідчено на світлинах [48; 50]. В такому ж вигляді більшість з них збережена до сьогодні і представляє вишивальне мистецтво краю в експозиції Волинського краєзнавчого музею.

На взірцях з Волинського Полісся переважають геометричні мотиви, їх основні елементи – ламані лінії, які, перетинаючись, утворюють ромби, Х- та Ж-подібні фігури, восьмипелюсткові розети, що ритмічно повторюються. Уміло поєднані між собою, ці компоненти створюють багаті візерунки. Візерункові мотиви закомпоновані у смуги, що відповідає розташуванню таких орнаментів на рушниках, скатертинах, елементах вбрання. Створені такі геометричні орнаменти за допомогою вишивальних технік «занизування», «низинка», «коса гладь», «стібок», «хрестик». Кольорова гама їх небагата. Це переважно темно-червоний колір з вкрапленням чорного і червоно-чорна гама з явною перевагою червоного (на рослинних орнаментах). Взірці з Ковельщини виконані чорними нитками з червоною «обвідкою» [95, с. 87].

В окрему групу етнографічних пам'яток виділені й знаряддя праці, пристосування та вироби народних ремесел. До неї увійшли предмети, різні за матеріалом виготовлення, призначенням та формою. Проте найбільш цілісну підгрупу становлять керамічні вироби та предмети гончарного ремесла. Музейні працівники приділяли значної уваги вивченню та формуванню колекції гончарних виробів з різних куточків воєводства. То ж у інвентарній книзі зафіксовано надходження 398 од. зб., що представляли гончарне ремесло. Сюди входили: глиняні глечики, горщики, миски, збанки, баньки, горнята, макітри, підвазонники, накривки, слої, двійнята а також гончарний ніжик та дві моделі гончарної печі, два ріжка для орнаменталізації виробів, зубчики для витискання орнаменту, «дощечка

для рисунку», сім гончарних дерев'яних ножів для вигладжування виробів і нанесення орнаменту, «дріт» для зрізування готових виробів, гончарний «струг», гончарна глина та гончарне пристосування під назвою «машинка» [147, с. 245]. Значна частина цих пам'яток збереглася в колекції Волинського краєзнавчого музею й була використана науковими співробітниками відділу давньої історії для побудови експозиції (1983–1985 рр.), зокрема, ансамблевого показу майстерні гончаря.

До третьої групи етнографічних пам'яток Волинського музею увійшли також предмети деревообробних промислів та ремесел: ступка маленька, ступка з товкачем, дві дерев'яні миски, кварта (ківш), гарнець та діжа. Низка побутових предметів були виготовлені технікою плетіння: «кобялка» з лика і «кобялка» з березової кори для весільного хліба, «кисетка» з липової кори для зберігання жіночих прикрас, солом'яні сівенька, кошик, козуби, тарілка й п'ять кошиків, виготовлених з рогозу. Із бджільницьких пристосувань наявні: шкіряне лазиво для піднімання бортей, «курушка» (курець) і дерев'яний маточник для бджіл. До мисливських пристосувань належали шість порохівниць, дерев'яні яйця для підкладання в гнізда диких качок і кістяний вабик на рябчиків та «полапки» (пастки). Значно більше предметів стосувалося рибальського промислу: верша для ловлі раків, «кош» і «садок» для спійманої риби, «силки» для ловлі риби, ості, тягарці для сіток. Ткацькі знаряддя були представлені верстатом, човником, веретеном, дерев'яним гребенем для чесання рослинних волокон, двома гребенями для чесання вовни та пряслицями. Незначну кількість предметів в музейній колекції становили сільськогосподарські знаряддя: залізний леміш, дерев'яна борона й лопата, дві копачки для картоплі, ярмо для волів, «калатало» для тварин, дерев'яні мантачки для гостріння коси.

Серед предметів народного побуту й культури в інвентарній книзі етнографічного відділу зазначена також низка інших пам'яток, які не відносилися до вказаних основних груп, як скажімо, народний музичний інструмент – колісна ліра тощо.

Варто виділити окремо також колекцією писанок. Запис їх в інвентарній книзі розпочато на сторінках 23–24 із № 113 і завершується на 102–103 сторінках № 502. Сторінки з 61 по 92 втрачені, однак, вважаємо, що й на них теж вівся облік писанок. Всього зафіксовано 455 од. зб. з наступних повітів: Дубенський (27), Володимирський (208), Горохівський (107), Здолбунівський (6), Ковельський (7), Кременецький (62), Луцький (6), Любомльський (22), Рівненський (3), Сарненський (7). Інформація про візерунки, колорит, стан збереження їх відсутня. Лише навпроти кількох предметів є позначки «зіпсута» або вказано основний візерунок: «szezotka» (решітка), «sorokoklyn» (сорококлин), «boczke» (бочки), «grabie» (грабельки), «makowka» (маківка) [52, с. 23–24, 102–103]. У повідомленнях в пресі зазначалося, що колекція писанок була окрасою експозиції [153, с. 131], й демонструвалася вона в окремих великих вітринах, що закривалися скляною накривкою [48]. Подальша її доля невідома. У наступну інвентарну книгу етнографічного відділу 1940 р. вона не була записана, хоча формально продовжувала експонуватися в музеї [53]. Не згадується колекція і в документах, які стосуються втрачених пам'яток Волинського краєзнавчого музею в період Другої світової війни.

Згідно до поданих в інвентарній книзі етнографічного відділу відомостей про місцевість надходження етнографічних пам'яток їх кількісне представлення за територіально-адміністративним поділом Волинського воєводства на повіти було нерівномірним: Горохівський (1 од. зб.), Володимирський (3 од. зб.), Дубнівський (9 од. зб.), Рівненський (15 од. зб.), Костопільський (32 од. зб.), Любомльський (46 од. зб.), Сарненський (54 од. зб.), Луцький (70 од. зб.), Здолбунівський (89 од. зб.), Кременецький (201 од. зб.), Ковельський (250 од. зб.) [142, с. 59–60].

Відомості про Волинський музей його колекції та події часто з'являлися у тогочасних польських періодичних виданнях. Містили вони й інформацію про етнографічний напрям роботи закладу. Так, газета «Літературно-науковий кур'єр» («Kuryer literacko-naukowy») у 1934 р. надрукувала повідомлення про

колекції Волинського музею та розмістила світлини експозиції [49]. Метою таких публікацій було не лише ознайомити читачів з культурною спадщиною регіону, роботою закладу, а й популяризувати екскурсійні маршрути, сприяти розвитку туристичного руху.

2.2. Формування етнографічної збірки за радянської доби (1939–1989 рр.)

Окремий етап історії Волинського краєзнавчого музею (1939–1989 рр.) пов'язаний із новими тенденціями щодо діяльності етнографічного відділу. Внаслідок вибуху Другої світової війни у вересні 1939 р. на територію Західної Волині вступили війська Червоної армії; відбулося краю до складу УРСР. 4 грудня 1939 р. на частині його земель було утворено адміністративно-територіальну одиницю – Волинську область.

Розпочався процес радянзації усіх сфер життя. Значні зміни торкнулися й музеїв, діяльність яких мала переводитися згідно з радянськими зразками. Реформування цих закладів на західноукраїнських землях регламентувалося постановою Раднаркому УРСР «Про організацію державних музеїв і бібліотек» від 8 травня 1940 р. Документ чітко зазначав, що музеї стали складовою державної політики і неприховано запроваджував до них пропагандистський підхід. На основі діючих закладів створювалися «нові» музеї [223, с. 145]. Зокрема, постановою Волинського обласного виконавчого комітету № 410 від 10 червня 1940 р «Про організацію музеїв і бібліотек по Волинській області» передбачалася організація «Державного Обласного Краєзнавчого Музею в м. Луцьку з такими відділами: краєзнавчим, історичним, етнографічним, археологічним» [40]. Саме з цієї дати в подальшому вівся відлік історії Волинського краєзнавчого музею. Адміністративно музей підпорядковувався новоствореному Волинському обласному відділові народної освіти. Тоді ж директором призначено В. Смовжа, який прибув із східних областей України і не був обізнаний з місцевою історією, специфікою суспільно-політичного і культурного життя Волині. На той час, а саме з грудня 1939 по 22 червня

1941 р., у музеї працював на посаді старшого наукового співробітника відділу історії А. Дублянський, який також виконував обов'язки заступника директора з наукової роботи [347, с. 294]. Посаду старшого наукового співробітника займав поляк З. Леський. О. Мардковіча, дослідника і автора праць про побут луцьких караїмів, запросили на посаду молодшого наукового співробітника музею [301, с. 6]. Невеликий штат працівників виконував низку важливих завдань.

У 1940–1941 рр. в музеї була проведена перереєстрація пам'яток, створено нові інвентарні книги. Чотири з них, історії (у 2-х томах), археології та етнографії, збережені і сьогодні є цінним джерелом для дослідження музейної колекції.

«Інвентарна книга з етнографії Волинського обласного краєзнавчого музею в м. Луцьку» [53] заповнювалася впродовж літа-осені 1940 р. російською мовою й була завірена 01.04.1941 р. На 139 сторінках (всього їх нараховується 176) обліковано 868 предметів, які переписувалися з попередньої інвентарної книги, однак послідовність та нумерація були вже зовсім іншими. Основна інформація подавалася за такими розділами: дата запису, порядковий номер за книгою надходження або за попереднім інвентарем, найменування і повний опис предмета, матеріал, розмір або вага, стан збереження, час, джерело і спосіб надходження, місце зберігання, примітки. Пам'ятки, що вносили в книгу, умовно групували на гончарні вироби, елементи вбрання, зразки вишивки та ін.

У зазначеній інвентарній книзі особливо цінною є інформація, що подається в описі предмета і вказує на основні його атрибутивні ознаки. Саме завдяки ним вдалося ідентифікувати жіночу спідницю, закуплену разом з усім комплектом вбрання нареченої, що нині є у збірці Волинського краєзнавчого музею і входить до фондової групи «Д» (твори декоративно-ужиткового мистецтва) [55, Т. 1, № 152]. У більшості випадків при записах також вказувався стан збереження пам'ятки. Зокрема, біля предметів, виготовлених з вовни, зазначалося пошкодження біологічними шкідниками. Проте до цієї книги були внесені не всі пам'ятки, наприклад, відсутня інформація про писанки, знаряддя праці та ремісничі інструменти, предмети побуту тощо.

Значних змін зазнали усі напрями діяльності музею. Якщо у попередні роки формуванню збірки надавали особливої уваги, то у 1939–1941 рр. першочергові завдання покладалися на заміну музейної експозиції, яка мала слугувати інструментом пропаганди соціалістичного ладу. Це призвело до згортання науково-фондової роботи, зокрема того її напрямку, що стосувався комплектування повноцінних колекцій пам'яток історії та культури. Нових надходжень до музею у цей період було небагато. Етнографічні матеріали системно не збиралися. Відомо лише про надходження фольклорних матеріалів, які записані під час проведення обстежень давньоруських поселень у Берестечку та сусідньому с. Перемиль З. Леським і А. Дублянським [183, с. 149]. Зокрема, останньому вдалося зафіксувати у Ф. Борисюка «Думу про Перемиль». Музейними працівниками загалом було зібрано 20 пісень, які означено як «Стародавні народні українські». Водночас ними також здійснені записи віршів про новий суспільний лад, складені місцевими мешканками Н. Форманюк та К. Денисюк [45].

У той же час до музею надійшли фольклорні записи Лесі Українки та її сестри Ольги, кілька фотознімків членів родини Косачів, листи. Працівникам закладу вдалося врятувати й частину цінних матеріалів з Олики, родинного замку князів Радзивіллів, бо ті, що залишилися у маєтку, згодом безслідно зникли [301, с. 6].

Отже відділ етнографії в структурі музею формально існував, пам'ятки колекції були переобліковані, проте фактично діяльність в даному напрямі не проводилася, а, навпаки, розпочався процес згортання етнографічної роботи.

З червня 1941 по липень 1944 р. на території Волині був встановлений німецький окупаційний режим. Після «...усунення більшовицького пропагандного матеріалу» [цитата за: 27, с. 7]. Волинський краєзнавчий музей знову почав працювати для відвідувачів з 2 листопада 1941 р.

Адміністрація міста відмовилася фінансувати музей, тому його існування залежало від незначних пожертвувань деяких місцевих організацій. Відповідно, повноцінної діяльності він здійснювати не міг. Не змінилася ситуація й після

взяття музею під опіку Міською управою Луцька [27, с. 6]. Комплектування збірки проводилося хаотично. До фондів приймалися усі речі, що їх передавали й дарували громадяни. Позитивний резонанс отримали заклики в місцевій пресі до мешканців краю щодо підтримки музею та заохочення поповнення його збірки. Зокрема, на сторінках газети «Голос України» повідомлялося, що «... всі, що мають якісь пам'ятки старовини (археологічні матеріали), старе церковне мистецтво, старі рукописи, пам'ятки визвольної боротьби, етнографічний матеріал тощо повинні це передавати до музею для добра науки» [цитата за: 27, с. 8]. Основну частину цих надходжень становили пам'ятки історії. Етнографічних матеріалів у ті роки надходило дуже мало і повноцінного комплектування колекції не відбувалося.

А. Дублянський в одній з публікацій того часу (1 січня 1942 р.) про Волинський музей в Луцьку зауважив, що в ньому є «цікавий і багатий відділ етнографії, в якому переважають наші народні волинські вишивки й великодні писанки... Загальне враження від музею гарне. Лише відчувається ще певна хаотичність в розміщенні експонатів. Пояснюється це наперед браком місця» [цитата за: 153, с. 131].

Наступні відомості, що стосуються відділу етнографії відносяться до перших повоєнних років. 30 травня 1944 р. відповідним актом засвідчено прийняття музею новим директором В. Засядчуком. У ньому поданий перелік наявних музейних пам'яток та їх груп, складений за поділом на відділи, зокрема: 1. Історико-мистецький, 2. Антропологічний, 3. Ентомологічний, 4. Археологічний, 5. Середньовічний, 6. Етнографічний. До етнографічного відділу записані: комплект народного строю (1 од. зб.), картини (6 од. зб.), історичні малі картини (28 од. зб.), габлота з дитячими іграшками (1 од. зб.), старовинні фотелі (1 од. зб.), види народних вишивок (10 од. зб.), малі статуї (5 од. зб.) [196, с. 38].

Більш детальну інформацію щодо наповнення етнографічної колекції знаходимо у списках та актах обласного архіву, складених фактично одразу після визволення міста, що фіксували втрати експонатів кожного відділу тоді

вже Волинського обласного історико-краєзнавчого музею. 19 липня 1944 р. комісія в складі директора В. Засядчука і наукових працівників О. Верниковської та Г. Остапенка провела реєстрацію збитків завданих «німецько-фашистськими загарбниками в облмузеї» (цитата за: 196, с. 38–39). Згідно проведеної роботи визначено, що в археологічному відділі знищено 1776 експонатів, історичному – 607, в етнографічному – 807 одиниць зберігання. Окремий список пам'яток етнографічної колекції був складений 19 липня 1944 р. і містив дуже загальні відомості без будь якого означення, датування, місцевості побутування чи надходження предметів тощо. Там же було подане уточнення, що етнографічний відділ пограбований повністю [196, с. 66].

Перелік втрат етнографічного відділу задокументований і актом № 16 від 7 серпня 1944 р. [196, с. 149]. Звірення музейних пам'яток проводилася на основі інвентарної книги 1940 р., результатом чого була констатація відсутності 748 од. зб. Однак їх перелік був не повним, адже він не враховував велику кількість тих предметів, які не увійшли до інвентарної книги 1940 р. У записах відсутні відомості про сільськогосподарські знаряддя, рибальські та мисливські знаряддя, знаряддя деревообробних ремесел та промислів, знаряддя обробітку рослинних волокон і ткацтва, музичний інструмент – ліра та низка інших музейних предметів. Водночас викликає сумніви і якість проведеної звірення. Справа в тіл, що у наступні роки значна частина етнографічної колекції використовувалася для оформлення експозиції, вівся поступовий переоблік пам'яток, які, ймовірно, знаходилися в різних пристосованих приміщеннях і очевидно вже не становили цінності з огляду на нові пріоритети радянського музейного будівництва. Тому чимало таких «зайвих» музейних предметів етнографічної колекції не взяли на облік. Й до сьогодні у зібранні Волинського краєзнавчого музею є частина тих предметів, які 1944 р. зафіксовані як втрачені.

Отже, поступово цілісна етнографічна колекція була розпорошена, а сам відділ з другої половини 1940-х рр. припинив своє існування. Підтвердження фактичної його ліквідації не виявлено. Проте це чітко впливає з нового курсу

державної політики, спрямованої на формування радянської культури й радянської людини, відхиляючи національні ознаки. Водночас західні території України розглядалися як осередок націоналістичного руху, а тому будь-який спосіб звернення до історико-культурних рис українського народу вважався неприпустимим.

У повоєнні роки продовжився процес радянзації західноукраїнських земель, спрямований на остаточну інтеграцію регіону в загальносоюзну політичну, соціально-економічну та культурну системи. Музейно-краєзнавчий відділ, що здійснював управління музейною справою, з лютого 1945 р. був виведений з Наркомату освіти і підпорядкований новому окремому органу виконавчої влади – Комітету у справах культурно-просвітницьких установ при Раді народних комісарів УРСР; він проіснував до утворення у 1953 р. Міністерства культури УРСР [392, с. 160].

Музеям, як і всім культурноосвітнім та мистецьким закладам СРСР, відводилася роль ідеологічних інструментів у реалізації намічених комуністичним режимом завдань. Управління музеями перебувало під контролем не лише радянських, а й партійних органів влади. На ідеологічному рівні їх діяльність регламентувалася партійними програмними документами та постановами, рішеннями всесоюзних та республіканських з'їздів тощо. Адміністративний диктат партії здійснювався на рівні обласних, міських, районних партійних комітетів, а також на рівні первинних парторганізацій музеїв [392, с. 162].

У червні 1944 р. Волинський обласний історико-краєзнавчий музей знову відкрив свої двері для відвідувачів. На той час його штат становив 8 осіб, серед них – троє науковців разом з директором В. Засядчуком. Експозиція складалася з трьох відділів – природничого, археологічного та історико-мистецького. На кінець 1945 р. в музеї за інвентарними списками нараховувалося 4 512 предметів, із них 1 820 демонструвалися в експозиції [2, с. 27]. Серед свідчень наукового працівника музею Т. Андреєвої про роботу музею в 1944–1949 рр. подана інформація про наявність у виставкових залах таких предметів, як зразки

тканин, селянський одяг, старовинні музичні інструменти, речі домашнього вжитку [2, с. 27]. Робота закладу поволі налагоджувалася. У «Звітах про роботу музею» фіксувалася кількість відвідувачів, проведених екскурсій, організовані виставки, здебільшого присвячені знаменним і пам'ятним датам [45].

У 1948 р. здійснено інвентаризацію фондів та започатковано нові облікові книги наступних відділів: історії дорадянського періоду з підвідділом археології, відділу Великої Вітчизняної війни і соціалістичного будівництва, художнього, природи [326, с. 183]. Цей факт є підтвердженням того, що цілісної етнографічної колекції вже не існувало і в окрему групу пам'яток її не виділяли. Більшість предметів народного побуту й культури перейшли до відділу дорадянського періоду історії. Це засвідчують також акти приймання-передачі пам'яток, що знаходилися в експозиції та фондах музею, які уклалися при зміні директорів та списки експонатів по відділах [129; 130].

Робота краєзнавчих музеїв у той час здійснювалася на основі «Типового положення про краєзнавчі музеї» в якому прописувалися зміст та норми роботи закладу [126]. Згідно нього визначалася структура музею: а) відділ природи краю; б) відділ історії краю дореволюційного минулого; в) відділ радянського періоду. У примітці зазначалася можливість організації й інших експозиційних відділів (художнього, етнографічного, літературного й ін.) в тих випадках, коли музей має відповідну фондову основу. Хоч у Волинському обласному історико-краєзнавчому музеї експозиційного відділу етнографії не було, проте пам'ятки традиційної культури експонувалося у виставкових залах. Кількісне представлення їх було досить незначним, а трактування не звучало як важливе надбання національної культурної спадщини, а зводилося до підтвердження постулатів компартійної політики.

При створенні експозицій велася боротьба з «речовизмом». Орієнтир роботи музеїв на показ «ідей», а не «речей», був проголошений ще на першому всеросійському музейному з'їзді 1930 р. в Москві [334, с. 26]. У музейні запасники в першу чергу відправлялися археологічні, етнографічні предмети.

Сам виклад матеріалів в експозиції перетворювався в наочний посібник із залученням багатотиражних публікацій, які стосувались різних історичних подій. Місце оригіналів займали копії, карти, діаграми, тексти [223, с. 77]. Обов'язковим для музеїв було погодження та перевірка тематико-експозиційних планів. Суворий контроль здійснювався над кожним напрямом музейної роботи.

Така державна політика диктувала умови діяльності музеїв різних профілів, проте особливого значення надавалося впровадженню її саме в краєзнавчих. Експозиція Волинського обласного історико-краєзнавчого музею досить швидко перетворилася у форму висвітлення змісту суспільно-економічних формацій. На початку 1950-х рр. вона складалася з трьох відділів. Відділ дорадянської історії був побудований на матеріалах польського музею – оригіналах документів та картинах замку Радзивиллів [169, с. 68]. Згодом музей переїхав у друге приміщення, що розташовувалося в центрі міста. У ньому структура відділів природи та дорадянської історії в основному збереглися з попереднього музею, а радянський відділ був побудований на ілюстраціях, вирізках з журналів і газет. Демонструвалися всі з'їзди партії і події всесоюзного масштабу тощо й «...кожну річ в експозиції перевіряв облліт і не мали права без нього помістити щось нове. Навіть карти, перемальовані з підручників художниками, роздивлялися з усіх боків» [цитата за: 169, с. 68].

Повноцінна пошукова та науково-дослідницька робота занепали. Комплектування музейних фондів зводилося до виконання «Перспективних планів комплектування музейних фондів» [125; 128] у яких не було місця пам'яткам традиційної культури. Натомість музейних працівників скеровували в райони області збирати матеріали про перехід селян на колективний шлях господарювання, будівництво громадських споруд, збільшення посівних площ та врожайності господарських культур. Серед нових надходжень до музею була продукція промислових підприємств, матеріали про освоєння Львівсько-Волинського вугільного басейну, хід колективізації на Волині, про перших Героїв соцпраці, ланкових колгоспу, про участь молоді Волині у відбудові шахт

Донбасу, освоєнні цілих земель, а також про зростання матеріального добробуту і розвиток культури. Збір матеріалів проводився в організаціях, установах, на підприємствах та сільськогосподарських виставках, які щорічно проводилися в Луцьку [2, с. 28].

Питання збереження фондової збірки було досить проблемним. Музей окремого фондосховища не мав. Т. Андреева у спогадах зазначає, що збірки картин і гербарій зберігалися у кімнаті в центральній частині приміщення, документальні й етнографічні матеріали знаходилися в шафах єдиної робочої кімнати – кабінеті директора та науковців, археологічні колекції – у напівпідвалі, бібліотека – в прибудові. Будинок в якому розташовувався музей в 1950-х рр., потребував капітального ремонту, експозиційні площі були малі. Тому постійно піднімалося питання виділення нового приміщення [2, с. 29]. Очевидно, що такі умови, в яких перебував заклад в другій половині 1940-х – 1950-х рр., не сприяли належному збереженню музейної збірки.

Нова експозиція Волинського краєзнавчого музею відкрилася у 1960 р. Її авторами були Т. Андреева, Р. Кашевська, М. Дмитрук. П'ять експозиційних залів займав відділ природи, дванадцять – відділ історії. Тривалий час експонувалася стаціонарна виставка художніх робіт з колекції музею. Серед історичних пам'яток різних періодів для огляду відвідувачів були виставлені й етнографічні матеріали: предмети домашнього вжитку, знаряддя праці, традиційне вбрання [1, с. 9]. Працювали над створенням експозиції тільки чотири наукових працівники. Вони займалися також комплектуванням фондів, опрацюванням пам'яток, культурно-просвітницькою та методичною роботою. Однак невдовзі кадрова політика була змінена й створено та укомплектовано різні наукові відділи: фондів, масової роботи, охорони пам'яток історії та культури, методичний. Відповідно це дало можливість розгорнути плідну роботу у різних напрямках в тому числі й збільшити кількість відвідувачів. Так у 1961 р. музей відвідало 14,2 тис. осіб, в 1965 р. – 22,0 тис. осіб, 1970 р. – 62,1 тис. осіб [1, с. 9].

Певну інформацію про розташування етнографічних матеріалів в експозиції у 1960-х рр. можна почерпнути з путівника «Волинський краєзнавчий музей». У ньому зазначено, що в одному із залів відділу історії демонструються експонати, що характеризують різні заняття та побут селян: ткацький верстат, сукновальня, терниця, вулик-дуплянка, дерев'яна соха, граблі, ціп, комплекти жіночого вбрання, свита й ін. [18, с. 21–22].

Форма подачі в експозиції Волинського краєзнавчого музею етнографічних пам'яток повинна була відповідати тогочасним виписаним методичним стандартам радянського музейного будівництва. Окрім того, що народній культурі приділялася мізерна частина виставкових площ, вона ще й подавалася як примітивне, провінційне явище, на протигагу тодішньому нібито досконалому радянському побуту. Зверталася увага на атрактивність підібраних експонатів, які не повинні були дисонувати з численними агітками, газетними вирізками та іншими речовими пам'ятками.

Не дивлячись на загальну тенденцію згортання науково-фондової роботи, наукові співробітники музею впродовж 1950–1960-х рр. здобували цінний досвід з методики збору предметів музейного значення. Сприяли цьому експедиції різних музейних установ України. Так, на території Волинської області здійснювали дослідну роботу Державний музей українського образотворчого мистецтва, Львівська картинна галерея, Львівський музей етнографії та художнього промислу, Музей народної архітектури й побуту України, Львівський музей українського мистецтва, Києво-Печерський історико-культурний заповідник та інші [186, с. 93]. До складу експедицій долучали й працівників Волинського краєзнавчого музею, зокрема О. Ошуркевича, Й. Струцюка, Р. Кашевську.

Поступовому відновленню етнографічних досліджень в Україні сприяло відкриття у 1944 р. та подальша експедиційна робота відділу етнографії та народних промислів в Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР (ІМФЕ). Польові етнографічні дослідження проводилися цією установою і на території Волинської області. Науковий співробітник Волинського

краєзнавчого музею Р. Кашевська брала безпосередню участь у пошукових роботах зазначеної інституції. Так, у 1955 р. в складі науковців вона обстежувала с. Бірки Любешівського району.

Отриманий досвід ведення польових досліджень Р. Кашевська згодом використала для організації низки експедицій Волинського краєзнавчого музею. Здобуті знання застосовувала й в інших напрямках музейної роботи. Зокрема для оформлення однієї з експозицій, а саме відтворення інтер'єру селянської хати, був виготовлений макет печі за ескізом та розмірами, що зафіксовані під час експедиції в с. Борки (нині Бірки) Любешівського району.

Варто зауважити, що внесок Р. Кашевської у розвиток музейного будівництва на території Волинського краю є надзвичайно важливим. За її сприяння розширювалася музейна мережа районних музеїв, створювалися нові експозиції, що представляли різні сторінки історії та культурні надбання народу. Та найбільшою заслугою безперечно є пошук й збір пам'яток, серед яких й чимало етнографічних.

З кінця 1960-х рр. для поповнення фондової збірки Волинський краєзнавчий музей розпочав практикувати здійснення власних комплексних експедицій у різні населені пункти Волинської області. Польові дослідження (метод безпосереднього спостереження) стали не лише важливим складником для вивчення відповідних тем, а й дали можливість продовжити комплектування збірки етнографічними пам'ятками.

Впровадженню такої форми роботи в музеях сприяла й діяльність провідних науково-дослідних інституцій. Ще на початку 1949 р. у звіті про працю над «Атласом матеріальної культури західних областей України», що здійснювалася Інститутом мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР та Українським державним музеєм етнографії і художнього промислу АН УРСР (1983 р. перетворений у Львівське відділення ІМФЕ) та ін., зазначалося, що краєзнавчі музеї західних областей не розгорнули польової збирацької роботи. Наприкінці 1940-х – у першій половині 1950-х рр. у музеях Луцька,

Рівного, Житомира й Чернігова ситуація з проведенням польових досліджень на Поліссі та експонуванням етнографічних матеріалів із його теренів визначалася незадовільною [109, с. 50]. Так на нараді фахівців у Львові 1954 р. констатовувалася відсутність конкретних методичних вказівок і посібників для музейних працівників. ІМФЕ рекомендувало видати відповідний посібник для збирачів фольклору та етнографічних матеріалів.

Розроблені Відділом етнографії Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії імені М. Рильського АН УРСР методичні рекомендації використовували в експедиційній роботі й наукові співробітники Волинського краєзнавчого музею. У фондах зберігається друкований «Перелік пам'яток народного будівництва, знарядь праці, виробів ремесла, побутового начиння, творів мистецтва тощо, які необхідно виявляти, брати на облік, зберігати та збирати». У ньому були вказані основні групи пам'яток матеріальної культури: 1) житло, громадські, господарські, виробничі та інші споруди, 2) сільськогосподарські та інші знаряддя, 3) промисли й ремесла, 4) атрибути цехової організації, 5) народний одяг, прикраси, взуття, 6) засоби пересування, 7) умеблювання селянської хати, господарське й кухонне начиння, 8) народне мистецтво, 9) музичні інструменти, 10) речі громадського та сімейного побуту, 11) релігійний реквізит з інтер'єру старого народного житла (божниці, ікони, лампадки, релігійні книги) [39].

У 1969 р. організовано і проведено експедиції у Рожищенський та Маневицький райони. На основі виявлених матеріалів були складені «Список старовинних знарядь, виробів та предметів побуту Волинської області станом на 15 червня 1969 р.» та «Список старовинних споруд народної архітектури Волинської області станом на 15 червня 1969 р.» [44; 34]. Перший список містив 77 позицій різних предметів побуту, елементів вбрання, знарядь праці тощо з сіл Топільно Рожищенського району і Копилля, Боровичі, Комарове, Старий Чарторійськ, Троянівка, Грузятин, Грядиськ, Нова Руда, Вишнівка Маневицького району. Зокрема виявлений був «намітець» – давній жіночий убір,

«перетика» – довгий вузький сувій сірого полотна, яким невістка обдаровувала сім'ю молодого на весіллі, «наставка» – риболовецька сітка, ткацький станок кінця XIX ст., вулик-дуплянка, бодня для зберігання одягу, ковальський міх, молот, кувадло, горн, жіноче вбрання та ін. В другий список були внесені культові (костел, церква, дзвіниця), господарські й житлові споруди (вітряк кінця XIX ст., хата 1864 р., пліт з лози – «ліса», криниця з журавлем та ін.).

В грудні 1970 р. науковими співробітниками проведено обстеження 14 населених пунктів Ратнівського району: Здомишель, Річиця, Ратно, Замшани, Гірники, Якутів, Балухів, Поступель, Самари, Заліси, Заболоття, Межисить, Видраниця, Велимче. Тоді ж були зафіксовані за допомогою фотоапарату терниця, грабки, кваска, бочка для муки, лопатка для віяння зерна а також свининець, кузня, сінник, клуня, хата та інші споруди. Під час експедиції робилися й графічні замальовки об'єктів культурної спадщини [34].

У 1971 р. організовано кілька експедицій в Камінь-Каширський, Любешівський, Володимир-Волинський, Ковельський та Іваничівський райони. До списку знарядь праці та предметів побуту, виявлених на перше червня 1971 р. у Володимир-Волинському, Ковельському та Ратнівському районах, внесено 159 предметів, з Іваничівського району станом на 15 грудня – 53 предмети. Усі складені списки пам'яток візувалися директорами (у 1969 р. – А. Каліщук, у 1970-х рр. – О. Зарицким) і давали важливу інформацію для дослідників, які працювали над побудовою українських музеїв-скансенів [34].

Наступна експедиція музею була проведена 2–5 квітня 1974 р. Вона охоплювала населені пункти Ківецівського і Маневицького районів, у яких здійснювався збір краєзнавчих матеріалів, читання лекцій, експонування виставки. У складі експедиції працювали завідувач відділу фондів Н. Пушкар, завідувач відділу давньої історії Р. Кашевська та науковець Т. Столярчук

Серед фондкових матеріалів зберігається «Щоденник експедиції в Ратнівський район з 24–27 грудня 1970 р. зі збору і виявленню етнографічного матеріалу» [34]. У ньому вказані учасники експедиції (Л. Туліна, Н. Федоренко, О. Нагорна,

А. Вегера, С. Вядач), маршрут і мета – виявлення і збір етнографічного матеріалу для музею. Принагідно музейники здійснювали збір інформації й з інших тем, важливих для їх роботи. В щоденнику є записи прізвищ тих господарів, у яких проводилися обстеження садиб, бралися речі.

Результатом проведення Волинським краєзнавчим музеєм зазначених експедицій стало поповнення фондів відділу дорадянського періоду історії наступними групами етнографічних пам'яток: традиційного вбрання, господарських знарядь, меблів, транспортних засобів, рибальських знарядь та ін. Зібрані речові пам'ятки а також світлини, фотонегативи, замальовки, рукописи елементів обрядової культури сьогодні становлять важливе джерело вивчення матеріальної і духовної культури українців, містять цінну інформацію про їх застосування, термінологію. Водночас впровадження методу польових досліджень в музейній роботі стало важливим шляхом поповнення фондової збірки етнографічними пам'ятками й дало можливість зафіксувати й зберегти різноманітні об'єкти культурної спадщини.

Отже, проведена у 1960–1970-х рр. Волинським краєзнавчим музеєм пошукова робота істотно збагатила фондову збірку, дозволила отримати працівникам необхідний практичний досвід та засвідчила ефективність застосування такої форми комплектування музейного зібрання, як експедиції.

Тенденція, щодо інтенсивного наповнення культурно-побутових збірок у 1970-х рр., була характерна для більшості українських музеїв краєзнавчого профілю. Однак аналіз фондових колекцій, динаміка їх зростання дають підстави стверджувати і про певну недооцінку етнографічних пам'яток. Організовані експедиційні виїзди не завжди мали на меті комплексне вивчення певних тем і відповідно не проводили цілеспрямований збір за тематикою, залишаючи поза увагою цілі пласти народної культури українців [351, с. 238].

У Волинському краєзнавчому музеї 1973 р. створено художній відділ. Завдяки роботі його співробітників фондова збірка поповнилася творами декоративно-ужиткового мистецтва. Частина з них була зібрана під час експедицій,

інша частина надходила після організації виставок народних майстрів. Значна робота з комплектування колекції була проведена завідувачем М. Черенюком та науковцями Л. Войницькою і Т. Левицькою. З цією метою регулярно організовувалися експедиції в райони області, результатом яких стало надходження понад 1500 творів народного мистецтва. Серед них були зразки одягу, декоровані вишитою і тканною орнаментикою, ткацтва, зразки вишивки, гончарні вироби, речі домашнього вжитку. Такий факт дав поштовх до поширення думки, що саме ці предмети послужили основою створення в майбутньому відділу етнографії та народних промислів Волині [1, с. 9]. Проте проведення активної збирацької роботи стало лише одним з факторів, який був врахований при відновленні 1989 р. діяльності відділу етнографії та народних промислів у Волинському краєзнавчому музеї.

З 1973 р. відділ атеїзму Волинського краєзнавчого музею розпочав цілеспрямовану роботу з комплектування фондової збірки творами сакрального мистецтва, культових предметів, церковних книг. Перші експедиційні виїзди для виявлення пам'яток у церквах Волинської області були проведені впродовж 1975–1977 рр. і згодом продовжені у 1981–1985 рр. Останні здійснювалися за участю доктора мистецтвознавства П. Жолтовського, який був запрошений науковим консультантом. Їх мета полягала у виявленні, взятті на облік й зборі цінних історичних і мистецьких пам'яток, що знаходилися у знятих з реєстрації і діючих культових спорудах. У склад цих експедицій входили наукові співробітники двох відділів – історії релігії і атеїзму та художнього.

В ході роботи проводилися не лише виявлення і облік пам'яток, а й їх збір для фондів музею. Частиною надходжень з експедицій становили твори декоративно-ужиткового мистецтва, серед яких були вироби з художнього металу, зразки ковальського ремесла, церковного шитва та ін. [186, с. 99–100]. Під час експедицій 1981–1985 рр. були зібрані вишиті й ткані рушники, переважно 1920–1930-х рр., з сіл Осівці Камінь-Каширського, Новосілки і Ставки Турійського, Колпитів і Заячиці Локачинського районів, селища Стара Вижівка, а також рушники і

скатертини із села Заріччя Ратнівського району [182, с. 69] В експедиційному щоденнику 1984 р. зафіксовано, що лише в селі Ворончин Рожищенського району передано для музею до тридцяти одиниць вишитих чорно-червоними нитками лляних рушників [282, с. 7].

Як зазначає учасник цих експедицій Є. Ковальчук [186, с. 107], зібрані пам'ятки були поділені між різними групами зберігання, за якими закріплені певні відділи. Лише у 1981 р. з 407 предметів художньому відділу призначено 170 одиниць, відділу атеїзму – 228 одиниць, відділу дорадянської історії – 16 одиниць. В результаті проведеної роботи до фондів музею потрапили домоткані рушники, настільниці, скатертини, килими, доріжки, серветки та інші предмети, які увійшли до різних фондів груп зберігання: «Д» (декоративно-ужиткове мистецтво), «РА» (релігія і атеїзм) тощо.

Отже, період кінця 1960-х – першої половини 1980-х рр. можна вважати досить вдалим щодо комплектування музейної збірки. Вона поповнювалася також предметами матеріальної культури волинян кінця XIX – першої половини XX ст. завдяки проведенню низки експедицій та численним виїздам для виявлення і збору предметів музейного значення. Щоправда, з середини 1970-х – у 1980-х рр. під час комплектування перевагу надавали предметам декоративно-ужиткового характеру, які трактувалися тогочасною ідеологією як речі народного мистецтва; щодо інших, то вони розцінювалися як примітивні предмети, які варто замінити технічно-прогресивнішими виробами.

Як уже зазначалося, формування збірки творів народного мистецтва відбувалося й завдяки організації та проведенню в музеї різноманітних виставок. Саме за допомогою такого напряму роботи, починаючи з 1974 р., художній відділ Волинського краєзнавчого музею знайомив лучан та гостей міста і з народним мистецтвом краю та інших регіонів України. Особливо інтенсивно такі виставки стали створюватися у 1980-х рр.: 1980 р. – обласна виставка самодіяльного образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва (70 робіт); 1981 р. – виставка творів декоративно-ужиткового мистецтва волинських майстрів

вишивки і ткацтва (56 робіт); 1982 р. – виставка творів декоративно-ужиткового мистецтва медичних працівників Волині (50 робіт); 1983 р. – виставка творів декоративно-ужиткового мистецтва майстрів народної творчості м. Луцька (40 робіт), презентація сучасних українських прикрас з бісеру майстра Е. Литвинець із Києва (45 робіт); 1984 р. – презентація робіт майстрів народної творчості та самодіяльних художників Волині: ткацтво, вишивка, розпис, живопис (70 робіт) та плетіння з рогози майстра Я. Ремінецького з Тернопільщини (20 робіт); 1985 р. – виставка робіт майстрів народного та самодіяльного мистецтва Волині (65 робіт); 1986 р. – виставка вишивки, ткацтва, кераміки (55 робіт) та інші [382, с. 131–132]. Тож скатертини, рушники, серветки, плетені вироби та інші роботи народних майстрів поповнили фондову групу «Д» (декоративно-ужиткове мистецтво) Волинського краєзнавчого музею.

Шляхами надходження речових пам'яток до фондів музею у зазначений період були також одноденні виїзди працівників та робота із старожилами. Завдяки налагодженню контактів з жителькою м. Луцька Н. Бичковською на початку 1970-х рр. до музею було передано біля 300 писемних, образотворчих, фото- і речових артефактів з архіву П. Бичковського та його родини. В особовий фонд увійшов комплекс документів, які відображають працю священика на релігійно-просвітницькій ниві Волині, поштові листівки початку ХХ ст. з репродукціями картин відомих художників, меблі, посуд, предмети домашнього вжитку та ін. Серед цих предметів – колекція писанок і шкрябанок, чорна вовняна шаль кінця ХІХ ст. з ручною вишивкою, яка походить із Зимнівського жіночого монастиря, сорочка вишита й фартух 1930-х рр., наволочки й накидки на подушки, серветки, доріжка, фрагменти мережива початку ХХ ст., шкатулки різної форми, ваза фаянсова для квітів, годинник настінний, предмети столового посуду, кухонне начиння, скринька для капелюшка, дорожні валізи, дамське віяло, комод, шафа та інші меблі [193, с. 136–146]. Надходження від окремих осіб не були поодинокими й стали одним із джерел збагачення фондів музею різними цінними пам'ятками, в тому числі й етнографічними.

Варто зауважити, що тоді ж з'явилася й нова форма поповнення колекції музею – передача творів декоративно-ужиткового мистецтва Дирекцією художніх виставок України згідно до наказу № 58 1977 р. Міністерства культури УРСР [55, Т. 1]. Таким чином до фондів Волинського краєзнавчого музею потрапили роботи відомих українських майстрів народної творчості (41 предмет). Серед них є вишиті чоловічі сорочки О. Великодньої з Полтави і фабрики «Жіноча праця» з Клембівки Вінницької області, рушник О. Самусенко з Крелевецької ткацької фабрики, керамічні фігури І. Білика та М. Китриша, декоративний посуд П. Ганжі, Т. Демченка, М. Головка з Опішного Полтавської області, поливяні тарілки В. Газдика з Вільхівки Закарпатської області, оздоблені різьбленням цукерниця і сільничка С. Сахро з Вижниці Чернівецької області та І. Савченко з Косова Івано-Франківської області й багато інших.

Значне зростання збірки потребувало розширення фондосховищ, покращення умов зберігання предметів, необхідність збільшення експозиційних площ та створення нових розділів, а також необхідність покращення умов праці науковцям. Ці обставини стали основними причинами постановки питання про переміщення музею у нову будівлю. Для вирішення цієї проблеми спочатку запропоновано побудувати нове приміщення з врахуванням усіх необхідних вимог. Був проведений конкурс проектів, визначені переможці, однак втілити цю справу у життя не вдалося через нестачу коштів. Іншим варіантом передбачалася добудова третього поверху до існуючого будинку по вул. Шопена, 7. Але і це не реалізували через неможливість дотримання будівельних вимог [1, с. 11–12]. Врешті, музей отримав велике трьохповерхове приміщення загальною площею 2000 кв. м по вул. Шопена, 20, де і розмістилася нова експозиція. Над її оформленням, що тривало з 1983 р. по 1985 р. працювали художники Волинського художньо-оформлювального комбінату. У 32 залах на площі, яка утрічі перевищувала попередню, демонструвалося 7 тисяч експонатів.

Експозиція була побудована за тематичним (відділ природи) та тематико-хронологічним (відділи історії дорадянського періоду та відділ історії радянського

суспільства) принципами. У восьми залах першого поверху розташували матеріали, що висвітлюють природу Волині (автор Л. Туліна). Частина залів другого поверху демонструвала пам'ятки від найдавніших часів до 1917 р. (автори Р. Кашевська і Т. Садовнік). Друга частина залів та третій поверх були задіяні для висвітлення історії радянського суспільства. Складовими цього розділу експозиції стали теми: історія Волині з 1917 по 1941 рр. (автори О. Нагорна і А. Огородній), період Великої Вітчизняної війни (автор Л. Потапчук), відбудова народного господарства (автор П. Троневиц), розвиток промисловості (автор О. Гриморович), сільського господарства (автор Л. Остапчук), культури (автор Т. Чирва), керівна роль Комуністичної партії (автор О. Нагорна) [177, с. 255]. Попри певні обмеження, наукові співробітники музею, зокрема завідувач відділу історії дорадянського періоду Р. Кашевська, подбали про те, щоб в експозиції були представлені й предмети традиційної культури. В контексті висвітлення теми «Розвиток капіталістичних відносин ХІХ – початку ХХ ст.» поруч з історичними матеріалами демонструвалися етнографічні предмети, що висвітлювали різні теми. За допомогою ансамблевого показу створено три інтер'єри. У «Майстерні гончаря» на полицях був виставлений глиняний посуд з різних гончарних осередків Волині (горщики, двійнята, макітри, баньки, гладишки та ін.); експонувалися інструменти (нитка для знімання посуду з гончарного круга, лощило, дерев'яне зубчасте колесико для витискання орнаменту), а також ножний гончарний круг, переданий до музею з с. Дубечно Старовижівського району, а також фрагмент освітлювального пристрою – «світець» (лучник). Демонструвався також інтер'єр світлиці з фрагментом печі і необхідним до неї інвентарем (дерев'яна лопата для хліба, коцюба, рогач), кухонним начиння та столовими приборами (полиця-«мисник», ложки, ополоник, горщики, ринки, сільничка, дерев'яна миска, відерце, мірка-гарнець). Біля печі розташувалася лава, застелена вовняним килимом, жердина для просушування одягу й трав, дитяча колиска-«ненька», плетена з лози, дитяча іграшка – коник-гойдалка та коловороток – пристрій для створення нитки. Наступний інтер'єр

відтворював господарське приміщення в якому був виставлений сільськогосподарський інвентар: лопата-плескач, солом'яники різної форми, сівенька, лопатка для провіювання зерна, посудина липівка, ціп, граблі а також плетені борони та ярмо. Окремо в одній вітрині демонструвалися два комплекти традиційного жіночого та чоловічого вбрання Волинського Полісся, сумканавіска з кори, солом'яний бріль та світлина курної хатини (див. додаток В).

Попри таку кількість предметів, етнографічні матеріали виглядали лише невеликим вкрапленням в експозиції; та й подача матеріалу зводилася здебільшого до протиставлення «злиденного життя селян» у дореволюційний час і здобутків нового суспільно-економічного устрою. Підтвердженням цієї тези є опис експозиції, поданий у повідомленні 1985 р. «Либонь природа Волині в усі часи була прекрасною. А от життя людське колись було злиденним, і про це своєрідно розповідь обстановка сільської хати, фотографія давнього весілля, чорний щербатий серп, соха...» [цитата за: 31]. Висвітлення таким чином народного побуту було характерним для більшості краєзнавчих музеїв, які штучно перебільшували соціальні аспекти та здобутки радянського державного устрою, а національну культуру зводили до примітивізму, провінційності. Характеризуючи етнографічні експозиції краєзнавчих музеїв, Г. Скрипник зауважила, що «одна справа, коли ми показуємо інтер'єр курної хати, як явище реліктове, і зовсім інше, коли до нього зводиться весь рівень культури народу. Народ в народознавчій експозиції має виступати як творець зразків високого мистецтва» [цитата за: 149, с. 37].

На завершення експозиції відділу історії дорадянського періоду в окремій невеликій залі була розгорнута постійна виставка «Матеріальна і духовна культура Волині та Західного Полісся кінця XIX – першої половини XX ст.». При її створенні методичну допомогу працівникам Волинського краєзнавчого музею надала Л. Орел – український етнограф, автор експозиції «Полісся» Національного музею народної архітектури та побуту України, яка кілька разів приїздила в складі експедицій у Волинську область [239, с. 133].

Значну увагу на виставці приділили висвітленню домашніх промислів і ремесел. Зокрема, у двох вітринах демонструвалися знаряддя для обробітку рослинних волокон, тканиня, вироби з тканих полотен. Традиційне вбрання представлене чоловічими полотняними сорочками, орнаментованими вишивкою та двома комплектами жіночого святкового одягу доповненими прикрасами (коралові намиста, «лічман»), а також сукняною свитою та жіночими головними уборами такими як очіпки, хустини, серпанкова намітка. Окремим комплексом демонструвалися візерунки орнаментів, вишитих техніками «хрестик» і «занизування», які на початку ХХ ст. використовували для оздоблення святкового вбрання, тканин інтер'єрного призначення. Невелику групу експонатів становили побутові предмети: плетені з коріння та кори дерев коробки, сумки, дерев'яна хлібниця, гребінка для збирання ягід та інші. Біля них розмістили комплекс народних музичних інструментів: сопілка, окарини, ліра, цимбали. Досить фрагментарною була подача риболовецьких пристосувань та писанкарського мистецтва.

Зазначена виставка і невеликий комплекс пам'яток в експозиції Волинського краєзнавчого музею створили можливість хоча б епізодично ознайомити відвідувачів музею із скарбами народної культури краю, різними видами занять, народним мистецтвом. Проте більшість музейних предметів так і залишилися у фондових приміщеннях недоступними для широкого загалу.

Варто зауважити, що крім експозиції, були спроби працівників демонструвати етнографічні пам'ятки за допомогою окремих виставок. Одну з перших намагалися оформити Н. Пушкар та Р. Кашевська у 1973 р. У відремонтованому залі, щоб він не стояв пустою поки готувалася експозиція, вирішили розташувати народне вбрання, вишивку, ткацтво, кераміку. Але, ніхто окрім музейних працівників та окремих партійно-радянських функціонерів з числа перевіряючих ідеологічну спрямованість виставки її не побачив. Виставку заборонили, трактуючи її як «ідеалізацію минулого України на волинському ґрунті» [цитата за: 323, с. 194] експонувати перевіряючі. Це можна вважати

однією з визначальних причин відсутності етнографічного відділу у складі Волинського краєзнавчого музею. Адже діяльність музею перебувала під постійним контролем тогочасних партійно-радянських органів та органів державної безпеки, тому зазначена виставка вважалася чи не виявом «підривної» діяльності проти комуністичного режиму.

Перші етнографічні матеріали з фондів Волинського краєзнавчого музею ширше почали демонструватися лише у другій половині 1980-х рр. Це стало наміром нових віянь у суспільно-політичному та культурному житті СРСР, УРСР, області. Зокрема, пов'язаних з політикою «перебудови» та її лозунгами гласності й демократизації. Працівники художнього відділу організували показ гончарних виробів майстрів А. Васильчика та В. Ковальчука 1987 р. Наступного року експонувалися різні твори народного мистецтва, що зберігалися у збірці музею [382, с. 131–132].

Значна кількість зібраних етнографічних пам'яток потребувала фахового опрацювання, вивчення, популяризації. Однак цьому напряму роботи впродовж 1939–1989 рр. не надавали важливого значення. Це стосувалося і проведенню науково-освітньої роботи закладу, де етнографічна тематика майже не висвітлювалася. Лекції й інші заходи подібного змісту, що організовувалися музейними співробітниками, мали відповідати планам, в яких практично не було відведено місця показові багатогранної культури українців. Свідченням цього слугує перелік тематики виступів, поданий у розроблених науковцями комплексних програмах «Музей – школі» (1987 р.), «Музей – СПТУ» (1988 р.), «Музей – вузу» (1989 р.) [28; 29; 30]. До цих програм були включені лише теми «Ріст культури та добробуту трудящих Волині за роки Радянської влади» та «Радянські звичаї, традиції та обряди» тощо.

Диктат ідеологічних комуністичних постулатів у справі представлення народно-побутової культури, розпорошеність етнографічної колекції між різними фондovими групами зберігання, нестача та й відсутність справді фахових музейників-етнографів, фінансова сторона справи – ці й інші обставини зумовили

появу та поширення думки, що відділ етнографії у Волинському краєзнавчому музеї не потрібний, достатньо художнього [239, с. 135]. Однак уже з середини 1980-х рр. в період «перебудови» ситуація дещо змінилася. Відбувалося послаблення командно-адміністративного та ідеологічного тиску і в культурній політиці. Це дало поштовх до початку процесу відродження національної самоідентичності та активного пізнання і збереження власної культурної спадщини.

На тлі суспільних змін у Волинському краєзнавчому музеї склалися сприятливі умови для відновлення роботи відділу етнографії та народних промислів, який розпочав роботу у 1989 р.

2.3. Створення відділу етнографії та народних промислів і його розбудова в незалежній Україні

Уже підкреслювалося, що імпульсом до серйозних змін у різних сферах суспільного та культурного життя другої половини 1980-х – у 1990-х рр. було впровадження проголошених «перебудовою» принципів гласності й демократизації. Крах комуністичного диктату, зняття цензури, видання нової літератури, утворення історико-просвітницьких товариств, позбавлення ідеологічного диктату, набуття свободи творчості тощо сприяли піднесенню національної самосвідомості українців. Затребуваною стала народознавча тематика, дослідження власних витоків та пізнання родинної історії. Відповідно, орієнтуючись на суспільні запити, етнографічні наукові центри почали активно проводити дослідження, які розкривали розмаїття, регіональні особливості народної культури українців. З цією метою вони організовували експедиції, опрацьовували етнографічні колекції, в т. ч. і краєзнавчих музеїв. Так, у 1980-х рр. науковий колектив Львівського відділення Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії імені М. Рильського АН України, працюючи над розробками тем історико-етнографічних досліджень «Полісся» (керівники Н. Здоровега та Р. Кирчів), історії українського народного і ужиткового мистецтва (керівник П. Жолтовський), питань українського музеєзнавства (керівник

М. Моздир), народних художніх промислів (керівник Р. Захарчук-Чугай), здійснювали експедиції й на Волинське Полісся, знайомилися з музейними колекціями регіону. Ґрунтовні етнологічні дослідження в той час проводив й Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Рильського, працівники якого вивчали матеріали із збірки Волинського краєзнавчого музею.

Тож науковці провідних етнографічних інституцій Києва і Львова неодноразово приїздили до Луцька для вивчення музейних матеріалів, що стосувалися різних аспектів культурної спадщини Західної Волині й Західного Полісся. Такі фахові дослідження дали поштовх до необхідності вивчення збірки етнографічних пам'яток й працівниками Волинського краєзнавчого музею з метою їх подальшого введення в різні напрями музейної роботи.

У 1980-х рр. спостерігалось збільшення мережі музеїв саме етнографічно-мистецького спрямування. У березні 1986 р. засновано Музей гончарства в Опішному Полтавської області, на базі якого 1989 р. розпочато формування Державного музею-заповідника українського гончарства – етномистецтвознавчого науково-дослідного і культурно-освітнього закладу. У 1989 р. змінено статус Сарненського краєзнавчого музею на історико-етнографічний, тощо. Ці події також сприяли утвердженню думки про можливість створення закладу етнографічного спрямування і в Луцьку.

Варто також зауважити, що на межі 1980–1990-х рр. поширеною стала практика створення кімнат і музеїв-світлиць у навчальних закладах, які потребували методичної допомоги й фахових консультацій з тих чи інших питань висвітлення народно-побутової культури.

Досить вагомим аргументом для відновлення діяльності відділу етнографії та народних промислів стала зібрана у попередні роки колекція фондів матеріалів, в якій знаходилася значна кількість предметів побуту, народного мистецтва, знарядь праці, ремісничих інструментів та ін. Не менш важливим моментом для позитивного вирішення питання були наявність отриманого експедиційного досвіду та професіоналів, які б на належному рівні організували

етнографічний напрям роботи музею. Попри сформовану думку, що у музеї достатньо художнього відділу для роботи із зібраними пам'ятками, співробітнику методичного відділу, відомому уже на той час фольклористу О. Ошуркевичу вдалося не лише висунути необхідну ініціативу, а й, відповідно, аргументувати її. Тому, враховуючи знання, авторитет і досвід побудови експозицій, саме на О. Ошуркевича покладалася відповідальність за створення в обласному центрі Музею етнографії та народних промислів Волині. Сприяти цьому мало відновлення роботи відділу етнографії та народних промислів, завідувачем якого 3 січня 1989 р. цілком справедливо було призначено О. Ошуркевича.

Першочергове завдання, що постало перед керівником – формування колективу. Для цього на посади наукових співробітників були переведені відповідальні та зацікавлені в розгортанні етнографічного напрямку музейної роботи співробітники з інших відділів. На роботу зараховувалися й нові працівники, які доклали чимало зусиль для розбудови відділу етнографії та народних промислів. Впродовж перших десяти років у відділі етнографії та народних промислів окрім О. Ошуркевича працювали І. Салюк, Ж. Черенюк, Н. Вілінець, Т. Харчук, Ю. Фалюш, Н. Гатальська. Це були люди різного фаху (педагоги, працівник культури, журналіст, бібліотекар-бібліограф) та зацікавлень. Кожен з них працював над розробленням конкретних етнографічних тем, здійснював комплектування фондів культурними пам'ятками, вивчав музейні колекції, проводив екскурсії та лекції, створював виставки, організовував свята, зустрічі тощо.

Окремо варто зупинитися на особистості О. Ошуркевича (1933–2010) – видатного фольклориста, літературознавця, який зробив неоціненний внесок у становлення та розвиток відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею. Народився він 1 квітня 1933 р. у м. Берестечку Волинської області. Фах філолога здобув у Львівському державному університеті імені І. Франка, який закінчив 1957 р. Після роботи в кількох районних газетах у 1961 р. він був зарахований на посаду завідувача відділу фондів Волинського

краєзнавчого музею. Того ж року О. Ошурквича переведено на посаду старшого наукового співробітника – «інспектор по охороні пам'ятників» (за тодішньою термінологією). З 1964 р. він займався профспілковою культурно-освітньою роботою. У 1966 р. зарахований на посаду методиста з фольклору Обласного будинку народної творчості. Після реорганізації установи в Обласний науково-методичний центр народної творчості й культурно-освітньої роботи (1979 р.), став завідувачем фольклорним відділом [235, с. 138].

До Волинського краєзнавчого музею О. Ошуркевич повернувся на початку 1984 р. спершу молодшим, а з 1987 р. – старшим науковим співробітником відділу методико-масової роботи. Як уже зазначалося, у січні 1989 р. він очолив новостворений відділ етнографії та народних промислів, Через п'ять років перейшов на посаду провідного наукового співробітника цього ж відділу, у якому працював до вересня 2002 р.

Дослідник вів активну роботу з виявлення, вивчення, збереження й популяризації культурної спадщини. В період з 1961 по 1964 рр. О. Ошуркевич займався збиранням матеріалів про відомих діячів: письменницю Г. Жешко, лауреата Шевченківської премії Є. Шабліовського, письменницю й актрису Г. Запольської, письменника Ю. Крашевського та ін. Зокрема, чимало зусиль та часу О. Ошуркевич присвятив пошуку інформації про А. Лазарчука (1870–1934), самобутнього українського художника, уродженця с. Уховецьк нинішнього Ковельського району. Науковець налагодив листування з О. Міхалевич, донькою художника; завдяки цьому до фондів Волинського краєзнавчого музею надійшли картини художника, які й сьогодні демонструються на виставках художнього відділу.

Ще одним вагомим напрямом роботи О. Ошуркевича було збереження історичних пам'яток Волині. У 1960–1970-х рр. дослідник підготував низку публікацій під рубриками «Пам'ятки минулого – скарби народні», «По історичних місцях Волині». О. Ошуркевич піклувався про збереження пам'ятних місць, пов'язаних з визначними особистостями краю, висвітлював ці питання в

періодичній пресі того часу. Чимало цікавих фактів, що стосуються життя і діяльність членів родини Косачів, їх оточення висвітлено дослідником в друкованих виданнях, наукових збірниках, зокрема, «Найрідніший рідний край – Волинь: путівник», «Пісні з Колодязна», «Родина Косачів і волиняни: спогади, перекази» та ін. [235, с. 139].

У 1980-х рр. О. Ошуркевич досить активно займався музейним будівництвом, зокрема, докладав чимало зусиль, щоб у Волинській області діяли музеї та музейні кімнати різного профілю. За його допомогою були створені етнографічна експозиція Любомльського народного краєзнавчого музею, музею історії с. Тростянець Ківецівського району (1984 р.), шкільний музей академіка М. Кравчука в с. Човниця Ківецівського району (1986 р.), музей-світлиця Т. Шевченка в с. Буяні Луцького району (1995 р.). Також ним зібрано чимало важливих матеріалів для музею І. Стравінського в Устилузі. Науковець надавав методичну допомогу в перебудові експозиції Горохівського народного музею (1984 р.), організації Музею народного землеробства в с. Ярівка Горохівського району (1985 р.), Рожищенського музею (1984 р.) а також складав план музею в Любешові (1984 р.). Працював О. Ошуркевич над паспортизацією музейних кімнат області, збирав відомості про стан музеїв у районах [235, с. 140]. Отже, маючи значний досвід побудови експозицій, він розумів важливість створення Музею етнографії та народних промислів та мав ідеї щодо реалізації цього проекту.

Чи не найбільш плідним напрямом роботи О. Ошуркевича став пошук і запис творів усної народної творчості. Його напрацюваннями стали понад 5 тисяч народних пісень, до півтори сотні казок, 320 переказів і легенд, низка інших матеріалів. Значна частина їх є національним надбанням і зберігається у фондах відділу рукописів Інституту мистецтвознавства, фольклору й етнології імені М. Рильського НАН України, фондах Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, Львівської національної музичної академії імені М. Лисенка, Державного архіву Волинської області.

Завдяки дослідницькій роботі О. Ошуркевичу вдалося розкрити побутування різдвяного вертепу на Волині, розшукати релікти волоческих звичаїв на Поліссі, зафіксувати обряд водіння Куста в селах Сваловичі та Хоцунь Любешівського району Волинської області, що побутував там майже до 1940-х рр., тощо. Впродовж багатьох років О. Ошуркевич займався вивченням архаїчних народних музичних інструментів, підготував низку друкованих матеріалів [203, с. 8]. Завдяки його фольклорно-експедиційним записам вдалося ліквідувати чимало «білих плям» на етнографічній карті Західної Волині та Західного Полісся і дослідити певні прояви функціонування інструментальної музики цих регіонів. Найбільша частина інструментального фоноархіву фольклориста представлена скрипковою та ансамблевою музикою, а також поодинокими записами гри на гармошці та дудці. Особливо цінними й унікальними є твори, зафіксовані від поліського лірника І. Власюка та ріжкаря Я. Любежанина [394, с. 108]. Значна увагу О. Ошуркевич приділяв й історіографічним дослідженням в галузі етнографії та фольклористики [144].

Дослідник був серед ініціаторів та організаторів проведення у Волинському краєзнавчому музеї обласних конкурсів різдвяно-новорічної атрибутики, писанкарства. Завдяки цьому громадськість області була долучена до важливого процесу відродження та розвитку народного мистецтва, традиційних календарних звичаїв та обрядів, а фондова збірка поповнилась численними музейними предметами з цієї тематики.

Високо оцінило діяльність О. Ошуркевича Українське товариство охорони пам'яток історії та культури. У 1990 р. він став другим лауреатом премії імені П. Чубинського, у номінації за збереження пам'яток фольклору, етнографії та мистецтва. Йому також присуджені обласна премія імені М. Куделі (1999 р.) й звання «Заслужений працівник культури України» (2006 р.). За збереження нематеріальної культурної спадщини у 2010 р. О. Ошуркевич удостоєний Всеукраїнської премії імені В. Гнатюка, запровадженої Міністерством культури України.

Низка матеріалів про життєвий шлях і наукову спадщину дослідника увійшли до збірників науково-етнографічних конференцій під рубрикою «Минуле і сучасне Волині та Полісся» (2003, 2013 рр.) [226; 228], що проходили у Волинському краєзнавчому музеї. Львівська національна музична академія імені М. Лисенка у 2016 р. підготувала видання «Етномузика: Збірка статей та матеріалів пам'яті Олекси Ошуркевича» [156]. Того ж року у Луцьку, де багато років проживав й плідно працював О. Ошуркевич, на його честь було названо одну з вулиць.

З 1996 до 2011 р. керівництво відділом етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею здійснювала Н. Гатальська. Будучи випускницею філологічного факультету Київського державного університету імені Тараса Шевченка, вона чудово володіла методикою польових досліджень, була добре обізнана в питаннях святково-обрядової культури, пісенного фольклору. Це дало можливість продовжити напрацювання, що були розпочаті її наставником та керівником О. Ошуркевичем, у різних формах музейної роботи. Варто зауважити, що Н. Гатальська мала досвід роботи у відділі фондів з якого й перейшла до відділу етнографії. Здобуті знання вона використала для впорядкування тематичної групи пам'яток декоративно-ужиткового мистецтва («Д»), закріпленої за відділом.

На початку 2000-х рр. у складі відділу етнографії та народних промислів відбулися певні кадрові зміни. Під керівництвом Н. Гатальської виконання поставлених завдань забезпечували завідувач сектору фондів відділу Т. Хомова, зберігач Н. Солдатова, наукові співробітники Н. Кузьмич, С. Скиба, Л. Мірошніченко-Гусак, Н. Ігнатійчук, більшість з яких є випускниками тодішнього історичного факультету Східноєвропейського (до 2012 р. Волинського) національного університету імені Лесі Українки. З відкриттям Меморіального музею В. Липинського в Затурцях – відділу Волинського краєзнавчого музею (2011 р.) – Н. Гатальська була переведена у склад його наукових працівників. З того часу і по кінець досліджуваного у дисертації періоду посаду завідувача

відділу займала Л. Мірошниченко-Гусак. Відкриття у 2008 р. на історичному факультеті кафедри документознавства і музейної справи сприяло поповненню складу наукових працівників відділу такими його випускниками за цією спеціальністю як О. Березко (Моренчук) та О. Янюк. З 2017 р. у складі відділу працює (за сумісництвом) викладач цієї кафедри, кандидат історичних наук С. Чибирак.

Від початку роботи відділу перед ними була поставлена мета – створення Музею етнографії та народних промислів Волині, який би представляв усе різноманіття народної культури краю. Одним з аргументів на користь створення Музею стала наявність виставкових площ у приміщенні по вул. Шопена, 20а. У будинку, розташованому в дворі головного корпусу Волинського краєзнавчого музею, певний час (в 1983–1987 рр.) розташовувалася експозиція Художнього відділу, який до того знаходився на території Луцького замку. Проте відремонтоване приміщення виявилось непридатним для музейної експозиції. Через особливості будівельної конструкції у ньому трималася висока вологість та досить низька температура, що стало негативним фактором, який впливав на збереження художніх полотен. Тому за рішенням фахівців експозиція художнього відділу була переміщена у кращі умови, а згодом знову була повернена у приміщення на території замку. Натомість у будинку по вул. Шопена, 20а були проведені роботи із зміцнення фундаменту, після чого дирекція в особі тодішнього очільника Волинського краєзнавчого музею А. Кажана вирішила розташувати там Музей етнографії та народних промислів Волині.

Ще до проведення ремонтних робіт відновлений відділ етнографії та народних промислів розпочав цілеспрямовану роботу над підготовкою концепції, структури, експозиційного плану майбутнього музею. Нею займалися наукові співробітники І. Салюк та Н. Гатальська під керівництвом завідувача О. Ошуркевича. Волинськими музейниками була запропонована типова для того часу структура, у якій мало місце висвітлення окремих тематичних розділів, що представляли різні аспекти народної культури і побуту: 1. З історії

етнографічного вивчення Волині. 2. Сільськогосподарська діяльність: а) рільництво, б) тваринництво. 3. Рибальство. 4. Бджільництво. 5. Збиральництво. 6. Гончарство. 7. Шкіряне виробництво (кушнірство, шевство). 8. Деревообробні ремесла. 9. Плетіння. 10. Ковальство. 11. Ткання. Вишивка. Одяг. 12. Народна архітектура. Житло. 13. Народні свята, обряди, звичаї: свято весни, свято Івана Купала, різдвяні і новорічні свята, весілля, обжинки. 14. Пісенно-музична культура. 15. Сучасна народна культура і побут Волині: інтер'єр сучасної селянської хати, художні ремесла і заняття (ткацтво, вишивка, різьблення по дереву, лозоплетіння й ін. [61].

Розроблений структурний план разом з підготовленими восьмима розділами тематико-експозиційного плану пройшли рецензування в Інституті мистецтвознавства, фольклористики і етнографії імені М. Рильського АН УРСР. Проведеній роботі передувало вивчення тем, опрацювання різних джерел, музейної колекції, відрядження за пошуком необхідної інформації, світлин, предметів, проводилося написання текстів та етикеток тощо. Працівниками відділу етнографії були створені також предметні, географічні та іменні картотеки матеріалів до теми «Народні промисли Волині» [72; 76].

Разом з науковим проектуванням велася робота над художнім оформленням експозиції Музею етнографії. Один з його варіант запропонував Р. Батіг – художник-проектант Львівського художньо-виробничого комбінату Художнього фонду України. Ескізні проекти оформлення тематичних залів, вітрин, освітлення розробив у 1991 р. й І. Бобровник – художник, який на той час працював у Волинському обласному ремонтно-виробничому комбінаті (м. Луцьк) [64] (див. додатки Д, Е).

На 1992 р. були підготовлені всі необхідні матеріали, навіть проведена попередня розкладка експонатів. Однак через економічну кризу отримати кошти на реалізацію проекту не вдалося. Більшу частину залів приміщення, у яких передбачалося оформлення експозиції Музею етнографії, віддали в оренду різним установам.

Початки спроби створення Музею етнографії пропали на 2006–2007 рр. після припинення оренди і передачі приміщення за адресою м. Луцьк, вул. Шопена, 20а, на баланс Волинського краєзнавчого музею. Тоді завідувач відділу Н. Гатальська запропонувала зовсім іншу концепцію побудови експозиції, яка отримала назву «Волинська дома». Цією назвою вона хотіла підкреслити, що в центрі життя волинянина, поліщука є рідна хата. За задумом передбачалося показати не лише хату, дім, обійстя, а збірний образ середовища, в якому людина народжується, виховується, трудиться, будує сім'ю, спілкується зі своїм оточенням. Тому акцент в експозиції планували зробити на житло, оселю, екстер'єр та інтер'єр хати, «домашні» заняття і ремесла, родинно-побутові звичаї, календарну обрядовість, традиційні народні знання. Інші аспекти діяльності наших предків передбачали показати через діораму «Ярмарок», змінні виставки, фото-ілюстративні матеріали, за допомогою комп'ютерних технологій тощо [94, с. 358].

Відповідно до концепції була розроблена й структура, яка складалася з наступних тем: 1. Сільськогосподарські заняття: обробіток ґрунту, сівба, догляд за рослинами, переробка с/г продукції; тваринництво. 2. Інтер'єр курної хати. Обробіток рослинних волокон. 3. Допоміжні промисли: збиральництво, рибальство, бортництво. 4. Деревообробні ремесла: теслярство, столярство, видобування, бондарство; плетіння з природних матеріалів. 5. Інтер'єр міщанського житла (1920–1930-х рр.). Міщанське вбрання. Кравецтво. Меблі. Посуд. 6. Ткацтво. Шевство. Кушнірство. 7. Народне вбрання. Вишивка. 8. Ярмарки. Громадський побут. торгівля. Метрологія. Ремесла: ковальство, гончарство. Лірництво. 9. Народна звичаєвість. Фольклор. Музична культура (музичні інструменти). 10. Змінні виставки [58]. Тож, до тематико-структурного плану експозиції Музею етнографії разом з традиційними видами занять, розмаїттям народного вбрання та вишивки, увійшли й нові теми, такі як міщанський побут та кравецтво, а за допомогою діорами «Ярмарок» планувалося розкрити кілька взаємопов'язаних тем [63; 74]. Використовуючи образність подачі матеріалів,

за своєю суттю та методом побудови експозиція все ж залишалася тематичною, однак суттєво відрізнялася від попередньої.

Концепція та тематико-структурний плану Музею пройшли обговорення на науково-методичній раді Волинського краєзнавчого музею. Наступним етапом роботи стало створення тематико-експозиційного плану експозиції. Над ним працювали завідувач відділу Н. Гатальська, старші наукові співробітники Л. Мірошниченко-Гусак і Т. Хомова [76]. На 2010 р. наукове проектування було завершено. Однак втілити свої напрацювання музейники знову не змогли через відсутність коштів на проведення ремонтно-реставраційних робіт приміщення.

Питання фінансування створення Музею етнографії розглядалося на сесії Волинської обласної ради і вносилося до «Регіональної програми розвитку культури, мистецтва і туризму в області на період 2006–2010 років» та «Регіональної програми розвитку культури, мистецтва і туризму у Волинській області на 2011–2015 рр.» [70]. Все ж кошти не були виділені їй, відповідно, ремонтні роботи не проводилися, а саме приміщення нині перебуває в аварійному стані. З роками втрачає свою актуальність й концепція та форми показу музейних пам'яток. Проте науковці відділу етнографії продовжують пошук нових ідей, беруть участь в науково-практичних семінарах, зустрічах, щоб орієнтуватися у сучасних практиках експозиційного напрямку роботи.

Висновки до розділу 2

У червні 1929 р. в Луцьку розпочав роботу Волинський музей як регіональний заклад краєзнавчого профілю. Його поява мала закономірне підґрунтя: успішний досвід діяльності на Волині наприкінці XIX – на початку XX ст. музейних закладів, пошуків наукових досліджень Західної Волині, розвиток краєзнавчого руху, зацікавлення громадськістю колекціонуванням й збереженням старожитностей. Становлення музею відбувалося за сприяння переважно польських науковців та місцевої громади і проходило в рамках

музейної політики Другої Речі Посполитої, що поширювалася й на етнічні українські землі, які перебували у міжвоєнний період у її складі.

Реальним кроком до реалізації справи створення музею стала організована в Луцьку у 1928 р. промислово-сільськогосподарська виставка. Закуплені на ній предмети поклали початок музейної збірки. В експозиції музею демонструвалися природничі, археологічні, етнографічні та історико-мистецькі пам'ятки. Етнографічна колекція Волинського музею від самого початку його діяльності була однією з найчисельніших і містила пам'ятки традиційної культури, що представляли заняття і побут місцевого населення, домашні промисли, вишивальне мистецтво, зразки народного вбрання, елементи обрядової культури тощо.

Здійснювали етнографічний напрям роботи музею відомі дослідники того часу О. Прусевич та О. Яворчак. Вони намагалися наповнити його фонди різноманітними пам'ятками традиційної культури, проводячи для цього пошукову роботу, налагоджуючи контакти з органами державної влади, науковцями, громадськістю. Їх досвід та фаховість не лише заклали основи етнографічної колекції, а й поставили роботу Волинського музею на науковий рівень. Етнографічна експозиція та виставки музею представляли багатство й різноманіття народної культури Волині і виступали об'єктом суспільної комунікації.

Впродовж 1929–1939 рр. особливе місце посіло питання збору етнографічних пам'яток. З цією метою проводилися експедиційні виїзди, здійснювалася закупівля предметів, залучалися державні організації та органи місцевого самоврядування, налагоджувалися особисті контакти. Усе це сприяло активному поповненню музейної колекції цінними пам'ятками. Найбільша кількість етнографічних речей потрапила до музею завдяки безкоштовній передачі та дарункам від меценатів.

Наступний період історії Волинського краєзнавчого музею (1939–1989 рр.) припав на радянську добу (винятком були роки нацистської окупації Волинської області) і ознаменувався головним чином негативними наслідками для етнографічного відділу. Фактично в цей час він перестав існувати як структурна

одиниця, а колекція пам'яток традиційної культури увійшла до відділу дорадянської історії. Невелика частина її демонструвалася в експозиції задля підтвердження тези про визначні здобутки соціалістичного будівництва на противагу злиденному життю населення регіону за капіталістичних років. Науково-дослідницька робота з вивчення етнографічних музейних пам'яток та традиційної культури музейними працівниками не проводилася, як і не використовувалися культурні надбання у виставковій і просвітницькій роботі.

До позитивних набутоків того періоду належить поповнення на певному його етапі збірки Волинського краєзнавчого музею етнографічними пам'ятками. Це стосується кінця 1960-х – кінця 1980-х рр., коли заклад організовував різні за характером і масштабами експедиції. Їх наслідком стало суттєве поповнення етнографічної колекції музею предметами побуту, традиційних занять, промислів і ремесел, народного мистецтва.

Із створення на початку 1989 р. у Волинському краєзнавчому музеї самостійного відділу етнографії та народних промислів Волині розпочався третій етап історії відділу, який у дисертації завершується календарним 2018 р. Для нього характерні активізація усіх напрямів роботи, притаманних музеєві, і, звичайно, відділові етнографії та народних промислів – науково-дослідної, виставкової, культурно-просвітницької, ін. Продовжувалося також комплектування етнографічної збірки. Важливим питанням, над вирішенням якого науковці працюють і зараз є створення Музею етнографії та народних промислів Волині. Такий музейний заклад має постати у якості важливого науково-культурного осередку Луцька, усієї Волинської області і музейного центру, що відповідатиме усім вимогам відвідувачів та сучасного рівня розвитку музейної справи.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ ВІДДІЛУ

3.1. Пошук, збір, систематизація етнографічних пам'яток

Становлення Волинського краєзнавчого музею у ХХ – початку ХХІ ст. проходило на тлі різних історичних процесів, які вплинули на основні напрями діяльності закладу й відділу етнографії та народних промислів зокрема. Кожен з них мав свої характерні ознаки, вирізнявся метою, завданнями. Проте впродовж всього періоду функціонування музею особливе значення приділялося формуванню музейної збірки автентичними пам'ятками та їх збереженню. Цей процес активно проводився у 1930-х рр., згодом наприкінці 1960-х – 1980-х рр. В роки незалежної України питання комплектування фондів зразками національної культурної спадщини не втратило актуальності і нині залишається одним з основних видів роботи музейних співробітників.

Варто зауважити, що зі створенням у 1989 р. відділу етнографії та народних промислів у Волинському краєзнавчому музеї процес комплектування збірки пам'ятками традиційної культури набув цілеспрямованого характеру. Щороку визначалися пріоритетні теми та комплекси пам'яток, які відсутні або недостатньо повно представлені у музейній збірці. Для цього під час здійснення науково-фондової роботи працівниками проводився аналіз окремих тематичних чи типологічних груп, особових колекцій тощо, на основі чого складався план комплектування етнографічної колекції. У ньому враховувалася й необхідність тих пам'яток, які передбачалися для експонування на виставках чи залучення до інших музейних подій, щоб якомога повно і правдиво презентувати різноманіття національної культури, здобутки волинських майстрів народної творчості, розкрити повноту процесів побутової, звичаєво-обрядової культури українців.

Здійснення роботи у цьому напрямі було актуалізоване також розпочатою роботою над створенням експозиції Музею етнографії та народних промислів.

Згідно розробленого структурного плану, між працівниками відділу були поділені теми для вивчення та збору необхідних матеріалів.

Комплектування колекції тоді проходило переважно шляхом проведення експедицій (польових досліджень) та здійснення індивідуальних виїздів. Так, у 1991 р. Волинський краєзнавчий музей і Волинська обласна організація Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (УТОПІК) організували фольклорно-етнографічну експедицію «Шляхами Павла Чубинського на Волині». В ній взяли участь науковці відділу О. Ошуркевич та Ю. Салюк. Результатом експедиції стали фотографії рідкісних зразків народної дерев'яної архітектури, записи лірницького репертуару з с. Грудки Камінь-Каширського району, календарно-обрядової поезії, надходження предметів домашнього побуту й народного мистецтва, серед яких були сорочки вишиті й ткані, фартухи, рушники, віночок і плат, весільний костюм та інші предмети [138].

В липні 1992 р. працівники відділу взяли участь в експедиції Волинського краєзнавчого музею у села Троянівка Маневицького, Хоцунь, Сваловичі, Великий Курінь, Цир, Велика Глуша, Невір Любешівського районів Волинської області. Тоді для музею були придбані такі предмети, як дерев'яні вила, олійниця, колиска, ярмо, солом'яник, а також здійснені записи пісень, переказів, легенд календарної обрядовості, зроблені світлини пам'яток народної архітектури [181, с. 79].

Велика комплексна експедиція, організована музеєм в липні 1994 р., охопила населені пункти Любомльського, Шацького, Ковельського районів Волинської області [181, с. 79]. До її проведення були залучені працівники відділу фондів, давньої і новітньої історії, Музею волинської ікони, а також відділу етнографії та народних промислів. Збір етнографічних пам'яток проводили наукові співробітники І. Салюк, Ю. Фалюш, Ж. Черенюк, О. Ошуркевич.

Комплектування етнографічної колекції шляхом експедицій продовжилось і на початку 2000-х рр. Так, у липні 2001 р. завідувач відділу етнографії Н. Гатальська і зберігач фонду Т. Харчук працювали в складі фольклорно-

етнографічної експедиції «Народи Прибужжя», організованої Волинським обласним центром народної творчості в села Любомльського та Володимир-Волинського районів Волинської області. В результаті проведеної ними науково-пошукової роботи фонди Волинського краєзнавчого музею збагатилися етнографічними матеріалами з писанкарства, народного вбрання, ремісничими виробами, знаряддями землеробства, світлинами тощо [34].

Під керівництвом Н. Гатальської також проведено два етапи (2002–2003 рр.) етнографічної експедиції «По Турії», що охопила населені пункти кількох районів, розташованих вздовж річки. Тоді ж науковцями відділу був зібраний 21 музейний предмет: предмети побуту, знаряддя праці, світлини [34].

На початку 2000-х рр. співробітниками відділу практикувалися також й нетривалі виїзди з метою збору різних етнографічних матеріалів, в тому числі й речових пам'яток, до фондів музею.

З другої половини 2000-х рр. Волинський краєзнавчий музей уже не проводив самостійних тривалих експедиційних досліджень. Це пов'язано з проведенням кропіткої підготовчої роботи, необхідністю значних фінансових затрат, змінами в пріоритетних напрямках діяльності самого музею. Однак, його працівники були залучені до проведення вагомих комплексних досліджень Західного Полісся розпочатих у 2008 р. кафедрою документознавства і музейної справи тодішнього Волинського національного університету імені Лесі Українки з ініціативи етнолога А. Дмитренко. Науковці відділу етнографії та народних промислів Л. Мірошніченко-Гусак і О. Моренчук взяли участь у проведенні польових досліджень північних районів Волинської області разом із студентами цього університету, які проходили етнографічну й історико-краєзнавчу практики. Упродовж 2008–2014 рр. організовано і проведено вісім таких експедицій у села Шацького, Ратнівського, Камінь-Каширського районів під керівництвом викладачів університету А. Дмитренко, О. Златогорського, Г. Бондаренка, С. Панишка, С. Чибирак. Під час експедицій були зібрані цінні матеріали з краєзнавства, господарської діяльності, матеріальної і духовної

культури мешканців Волинського Полісся [230, с. 155]. За результатами досліджень учасниками підготовлені публікації до наукових збірників та інших видань. Частина записаних матеріалів увійшла до багатотомного видання «Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів» [155], у якому представлений великий масив польових етнографічних матеріалів з різних історико-етнографічних регіонів України. Видання Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Рильського дає можливість простежити регіонально-локальні відмінності, ознайомитися з маловідомими широкому загалу явищами традиційної культури й побуту українців. Зібрані речові пам'ятки поповнили фондові збірки Волинського краєзнавчого музею та Музею етнографії Волині та Полісся при Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки. За результатами проведеної роботи співробітниками відділу етнографії та народних промислів організовано виставку «Волинське Полісся» (див. додаток Ж), яка стала своєрідним звітом діяльності, взаємодії і співпраці Волинського краєзнавчого музею, Музею етнографії Волині та Полісся при Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки й ДП «Волинські старожитності» [368].

Варто зауважити, що сьогодні багато українських музеїв відмовляється від довготривалих польових досліджень, надаючи перевагу одноденним виїздам, мотивуючи це відсутністю фінансування. Таку практику у період, що досліджується у дисертації, використовував й Волинський краєзнавчий музей.

До основних форм поповнення етнографічної колекції відносяться безкоштовні передачі пам'яток та проведення закупівлі. Траплялися непоодинокі випадки, коли волиняни самі приносять до музею родинні реліквії з метою їх подальшого збереження для нащадків. Найчастіше до відділу етнографії зверталися з передачею традиційних сорочок, вишитих і тканих рушників, серветок, інструментів й виробів, якими користувалися народні майстри. Надходження у такий спосіб пам'яток до музею не позбавлене можливості

отримати від передавача важливу інформацію про пам'ятку культури і про конкретного носія культурних традицій. Щоправда й у практиці були ситуації, коли ці відомості відсутні.

З 1992 р. одним з джерел поповнення фондової збірки, в тому числі й етнографічними предметами, стали надходження від Управління служби безпеки України у Волинській області та Волинської митниці. Так, до фонду декоративно-ужиткового мистецтва увійшли жіночі прикраси та аксесуари, столовий посуд, декоративні великодні сувеніри та інші предмети, які були вилучені при спробі їх незаконного переміщення через державний кордон України. Варто зазначити, що більшість цих предметів мають іноземне походження.

На 1980–1990-ті рр. припадає період, коли фонди музею поповнювалися продукцією місцевих заводів, фабрик та інших державних установ. Серед цих матеріалів значну частину становила сувенірна продукція (різьблені тарелі, шкатулки, керамічні кухлі, ткані рушники і серветки та ін.) волинських виробників. Фондову групу «Д» поповнили також вироби Камінь-Каширського держлісгоспу (художня обробка дерева), Ковельського спеціалізованого лісгоспідприємства «Тур» (лозоплетіння), Ратнівської фабрики «Веснянка» (плетені тарелі, панно) й інших спеціалізованих підприємств.

Одним з шляхів комплектування тематичних колекцій стало проведення у Волинському краєзнавчому музеї з 1993 р. обласних конкурсів «Краща писанка Волині» (від 2001 р. має назву «Волинська писанка третього тисячоліття») та різдвяно-новорічної атрибутики (назва змінюється). Переможці за умовами конкурсів передають свої роботи до збірки музею, які розподіляються до речової групи «Р7» (писанки) і тематичної «Д» (декоративно-ужиткове мистецтво).

Комплектувалася збірка Волинського краєзнавчого музею і творами волинських майстрів народної творчості. Так, до фондів музею передані роботи відомих волинських майстринь О. Ольхової, М. Чорної, Н. Горлицької та ін. Після експонування на виставці «Світ особливого» до фондів закуплено цілісну колекцію керамічних виробів заслуженого майстра народної творчості В. Кусика.

Таким же чином надійшов до музею комплект традиційного вбрання, автором якого є заслужений майстер народної творчості України, ткаля з с. Велимче Ратнівського району О. Гайдучик. Отже, частина творів волинських майстрів надходила до музею після організації авторських виставок та внаслідок налагодження тісної співпраці Волинського краєзнавчого музею із Волинським обласним осередком Національної спілки майстрів народної творчості України.

Тематичний збір етнографічних пам'яток проводиться в комплексі з дослідною та виставковою роботою. Яскравими прикладами такого поєднання стала робота над рядом інших музейних проєктів. Так, під час роботи над виставкою «Краса, що поруч нас. Народне мистецтво с. Рокити Старовижівського району» (1989 р.) працівниками відділу здійснені виїзди у зазначений населений пункт з метою вивчення традиційного мистецтва, знайомства з місцевими майстрами, збором пам'яток для експонування тощо. Тобто, водночас проводилося й комплексне дослідження традиційної культури одного населеного пункту. Готуючись до виставки «Нелегка ноша або Все своє ношу з собою» (2014 р.), музейникам вдалося зібрати сумки, валізи, портфелі, які побутували на території Волині впродовж ХХ – початку ХХІ ст. Після експонування виставки «Світ дитинства» фонди музею поповнилися дитячими іграшками, світлинами, елементами вбрання.

Співробітниками відділу етнографії та народних промислів проводилося активне формування колекції побутових предметів, що висвітлюють повсякдення радянського періоду історії. Зокрема, зверталася увага на комплектування наступних типологічних груп: ялинкові прикраси, годинники, жіноча біжутерія, тканини інтер'єрного призначення, посуд, одяг та ін.

Важливим завданням для музеїв України стало впровадження сучасних підходів і методів до комплектування музейних збірок, які базуються на засадничих принципах діяльності музею (мета, призначення). Відповідно до цього музейними установами розробляється власна концепція формування збірки. Адже нині саме «концепція комплектування фондів» покликана прискорити

самовизначення, саморозвиток, самоорганізацію музейної діяльності, розрахована на створення та пошук «свого обличчя» [191]. Без дієвої науково-дослідної підготовки, вироблення стратегічних орієнтирів та основних напрямів роботи з комплектування збірки надзвичайно складно вести мову про ефективне поповнення фондів музею. Питання пошуку власної концепції комплектування фондів було й залишається надзвичайно актуальним і для Волинського краєзнавчого музею та потребує подальшої роботи над ним.

Після наукового опрацювання співробітниками відділу пам'яток культури – атрибутування, заповнення фондово-облікової документації (актів приймання, закупівлі), складання паспорта й каталожних карток – відділ фондів розподіляв та вносив їх до складу окремих фондових груп, які мають різне предметне наповнення.

Музейні предмети, які належать до основного фонду, залежно від профілю (виду) музею підлягають систематизації за групами зберігання. У музеях комплексного характеру встановлюється власна класифікація груп зберігання, яка визначається внутрішньою інструкцією музею [321, розділ III].

У Волинському краєзнавчому музеї поділ на фондові групи був розпочатий від часу його створення, що засвідчують збережені інвентарні книги різних років. Так, у 1930-х рр. такий поділ базувався на тематичному принципі: відділ природничий, археологічний, етнографічний, історико-мистецький. Відповідно етнографічна колекція реєструвалася в інвентарній книзі етнографічного відділу Волинського музею [52]. Такий же принцип зберігався і у першій половині 1940-х рр. [54]. Однак уже в перші повоєнні роки відбувся перерозподіл тематики фондових груп з огляду на запровадження нових підходів державної музейної політики. З 1948 р. він був наступний: інвентарні книги відділу історії дорядянського періоду з підвідділом археології, відділу Великої Вітчизняної війни і соціалістичного будівництва, художнього відділу, відділу природи [53]. Суттєві зміни у підході до групування музейних предметів запроваджено у Волинському краєзнавчому музеї на початку 1960-х рр. Тоді розпочато ведення

нових інвентарних книг. Музейні предмети групувалися як за тематичним принципом, так і за речовим (матеріалом виготовлення предмета). З того часу етнографічні матеріали, що знаходилися у музейній збірці – ті, які в подальшому надходили, і ті, що підлягали переобліку із старих фондів польського періоду – розподілялися між групами речового фонду та тематичними групами.

Зауважимо, що початкові назви інвентарних книг ідуть із зазначенням відділу. У 1930-х рр. частину експозиції також означували терміном «етнографічний відділ», що відповідало значенню «розділ» й мало в своїй основі саме колекцію речових пам'яток. З кінця 1940-х до 1960-х рр. назви облікових книг також відповідали основним розділам експозиції. Однак за основу тематичних груп було обрано вже не колекції, а змістове вираження конкретного предмету. Водночас за різними групами фондів формально були закріплені структурні експозиційні відділи музею.

Отже, характеристики предметного складу етнографічної колекції Волинського краєзнавчого музею здійснені на основі аналізу різних фондів груп зберігання, так як її первинна, цілісна основа була поділена між ними.

Згідно «Внутрімузейної інструкції з обліку і зберігання музейних предметів» [17] фонди Волинського краєзнавчого музею на кінець 2018 р. склалися з наступних груп із шифрами: «П» – природничі предмети, «А» – предмети археології, «Н» – предмети нумізматики, «ОМ» – предмети образотворчого мистецтва, «ЛУ» – фонд Лесі Українки, група із шифром «КДФ» включає книги, писемні джерела, архівні документи, фотоматеріали, «ФН» – фотонегативи й відео матеріали, «РА» – фонд історії релігії і атеїзму, «СФ» – спецфонд, «Ж» – предмети живопису, «Г» – предмети графіки, «І» – твори іконопису, «С» – твори скульптури, «Р2» – м'який фонд (тканини, прапори, шкіра, одягові зразки), «Р3» – твердий фонд (дерево, скло, кераміка, пластичні матеріали), «Р4» – твердий фонд (метал, зброя, військове спорядження), «Р7» – писанки, «Д» – предмети декоративно-прикладного мистецтва.

Етнографічні предмети входять переважно до груп речового фонду (P2, P3, P4, P7) і тематичних груп (Д, КДФ, ОМ). Варто уточнити, що до групи «P2» (тканини) тривалий час відносили переважно ті типові предмети щоденного побуту, які не вирізнялися декоративною складовою; інші твори народних майстрів, елементи вбрання, тканини інтер'єрного призначення, що мали оздоблення (вишивка, ткання, плетіння, в'язання, аплікація), надходили до групи декоративно-ужиткового мистецтва.

З 1989 р. відділ етнографії та народних промислів опікується фондовою групою пам'яток «Д» (декоративно-ужиткове мистецтво), яка перейшла до нього від художнього відділу. Її розмістили у двох кімнатах фондосховища, що розташоване у приміщенні з робочими кабінетами наукових співробітників відділу етнографії та кімнатами, передбаченими під експозицію Музею етнографії. Над її впорядкуванням у 1990-х рр. працювали Н. Гатальська та Т. Харчук, остання виконувала обов'язки зберігача фонду. Усі предмети були ними згруповані і, відповідно до наявного обладнання, розташовані. У фондосховище відділу перенесені також етнографічні матеріали, які входять до групи «P2», зокрема жіночі і чоловічі традиційні сорочки, безрукавки, рушники, настільниці і скатертини. Групування наявних предметів здійснено за типологічними ознаками, визначеними під час атрибуції пам'ятки.

Найбільшу типологічну групу становить традиційне вбрання. До неї входять кілька підгруп, серед яких найчисельнішою є натільне вбрання: жіночі, чоловічі та дитячі сорочки. Жіночих сорочок у музейній колекції нараховується більше 400 одиниць зберігання [55; 57]. Вони розташовані у секціях за територіальним принципом поділу й охоплюють усі райони Волинської області: Володимир-Волинський (9), Горохівський (8), Іваничівський (5), Камінь-Каширський (47), Ківецівський (6), Ковельський (7), Локачинський (4), Луцький (18), Любешівський (9), Любомльський (26), Маневицький (56), Ратнівський (23), Рожищенський (7), Старовижівський (27), Турійський (9), Шацький (4). Сюди ж входять святкові сорочки, створені відомими волинськими

майстрами народної творчості З. Магеровською, Н. Горлицькою, О. Ольховою, С. Волошиною, О. Гайдучик та ін.

В колекції також виокремлено підгрупу сорочок, територія побутування і місце створення яких не конкретизовані (Волинь, Полісся), і ті, що побутували у інших регіонах України (Львівська, Рівненська, Івано-Франківська області).

Порівняно невелику підгрупу становлять чоловічі сорочки – 75 одиниць зберігання. У ній кількісно переважають пам'ятки з Любомльського (16), Камінь-Каширського (16), Маневицького (11) районів. В основному вони і представляють традиційне натільне чоловіче вбрання Волинського Полісся.

Інші складові елементи народного вбрання зібрано у такі групи: верхній одяг (свити, кожухи, кусан), головні убори (хустини, очіпки, намітки, шапки, брилі), поясне вбрання (спідниці, фартухи, штани), нагрудне безрукавне вбрання (камізельки, безрукавки), пояси (переважно ткані крайки та кілька каламайкових і плетених), прикраси, взуття тощо. Варто зазначити, що жодна з цих груп не має повного територіального представлення, на відміну від жіночих сорочок, а тому всі вони потребують ґрунтовного аналізу та проведення подальшої пошукової роботи.

Колекція традиційного вбрання у збірці Волинського краєзнавчого музею представлена зразками, які датуються кінцем ХІХ – початком ХХІ ст. Значну частину з них становлять саме пам'ятки першої половини ХХ ст.

Наступну досить чисельну типологічну групу становлять тканини інтер'єрного призначення: рушники (354), скатертини (46) і настільниці (66), килимові вироби (70), доріжки (17), а також серветки, накидки, вишиті сюжетні картини (т. зв. «рамки») та інші речі.

Найбільш широко у фондовій групі представлені рушники, виготовлені з домотканого і фабричного полотна, оздоблені вишивкою, мереживом, тканим візерунком тощо. Поділені вони на дві підгрупи за основною орнаментикою: ткані рушники та вишиті. Ткані рушники в музейних фондах (всього 144 од. зб.) представлені роботами майстринь переважно з населених пунктів Камінь-

Каширського, Старовижівського, Ратнівського, Маневицького, тобто, з північних районів Волинської області. Вишиті рушники (всього 210 од. зб.) походять здебільшого з південних районів: Володимир-Волинського (17), Іваничівського (23), Локачинського (24), Рожищенського (11), Горохівського (16), Луцького (21). Колекція датується кінцем ХІХ – початком ХХІ ст., значну частину її становлять роботи виготовлені у 1920-х – 1930-х рр. та 1960-х – 1980 -х рр.

Сформована у музейній збірці група творів одного з найпоширеніших видів народного мистецтва – килимарства. Вона становить понад 70 од. зб. і поділяється на три підгрупи: рядна («килимки»), що призначалися для покривання ліжок, слугували настінними килимками, а також використовувалися для ритуальних дійств; килими ручної роботи, здебільшого старовинні; килими фабричного виробництва, переважно з радянською символікою. Унікальним предметом у фондовій збірці є килим-гобелен з рослинно-орнітоморфним орнаментом, який походить із замку родини Радзивіллів у м. Олика (надходження 1940 р.) і датується ХVІ ст. Іншу не менш цікаву пам'ятку колекції становить килим ХІХ ст., який придбали для музею у 1989 р. в Ковелі [57].

Широко представлене у зібранні Волинського краєзнавчого музею гончарне ремесло. Понад 400 предметів поділяються на побутові вироби, декоративні вироби та оздоблювальні плити (кахлі, будівельні матеріали – черепиця, плоска цегла). Найбільше зібрано в колекції побутових виробів: мисок, полумисків, горщиків, глечиків, макітер, баньок тощо. Більшість предметів датується першою половиною ХХ ст., хоча значну частину також становлять колекції волинських гончарів другої половини ХХ ст. з Рокити Старовижівського, Кульчина Ківецівського районів, Луцька. У фондах зберігаються роботи провідних майстрів-гончарів В. Бондаря, С. Терещука, В. Ковальчука, К. Вінцюка, А. Васильченка, К. Гаврилюка та інших. Сучасна кераміка Волині представлена творами В. Хижинського, В. Кусика, П. Бояркевича, М. Полякова, Ж. Миляшкевич й ін. Ця колекція поділені між двома фондовими групами «РЗ» [58] та «Д» [55] (див. додаток І). До першої, крім посуду, увійшли також зразки будівельної кераміки.

До фондової групи «Д» входять й невеликі типологічні групи виробів, плетених з природних матеріалів та художньої деревообробки, створені волинськими майстрами народної творчості, дитячі іграшки з дерева, тканини, кераміки тощо.

Волинський краєзнавчий музей володіє також колекцією атрибутів різдвяно-новорічних свят, що знаходяться у фонді «Д». Вертепи, зірки колядників, дідухи, солом'яні павуки, маски ряджених досить часто використовуються для створення виставок, популяризують народну культуру краю на різноманітних музейних подіях.

До фондової групи Волинського краєзнавчого музею із шифром «РЗ» (дерево, скло, кераміка, пластичні матеріали) віднесені етнографічні пам'ятки, які ілюструють розвиток народних промислів Західної Волині і Західного Полісся. Це є рибальські пристосування: сіті, глиці для в'язання сітчастого полотна, ставні і рухомі ловушки (ятері, верші, буц), сачки, гачки, ості, ківш для зберігання живої риби і раків та ін. Серед предметів бджільництва особливе зацікавлення представляють вулики-колоди кінця XIX – початку XX ст. із с. Блуднів Горохівського району, Великий Окорськ Локачинського, Смоляри Старовижівського районів. Зберігаються у фондах Волинського краєзнавчого музею плетені вулики, роївня. Збиральництво представлене гребінками («брачками»), та ємностями для збирання і перенесення ягід, грибів («набірахи», кошелі, козуби, корзини плетені з лика, соснового шпону). Найменше в колекції зібрано мисливських пристосувань [145, с. 56–57].

У цій же музейній групі значну кількість пам'яток (282 одиниць зберігання основного фонду) становлять пристосування для обробітку рослинних волокон, прядіння і ткацтва [58]. В ній можна виділити підгрупи: знаряддя для переробки стебел льону і конопель на волокно та їх очищення (терниці, тріпачки, прачі, гребінки, щітки), пристрої для прядіння ниток (веретена, гребені, кужілки, прялки («коловоротки»)), знаряддя для перемотування ниток (мотовила, потак) пристрої для снування (ложки), пристрої для ткання (ткацькі

верстати і їх елементи: човники, берда, нити). Ці речі виготовлені переважно наприкінці XIX – в першій половині XX ст. і надійшли з різних населених пунктів Волинської області. Серед раритетних предметів – ткацький верстат 1910 р., переданий із с. Деревок Любешівського району.

В окрему тематичну підгрупу виділені інструменти, заготовки та вироби деревообробних ремесел, зокрема, столярства, куферництва, ложкарства, теслярства, бондарства, стельмаства, різьблення та плетіння з природних матеріалів. Представлена тут і продукція майстрів с. Городище Ківерцівського району, одного з відомих осередків бондарного ремесла на Волині. Зберігаються у фондах різного роду скрині («кухри») кінця XIX – першої половини XX ст., оздоблені переважно «фляндруванням» (хвилястим орнаментом) чи оковані металевими пластинами. До предметів даної тематичної групи належить різноманітний дерев'яний посуд і ємності (барила, бочки, діжки, кадубці, цебрики тощо), предмети інтер'єру (мисники, лавки, карнизи, стільці, столи, полички, рамки, шафи тощо), сільськогосподарські знаряддя та реманент (граблі, вила, ціп, лопата, борони, ярмо, соха, солом'яники тощо), засоби носі (портфелі, скриньки, футляри, сумки, плетені кошівки, авоськи, чемодани тощо), дитячі меблі та іграшки, музичні інструменти й інші [58].

Значно менше предметне представлення має у музейній збірці ковальське ремесло. Інструменти та ковальські вироби (підкови, металеві окуття до лопат, наральники, замки, ключі та ін.) увійшли переважно до фондової групи із шифром «P4» (метал, зброя, військове спорядження) [56]. Тут же зберігаються інші предмети побуту (підсвічники, цукорниці, ваги, самовари й ін.).

Досить чисельну типологічну групу становлять писанки, які входять до речового фонду «P7» [59]. На сьогодні вона нараховує понад три тисячі одиниць збереження. В колекції зібрані як традиційні зразки воскового розпису, які побутували на території Західної Волині й Західного Полісся, так і творчі писанки сучасних майстрів. Виконані вони восковим розписом, фарбовані аніліновими, природними барвниками. Невелику підгрупу становлять шкрябанки,

мотанки, великодні яйця, декоровані аплікацією, мальованки, для створення яких використані інші технологічні прийоми. Походять писанки переважно з південних районів Волинської області, менше представлене Волинське Полісся, де традиційно писанкарство не було поширене, а до Великодня виготовлялися крашанки. Сьогодні основними осередками писанкарського мистецтва вважаються міста Луцьк і Володимир-Волинський, а тому й більшість надходжень до колекції представлені писанками майстрів з цих населених пунктів.

Важливу групу збірки Волинського краєзнавчого музею становить фонд «КДФ» (книги, писемні джерела, архівні документи, фотоматеріали) у якому також зберігаються етнографічні матеріали, які відображають заняття, культуру і побут населення XIX–XX ст. Туди увійшли портретні та родинні фотографії, матеріали з польових досліджень, особові архіви О. Ошуркевича [32; 33; 35; 51], О. Кондратович, Л. Пучковського [46] та інших видатних етнографів та краєзнавців краю, цінні видання, окремі матеріали, що стосуються історії Волинського краєзнавчого музею й відділу етнографії зокрема (документи, афіші, оригінальні запрошення, світлини з музейних подій тощо). Серед етнографічних матеріалів цієї групи – унікальні світлини пам'яток народної архітектури – дерев'яних дзвіниць з сіл Запілля, Згорани, Вишнів Любомльського, церкви села Усичі Луцького, придорожніх хрестів у с. Вишнів Любомльського повітів та інші, зроблені відомим українським інженером-архітектором Л. Масловим під час його роботи на Волині у 1930-х рр., що надійшли до музею в 1987 р. [192, с. 83].

Крім предметів основного фонду збірка включає й матеріали науково-допоміжного (ДМ). До нього відносять ті предмети, які надійшли в незадовільному стані і потребують значної реставрації, чи не мають значної музейної цінності, але становлять інтерес як допоміжний ілюстративний або інформаційний матеріал, а також муляжі, макети, реконструкції та інші матеріали.

До етнографічних пам'яток, що увійшли до науково-допоміжного фонду належать атрибути різдвяно-новорічних свят (вертепні шопки, дідухи тощо), виконані з підручних матеріалів, кольорові світлини, плакати та інша поліграфічна

продукція, фрагменти декоративних елементів вбрання, а також ті тканини й вироби з дерева, які мають пошкодження чи втрачені частини.

На завершення досліджуваного у дисертації періоду (2018 р.) актуальним залишилося питання проведення ґрунтовного аналізу предметного складу пам'яток з метою ефективної подальшої роботи музею з комплектування, експонування, актуалізації.

Означені вище фондіві групи пам'яток розташовані в окремих кімнатах фондосховища Волинського краєзнавчого музею. За кожною з них закріплений зберігач фонду, який веде відповідну обліково-фондову документацію та здійснює заходи, спрямовані на захист музейного зібрання від псування, дотримання режиму безпеки, забезпечення доступності для використання як самим музеєм у своїй діяльності, так і іншими установами та особами.

Приміщення фондосховища є пристосованими для зберігання музейних предметів, а не спеціально проєктованими. Музей використовує, здебільшого, саморобне обладнання (стелажі, шафи), яке потребує заміни і осучаснення відповідно до потреб кожної групи окремо. Актуальною проблемою для музею є нестача площі фондівих приміщень у зв'язку із збільшенням кількості надходжень та необхідність проведення у них ремонтних робіт.

Етнографічними пам'ятками групи «Д» та частково «Р2» опікувалися Т. Харчук, Т. Хомова, Н. Солдатова, а з 2000 р. – Г. Дрищан. Зберігач фонду згідно інструкції з організації обліку і зберігання музейних предметів проводить заміри температурно-вологісних показників, веде облік руху пам'яток, готує топографічні списки та описи, виконує іншу необхідну роботу. Цей посадовець регулярно проводить профілактичні заходи для протидії шкідникам, огляд та очищення предметів. Зберігач разом із закріпленим за цією групою пам'яток музейним реставратором здійснюють контроль стану колекції та фондівих приміщень. Контроль за виконанням посадових обов'язків зберігача здійснює з 1972 р. головний хранитель Волинського краєзнавчого музею Н. Пушкар.

Важливе значення для музею має не лише факт надходження пам'ятки у збірку, а й забезпечення її якісного збереження. У вирішенні цього питання важлива роль належить працівникам реставраційної майстерні Волинського краєзнавчого музею. Вони проводять планові огляди колекцій, здійснюють необхідні заходи профілактики (дезинфекцію приміщень, огляди та обробіток нових надходжень тощо), слідкують за дотриманням умов збереження, надають рекомендації зберігачам фондів груп. Пам'ятками групи «Д» на кінець 2018 р. опікувалася Л. Обухович. Після закінчення у 1982 р. тодішнього Львівського державного інституту декоративного і прикладного мистецтва вона була зарахована на посаду реставратора Волинського краєзнавчого музею [282, с. 33]. Тому етнографічна тематика для Л. Обухович виявилася досить близькою і в подальшому вона всіляко сприяла збереженню етнографічної колекції, її поповненню, допомагала колегам з відділу етнографії та народних промислів в оформленні багатьох тематичних виставок, консультувала зберігача фонду у вирішенні низки питань, пов'язаних з умовами зберігання тканин, гончарних виробів та ін. Проте питання реставрації, консервації та створення належних умов збереження етнографічних пам'яток залишилися (й сьогодні залишаються. – Л. М-Г.) досить складними та не вирішеними. Працівники реставраційної майстерні працюють здебільшого з творами волинського іконопису, живопису, інша ж частина предметів потребує спеціалізованих фахівців, яких Волинський краєзнавчий музей не має. Актуальними також залишаються питання розширення реставраційної майстерні, забезпечення обладнанням, інструментами, умовами для збереження музейних предметів, необхідності у реставраторі тканин.

Етнографічна колекція за своїм складом досить різноманітна. Більшість етнографічних пам'яток, а саме елементи традиційного вбрання, рушники, скатертини й інші художні тканини, датуються переважно кінцем XIX – серединою XX ст. Інша частина колекції – зразки народного мистецтва (вишивка, різьба, лозоплетіння), великодні та різдвяно-новорічні атрибути, гончарні вироби – створені в другій половині XX – на початку XXI ст.

Предмети щоденного побуту, знаряддя праці, ремісничі вироби та інші, що становлять колекцію музею, походять з різних населених пунктів сучасної Волинської області. Лише незначну частину становлять предмети, які були створені чи побутували за межами вказаної адміністративної одиниці. Так, Волинський краєзнавчий музей має у своїй збірці пам'ятки народно-побутової культури з Холмщини та Підляшшя, сусідніх Рівненської та Львівської областей, населених пунктів інших регіонів України. Ще менше етнографічних предметів мають закордонне походження. Це засвідчує, що краєзнавчий музей у Луцьку від початку створення і до тепер є регіональним.

Музейна фондова робота тісно пов'язана з науковою. Це знайшло свій вияв і у процесі комплектування збірки, і у проведенні первинної атрибуції та всебічному дослідженні як окремих музейних предметів, так і цілих колекцій, і у вивченні різноманітних явищ життєдіяльності місцевого населення.

Якщо питання обліку і збереження музейних предметів належать до обов'язків зберігача фондів, то атрибуцію етнографічних пам'яток здійснюють працівники відділу етнографії та народних промислів чи іншого відповідного наукового підрозділу Волинського краєзнавчого музею.

В українському музеєзнавстві питання наукової атрибуції ще недостатньо розроблене, немає однозначного розуміння суті і значення цього напрямку музейної роботи, який відносять до науково-дослідної [334, с. 93], чи науково-фондової [393, с. 83]. Однак під ним прийнято розуміти процес з виявлення всіх притаманних конкретному музейному предмету ознак : матеріалу, форми розміру, способу виготовлення, призначення, стилю, часу й місця виготовлення, авторства, соціального та етнічного середовища побутування, історичного та матеріального значення [352, с. 18]. Беззаперечним є той факт, що проведення атрибуції, зокрема, й етнографічних пам'яток, потребує часу і постійного вдосконалення фахових знань музейного працівника.

Важливим напрямом роботи для працівників відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею було вивчення музейних

предметів й колекцій. Щороку ними проводилося опрацювання музейної збірки, здійснювалися систематизація та вивчення певних груп. До результатів цієї роботи можна віднести каталоги, альбоми, буклети, наукові дослідження тощо. Варто зазначити, що з початку 2000-х років Волинський краєзнавчий музей активну увагу приділяє вивченню фондової збірки. Його науковцями за цей час створено каталоги різних груп пам'яток, в тому числі й етнографічних. Так старшим науковим співробітником відділу етнографії Т. Хомовою підготовлено каталоги знарядь обробітку ґрунту [374], скатертин і настільниць [377], ужиткового гончарного посуду [376] у яких підібрана мінімально необхідна інформація про предмети, важлива для використання їх у науковому обігу. Опубліковані вони у музейних збірниках та матеріалах наукових конференцій. Робота над такого типу каталогами триває й сьогодні, але здебільшого вони створюються для внутрішнього музейного користування та невеликого кола дослідників, оскільки мають невеликий друкований тираж. Проте в останні роки спостерігалася тенденція до оприлюднення цих досліджень в електронному форматі в мережі Інтернет. Деякі з них розміщені на Інтернет-сторінці закладу «Волинський краєзнавчий музей».

Орієнтованими на ширше коло зацікавлених осіб стали видання із серії «Колекції Волинського краєзнавчого музею». Носять вони науково-популярний характер, є ілюстрованими й презентують різні колекції музею. До цієї серії увійшли напрацювання відділу етнографії та народних промислів. Так, Н. Гатальська уклала ілюстрований каталог робіт переможців обласних конкурсів різдвяно-новорічної атрибутики (1993–2010 рр.), що отримав назву «Над вертепом зоря ясна» [266]. Продовжили серію два каталоги альбомного типу «Традиційні жіночі сорочки Волині та Західного Полісся кінця XIX–XX століть» [363] (див. додаток К), і «Писанки другої половини XX – початку XXI століть» [313]. Створені вони у зв'язку із найбільшим зацікавленням відвідувачів Волинського краєзнавчого музею колекціями традиційного вбрання та писанок. Науковими співробітниками відділу проведена кропітка робота з опрацювання

предметів, їх класифікації та фотофіксації. У каталогах міститься коротка інформація про музейний предмет, його маркування, що показує місце знаходження в колекції, та світлини (вибраних речей). Для кожного з них обраний свій принцип укладання (географічний, за авторами, за роками). Каталог жіночих сорочок був оцифрований і розміщений на інтернет-ресурсі «Електронна бібліотека «Культура України», що дає можливість швидкого онлайн-доступу.

Питання оцифрування музейних колекцій, створення їх електронних каталогів на даному етапі розвитку музеїв України є досить актуальним, адже це важливий інструмент реалізації соціальної спрямованості музеїв, зокрема, забезпечення широкого доступу громадськості до їх колекцій. Однак не всі музеї однаково включилися до цього процесу з ряду об'єктивних і суб'єктивних причин. У Волинському краєзнавчому музеї ця тема потребує ще обговорення і визнання її важливості й пріоритетності в розвитку закладу.

Впродовж 1989–2018 рр. науковими співробітниками відділу етнографії та народних промислів було підготовлено й опубліковано низку інших музеєзнавчих досліджень, в основу яких покладено вивчення та популяризацію музейних колекцій. Більшість з них становлять напрацювання, опубліковані у матеріалах конференцій, музейних збірниках. Серед таких варто виділити статті «Гончарство на Волині» І. Салюка [341], «Предмети збиральництва з фондів ВКМ» [232] та «Конструкція, оздоблення і функціональне призначення скринь» Л. Мірошниченко-Гусак [242], «Вишивальне мистецтво Західного Полісся і Волині» [91], «До питання дослідження народного килимарства на Волині» [93], «Художнє ткання Камінь-Каширщини: класика і новації (за матеріалами фондів Волинського краєзнавчого музею)» [105], «Святкове нагрудне вбрання жінок Волині і Західного Полісся у збірці Волинського краєзнавчого музею» [101], «Особливості традиційного народного вбрання Любомльщини кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. (за матеріалами фондів Волинського краєзнавчого музею)» [97] Н. Гатальської «Формування колекції писанок у Волинському краєзнавчому музеї» О. Моренчук [254] та інші. Ґрунтовні публікації, що

спираються на використання музейних матеріалів підготував у свій час О. Ошуркевич зокрема «Вертеп на Волині» та «Під зорями новорічними» [314].

Впродовж тривалого часу над темою «Традиційне народне вбрання волинян» працювала Н. Гатальська. Науковець провела класифікацію (поділ) складових елементів одягових тканин, систематизувала матеріали польових досліджень, музейної колекції та наукових розвідок. На основі цих матеріалів разом з Г. Івашків нею була підготовлена науково-художня реконструкція народного вбрання Волині й Західного Полісся кінця XIX – першої половини XX ст. «Поетика народного вбрання» [107]. У двадцяти листівках подані зображення, відтворені на основі реальних музейних предметів, з підготовленою атрибуцією та короткими довідковими відомостями про складові елементи вбрання із зазначення особливостей крою, місцевих назв, застосування тощо (див. додаток Л).

Отже, наукові співробітники відділу постійно працювали над вивченням та дослідженням фондів матеріалів, відомості про які за можливості публікували, створювали тематичні картотеки, проводили фотофіксацію певних груп пам'яток, формували довідково-методичний апарат, щоб створити якомога зручніший доступ до етнографічної колекції. Здійснення цієї роботи стало важливим етапом на шляху перетворення музею-сховища на музей-інфраструктуру, у якому передбачений доступ дослідницького співтовариства до об'єктів матеріальної і нематеріальної спадщини людства та його середовища для проведення досліджень. Адже саме інфраструктурна складова, яка передбачає публічність і доступність ресурсів установи, є ключовою у розумінні музею як наукового осередку [332].

Впродовж 1989–2018 рр. етнографічна колекція Волинського краєзнавчого музею стала також джерельною базою для проведення досліджень різними науковими інституціями, зокрема, Інститутом мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Рильського (м. Київ), Інститутом народознавства НАН України (м. Львів), викладачами, студентами й аспірантами Львівської

національної академії мистецтв, Київського державного інституту декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені М. Бойчука [69]. Завдяки проведеній дослідницькій роботі доступними для широкої аудиторії стали матеріали, які висвітлюють культурну спадщину Волині й Західного Полісся. Ними користувалися також наукові співробітники відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею для підвищення фахового рівня знань у різних видах музейної роботи.

До послуг Волинського краєзнавчого музею щороку зверталися різні установи і окремі громадяни для підбору музейних матеріалів, консультацій у зв'язку з підготовкою наукових робіт, олімпіад, конкурсів. Велася співпраця з краєзнавцями та шанувальникам історії, народними майстрами.

В роки незалежності Волинський краєзнавчий музей став осередком навчальної бази для студентів середніх-спеціальних закладів та закладів вищої освіти. Зокрема, у відділі етнографії та народних промислів проходили навчальні та виробничі практики студенти кафедри документознавства і музейної справи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Волинського коледжу культури і мистецтв імені І. Стравінського, Львівської національної академії мистецтв, інших навчальних закладів України [69].

3.2. Науково-дослідна та експозиційно-виставкова робота

Окрім комплектування та вивчення музейних предметів наукові співробітники відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею проводили й інші види науково-дослідної роботи: вивчення профільних тем (етнографічних, краєзнавчих, історичних), здійснення музеєзнавчих досліджень; підготовка науково-освітніх та експозиційно-виставкових проектів, упорядкування наукових збірників, рецензування окремих досліджень та освітніх програм тощо.

Наукова діяльність в музеях базується на загальноприйнятих універсальних принципах «науковості», як і у будь-якій іншій інституції, що є суб'єктом

наукової діяльності, і має оцінюватись за критеріями спроможності музейної установи як дослідницької інфраструктури та наявності наукових результатів [332]. Підсумками здійснення наукової роботи в музеях вважаються звіти, опубліковані наукові статті, наукові доповіді, монографічні дослідження, наукові відкриття, науково-методичні документи, наукові довідки, рецензії тощо.

З початку створення відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею його працівниками розпочато здійснення низки досліджень з фахових тем. Так, особливу увагу вони звернули на вивчення традиційного вбрання волинян, вишивального мистецтва, килимарства, народної архітектури, бджільництва, весільної обрядовості, народних музичних інструментів, фольклору, календарної обрядовості та звичаєвості, тощо. В основу їх напрацювань лягли матеріали польових досліджень, фондова збірка, архівні та інші джерела. Варто зауважити, що дана тематика досліджень була продиктована як особистими зацікавленнями науковців, так і суспільними потребами: зверненнями відвідувачів у пошуку необхідної інформації краєзнавчого характеру, затребуваністю висвітлення різноманіття національної культури, зокрема національного вбрання, а в окремих випадках і відродженням, в тому числі й за допомогою музеїв, окремих складників національних мистецьких традицій – писанкарського мистецтва, різдвяної звичаєвості й обрядовості, етномузичної культури українців.

У цьому напрямі значні наукові напрацювання здійснені О. Ошуркевичем під час роботи у відділі етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею. Однією з провідних тем його досліджень стали народні музичні інструменти, що побутували на території Західної Волині й Західного Полісся. На основі зібраних матеріалів науковець підготував розвідку «Затрубили труби: з історії народних музичних інструментів», яка була опублікована у видавничій серії «Бібліотека народознавця» Полісько-Волинського народознавчого центру (м. Луцьк) [302]. Дослідницькі матеріали О. Ошуркевича лягли також в основу виставки «Українські народні музичні інструменти кінця XIX–XX ст.» (1996 р.) – спільного проекту Волинського краєзнавчого музею і Львівського

музею етнографії та художніх промислів, Інституту народознавства НАН України. Вона отримала резонанс у культурному житті Волині, знайшла зацікавлення серед широкої аудиторії й стала однією з перших виставок Волинського краєзнавчого музею, за допомогою якої було привернуто увагу громадськості до вивчення та збереження музейними закладами пам'яток духовної культурної спадщини.

Значної уваги О. Ошуркевич надав дослідженню унікального пласту національної культури – лірницького мистецтва. Авторіві вдалося зафіксувати репертуар поліських лірників, зібрати біографічні відомості про них, подати ці та інші відомості разом з транскрипціями мелодій етномузикознавця Ю. Рибачка у книжці «Лірницькі пісні з Полісся» [216]. Презентація наукового напрацювання була проведена в рамках роботи Першої науково-етнографічної конференції у Волинському краєзнавчому музеї, що мала назву «Народна культура – шлях до себе» [226]. Завдяки самовідданій праці О. Ошуркевича та інших дослідників лірницьке мистецтво продовжує займати важливу нішу у сучасній народній музичній культурі українців.

Працюючи у відділі етнографії, О. Ошуркевич підготував низку досліджень, що висвітлюють традиції звичаєво-обрядової культури волинян та поліщуків. Так, у 1993 р. опубліковане повідомлення «Велимовний писанковий світ» [295], у якому автор здійснив короткий аналіз орнаментування писанок з музейної колекції та звернув увагу на особливості їх декорування у різних районах Волинської області. Й сьогодні викликають значний інтерес наукові напрацювання О. Ошуркевича, присвячені різдвяно-новорічній обрядовості та атрибутиці. У дослідженнях «Різдвяний вертеп на Волині» [330], «Під зорями новорічними» [314] він зібрав автентичні фольклорно-етнографічні матеріали: сценарії вертепних драм, новорічні щедрівки, звичаї рядження, ритуальні обходи дворів з «Меланкою», «козою», «ведмедем», «конем», «буслом» та ін.

Для туристів та краєзнавців О. Ошуркевич підготував матеріали до путівника «Найрідніший рідний край – Волинь» [290]. Цікаві відомості про

родину Косачів та місця їх перебування на Волині зібрані у його працях «Родина Косачів і волиняни: спогади, перекази» [331], «Бережці. «На захід від містечка Любомля» [293]. 2003 р. у Волинському краєзнавчому музеї відбулося представлення історико-краєзнавчого нариса «Національний пантеон «Козацькі могили» [283] – фахової розвідки колективу авторів, до якого увійшов й О. Ошуркевич. Ця праця викликала значний резонанс у середовищі громадськості, науковців області та за її межами. Низка публікацій О. Ошуркевича присвячена музеєзнавчій тематиці. Він одним з перших серед наукових співробітників Волинського краєзнавчого музею звернувся до вивчення історії закладу. Ґрунтовна стаття дослідника з багатим фактичним матеріалом увійшла до збірника тез та матеріалів Першої науково-практичної конференції «Волинський музей. Історія і сучасність», присвяченої 65-річчю Волинського краєзнавчого музею [301]. Тоді ж у співавторстві з С. Котом О. Ошуркевич підготував ще одне вагоме наукове дослідження – «Волинський краєзнавчий музей. Доля культурних скарбів України під час другої світової війни: архіви, бібліотеки, музеї» [196]. До нього увійшли документи, здебільшого акти, списки музейних предметів – пошкоджених, не виявлених і пограбованих у 1941–1944 рр. Зібрані авторами архівні матеріали мають значну наукову й практичну цінність для подальшої роботи щодо розшуку й повернення культурних цінностей. Це питання, підняте ще у 1990-х рр., залишається актуальним для архівів, бібліотек і музеїв України й сьогодні.

В окремих повідомленнях і тезах О. Ошуркевич виклав матеріали з історії відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею. Зокрема, ним зібрано відомості про першого керівника Волинського музею, етнографа О. Прусевича [304; 305], проаналізовано діяльність етнографічного відділу цього закладу в 1930-х рр. [300].

О. Ошуркевич був учасником всеукраїнських й міжнародних науково-практичних та краєзнавчих конференцій. Підготовлені ним дослідження увійшли до матеріалів V круглого столу «Історія релігії в Україні» (1995 р. Київ-

Львів) [307], конференції «Стравінський та Україна» (1996 р., Київ) [310] та ін. У 1997 р. дослідник виступив з доповіддю «Деякі реліктові форми звичаю запусків на Поліссі» на міжнародній науково-практичній конференції «Берестейщина: регіональні особливості білорусько-українського етнокультурного суміжжя» (м. Брест) [292].

Отже, плідна науково-дослідна робота О. Ошуркевича стала важливим внеском у розвиток вітчизняного музеєзнавства, фольклористики, етнографії, краєзнавства.

Значна кількість досліджень етнографічного, краєзнавчого, музеєзнавчого характеру належить Н. Гатальській. Крім уже зазначених тем, присвячених висвітленню традиційного народного строю, вишивального мистецтва, нею у співавторстві з Т. Хомовою та Н. Кузьмич укладено словник-довідник «Майстри народної творчості Волині» [108]. На основі аналізу польових матеріалів були написані статті «Феномен повивальної баби в контексті народно-побутової культури Західного Полісся» [104], «Образ баби-повитухи в системі родинно-побутової обрядовості волинян (За матеріалами сіл Затурці, Сирнички Локачинського району)» [96], «Пасічництво як вид занять та елемент обрядової культури волинян (За матеріалами села Затурці Локачинського району)» [98] та інші. Також Н. Гатальська уклала термінологічні словники й запитальники з тем гончарства, кушнірства, народного вбрання, що послужили методичною основою в експедиційній роботі відділу етнографії та народних промислів [69].

Володіючи багатим практичним досвідом роботи у Волинському краєзнавчому музеї, Н. Гатальська підготувала низку праць музеєзнавчого характеру. Науковцем проаналізовано підходи до створення етнографічних виставок Волинського краєзнавчого музею, висвітлено тему «Поминальні обряди на Волині та культ предків» у виставковій роботі за допомогою музейних пам'яток, розкрито внесок у розбудову музейної установи її провідних працівників 1950–1990-х рр. Т. Андреєвої, О. Ошуркевича [69].

Завдяки проведеній Н. Гатальською науково-дослідній роботі сьогодні є можливість більше дізнатися про традиційний волинський стрій, його складові, народну термінологію, килимарські традиції, вишивальне мистецтво, кушнірське ремесло, про елементи родинної обрядовості, пов'язані з народженням дитини, та ряд інших важливих складових традиційної культури волинян та поліщуків.

Науково-дослідна робота проводилася усіма науковими співробітниками відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею. Щороку кожен з них визначав пріоритетні теми і здійснював пошук, аналіз архівних, музейних джерел, брав участь в експедиціях чи проводив окремі виїзди, вивчав літературу з теми, вводив до наукового обігу маловідомі факти про народно-побутову культуру. Більшість результатів їх науково-пошукової роботи опубліковані у наукових збірниках та матеріалах конференцій. Так, науковим співробітником відділу Н. Кузьмич підготовлений огляд проведення у Волинському краєзнавчому музеї обласних конкурсів різдвяно-новорічної атрибутики [204], записані різдвяні звичаї, що побутували у с. Затурці Локачинського району [206]. Н. Кузьмич також поділилася досвідом роботи музейних етнографів з майстрами народної творчості [205]. Молодший науковий співробітник відділу Н. Ігнатійчук працювала над дослідженням реліктового явища Волинського Полісся – «Забивання посагу» – традиційного елементу весільної обрядовості, яке досліджувала у села Піща Шацького району Волинської області [162].

Тематика великодньої звичаєвості, розвитку деревообробних ремесел знайшла висвітлення у працях Л. Мірошніченко-Гусак [243; 244]. Дослідження цього наукового співробітника відділу присвячені й музейній діяльності; зокрема, нею підготовлені публікації з досвіду виставкової роботи відділу: «Взаємозв'язок музею і школи на прикладі етнографічних виставок» [234], «Етнографічна виставка «Традиційне вбрання волинян та поліщуків»: взаємодія з відвідувачем» [137], «Способи перенесення вантажів та різновиди дорожнього начиння: до побудови виставки» [245] та ін.

З огляду на вищеназвані факти можна стверджувати, що впродовж 1990-х – початку 2000-х рр. значна увага в дослідному напрямі роботи відділу етнографії та народних промислів була приділена вивченню різних аспектів прояву матеріальної та духовної культури Західної Волині й Західного Полісся. Напрацювання музейних працівників стали водночас джерелом для подальшого наукового вивчення культурної спадщини України іншими науковцями та науковими інституціями. З середини 2000-х рр. активно розвивається напрям музеєзнавчих досліджень практичного характеру, в яких висвітлюються різні питання роботи працівників відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею.

Музейні етнографи – учасники різноманітних наукових подій міжнародного, всеукраїнського, обласного рівнів, зокрема, краєзнавчих конференцій в Рівному, Острозі, Житомирі, Переяславі-Хмельницькому, Полтаві та інших містах України. Щороку співробітники етнографічного відділу беруть участь в роботі історико-краєзнавчих конференцій, організованих Волинською обласною організацією Національної спілки краєзнавців України, присвячених висвітленню регіональної історії, природи, культури. Частина їх етнографічних розвідок увійшла до серії наукових збірників під назвою «Минуле і сучасне Волині та Полісся» [225–228].

Завдяки активному проведенню науково-дослідної роботи, в тому числі й співробітниками відділу етнографії та народних промислів, Волинський краєзнавчий музей за роки незалежності перетворився на важливий науково-освітній осередок краю. На його основі проведено низку історико-краєзнавчих, етнографічних конференцій. Це, зокрема, такі, як «Волинський музей: історія і сучасність» (до ювілею створення музейного закладу), «Музейна педагогіка. Теорія і практика», «Модест Левицький в історії України і Волині та проблеми формування інтелектуальної еліти», «Олена Пчілка, Леся Українка і родина Косачів в історії української та світової культури» та інші [77–81].

З 2010 р. у Волинському краєзнавчому музеї спільно з кафедрою документознавства і музейної справи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки започатковано проведення «круглих» столів, приурочених до Всесвітнього дня музеїв, на яких обговорюються актуальні питання музейної справи. На них розглядається й тематика етнографічного музейництва. Так, науковими співробітниками відділу етнографії та народних промислів підготовлені доповіді «Взаємозв'язок музею і школи на прикладі етнографічних виставок» (Л. Мірошніченко-Гусак), «Інтерактивна екскурсія як одна з форм роботи з музейною аудиторією» на прикладі етнографічної екскурсії «Мандруємо століттями. Гончарство» (О. Березко) та інші.

Активна пошукова робота етнографічного спрямування, що проводилася різними українськими дослідними установами, центрами, музеями, краєзнавцями на початку 2000-х років і триває нині та певні напрацювання волинських етнографів, фольклористів, музейних співробітників, зацікавлення народною культурою серед громадськості спонукали Волинський краєзнавчий музей разом з Волинською обласною організацією Національної спілки краєзнавців України до проведення низки обласних науково-етнографічних конференцій. Кожна з них мала своє тематичне спрямування і назву: «Народна культура – шлях до себе» (2003 р.) [226], «Народне мистецтво і духовність» (2005 р.), «Роде наш красний» (2007 р.), «Народна культура і музеї» (2013 р.) [228], «Етнографічне музейництво в Україні і на Волині» (2017 р.) [225]. На конференціях піднімалися питання дослідження наукової спадщини О. Ошуркевича, формування музейних етнографічних колекцій, дослідження, збереження та каталогізації пам'яток народно-побутової культури Волині тощо. До участі в них були залучені науковці з Києва, Львова, Рівного, Острога, Сарн, Луцька, Володимира-Волинського, Каменя-Каширського, Любомля, Полтави, Чернівців, Переяслав-Хмельницького, Харкова та інших міст України. Підготовлені матеріали увійшли до наукових збірників серії «Минуле і сучасне Волині та Полісся», які є важливою основою для подальшої роботи вчених,

музейних працівників, краєзнавців, студентів, вчителів, майстрів народної творчості та інших шанувальників народної культури.

Проведення етнографічних конференцій сприяло обміну досвідом роботи, що проводилася музейними установами України, впровадженню нових практик у роботі з різною аудиторією, введенню до наукового обігу та популяризації етнографічних пам'яток матеріальної і духовної культури України.

Результати науково-дослідної роботи відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею використовувалися для здійснення різних видів музейної діяльності, зокрема, для створення експозиційно-виставкових проектів. Іншими словами, наукові напрацювання – разом з проведеною роботою із вивчення фондкових колекцій – стали важливою основою для підготовки тематико-структурних, тематико-експозиційних планів та концепцій виставок, побудови частин експозиції Волинського краєзнавчого музею.

Активне розгортання виставкової роботи різних відділів Волинського краєзнавчого музею відбулося після 1991 р. Адже саме тоді з'явилися суспільна затребуваність та нові можливості для всебічного розкриття національної культурної спадщини. Особливо активно включився у цей процес відділ етнографії та народних промислів, який фактично не мав своєї експозиції, а, відповідно, не міг різнобічно реалізовувати соціокультурну функцію.

Визначальними для здійснення виставкової роботи стали також такі фактори, як наявність зібраної різнопланової етнографічної колекції, сформована група зацікавлених фахівців, підтримка місцевої громади тощо. Тож поряд з роботою над експозицією Музею етнографії та народних промислів науковці відділу почали втілювати й тимчасові виставкові проекти, які стали однією з найпоширеніших форм комунікації музею з відвідувачем.

У досліджуваній в дисертації третій період функціонування відділу етнографії та народних промислів виставкові проекти Волинського краєзнавчого музею різняться як за своєю тематичною спрямованістю (історичні, природничі,

етнографічні, мистецькі), так і за методами побудови. Впродовж трьох десятиків років відділом було створено понад 150 виставок. Перелік їх за роками й обсяг поданий у загальній хроніці виставкової діяльності, вміщеній в кількох випусках наукового збірника «Волинський музей. Історія і сучасність»[8; 116; 118]. Кожна розпочиналася з підготовчого етапу, який включав опрацювання літератури й архівних матеріалів, вивчення музейної колекції. Важливою складовою успішної виставки є продумана концепція, яка фактично обумовлює основну мету і завдання, визначає майбутню аудиторію, розкриває основне спрямування виставки. Готувалася вона працівником, відповідальним за виставковий проект, проходила обговорення та заслуховувалася на науково-методичній раді Волинського краєзнавчого музею. Після внесення необхідних правок починався наступний етап роботи з відбору й опрацювання необхідних музейних пам'яток та інших матеріалів, складання тематико-експозиційного плану. Останній заповнюється у формі таблиці із зазначенням усіх необхідних складових елементів. Підготовлений тематико-експозиційний план виставки – як результат проведеної музейним працівником науково-дослідної роботи – вноситься до щорічної звітності й зберігається у науковому архіві Волинського краєзнавчого музею.

Планування етнографічних виставок здійснювалося самостійно науковими співробітниками відділу. У різні роки над їх створенням працювали О. Ошуркевич, Ю. Фалюш, Ж. Черенюк, І. Салюк, Б. Завітій, Н. Гатальська, Т. Хомова, Н. Кузьмич, Л. Мірошніченко-Гусак, О. Моренчук, С. Чибирак ін.

Важлива роль у впровадженні цього напрямку роботи відділу в 1990-х – на початку 2000-х рр. належала О. Ошуркевичу та Н. Гатальській, які здійснювали планування та контроль за виконанням поставлених завдань, навчали молодих працівників, передавали здобутий досвід та знання. Саме вони були авторами перших етнографічних виставок Волинського краєзнавчого музею: «Тарас Шевченко і Волинь» (1989 р.), «Краса, що поруч з нами» (Народна творчість

села Рокита Старовижівського району)» (1989 р.), «Волинське народне вбрання» (1991 р.) та багатьох інших.

З ініціативи О. Ошуркевича у Волинському краєзнавчому музеї було розгорнуто низку виставок, у яких висвітлено не лише матеріальну культуру, а й звернуто увагу на календарну звичаєвість, обрядовість, українські народні музичні інструменти тощо (див. додаток М). Використовуючи у музейній роботі власні багаторічні напрацювання з фольклористики, досліднику вдалося у 1990-х рр. привернути увагу громадськості до надзвичайно актуального питання – збереження нематеріальної культурної спадщини. Частина його виставок була присвячена різдвяно-новорічним обрядам та звичаям: «Ой радуйся, Земле!» (1991, 1993 рр.), «На щедрий вечір» (1998 р.), «Різдвяна зоряниця» (2001 р.). Значний резонанс серед відвідувачів й у засобах масової інформації отримала виставка «Грай, музико!» про Українські народні музичні інструменти XIX–XX ст. Вона була створена у 1996 р. спільно з Музеєм етнографії та художнього промислу (м. Львів) і фактично започаткувала співпрацю між обома музейними закладами [247, с. 91].

Автором низки етнографічних виставок, у яких висвітлювалися різні елементи й регіональні особливості традиційного вбрання корінного населення області, стала Н. Гатальська. Одна з перших таких виставок демонструвалася у Волинському краєзнавчому музеї в 1991 р. і мала назву «Волинське народне вбрання». Представляла дослідниця комплекти традиційного волинського вбрання не лише в Україні й за кордоном – у Польщі (1993 р.) та Литві (2004 р.) [247, с. 92].

Важливе значення для роботи відділу мало налагодження Н. Гатальською співпраці з майстрами народної творчості Волині. Результатом стало створення у Волинському краєзнавчому музеї понад 20 персональних й колективних виставок, які ознайомили волинян та гостей області з різними видами народного мистецтва. До них належать такі, як «Чарівна лозинка» (майстра художнього плетіння з лози Л. Іванини, 2001 р.), «Доля на рушникові» (заслуженого майстра

народної творчості України Н. Горлицької, 2002 р.), «Житнє перевесло» (заслуженого майстра народної творчості України М. Кравчук, 2004 р.), «Писанки княжого града» (майстрів народної творчості О. Білик і Л. Дембровської, 2006 р.), «Ю. Савка. Вишиваний портрет» (2008 р.), та ін. На виставках були представлені не лише твори уже відомих майстрів декоративно-ужиткового мистецтва, а й демонструвалися перші спроби творчої молоді, наприклад розпис на склі І. Сардак (виставка «Народження Нового сонця», 2011 р.), витинанки О. Іщук (виставка «Мовою витинанки», 2014 р.) та інші.

Наприкінці ХХ ст. найпоширенішими формами виставок, створених відділом етнографії та народних промислів, стали тематичні, які торкалися висвітлення різних аспектів традиційно-побутової культури Західної Волині й Західного Полісся. До них відносяться: «Мистецтво писанки» (1990 р.), «Писанковий дивосвіт» (1993 р.), «Волинський народний одяг» (1990 р.), «Гончарство на Волині» (1992 р.), «Ткацтво на Волині» (1994 р.), «Традиційне килимарство Волині і Західного Полісся» (2006 р.), «Поліські ковчеги» (Традиційне народне будівництво Волині і Полісся наприкінці ХІХ–ХХ ст., 2000 р.), «Ярмарки на Волині» (2005 р.), «Весілля: подія, звичай, символ» (2007 р.) та багато інших.

У контексті виставкової діяльності найбільш плідними для відділу стали 2004–2018 рр. За цей час було створено понад 70 виставок, серед них низка стаціонарних тематичних з тривалим терміном експонування: «Живе дерево. Народна деревообробка на Волині» (2002–2003 рр.), «Ярмарки на Волині» (2005–2006 рр.), «Рушниками хата багата. Вишивка в інтер'єрі українського житла» (2008–2009 рр.), «Дай, Боже, хліба-солі і всього доволі. Традиції народного харчування населення Волині й Західного Полісся» (2009–2011 рр.), «Традиційне вбрання волинян та поліщуків» (2013–2014 рр.) ін. У цих проектах науковцями відділу етнографії та народних промислів була задіяна велика кількість пам'яток з різних фондів музею, більшість з яких досі не демонструвалися для широкого кола відвідувачів. Образністю та вдало зробленими

експозиційними композиціями вирізнялися виставки «Ярмарки на Волині» та «Весілля: подія, звичай, символ», «Нелегка ноша, або Все своє ношу з собою», концепції яких розроблені Н. Гатальською та Л. Мірошніченко-Гусак.

Традиційними у Волинському краєзнавчому музеї стали тематичні виставки, приурочені до великих православних свят. Так впродовж 1989–2018 рр. відділом етнографії розгорнуто більше 40 виставок на яких були представлені великодні атрибути, демонструвалися роботи учасників щорічного обласного конкурсу на кращу писанку Волині (див. додаток Н). Тема різдвяно-новорічної обрядовості й звичаєвості висвітлювалася у 27 виставках, серед яких були «Різдвяна зоряниця» (2001 р.), «Оберіг» (2009 р.), «Святвечір» (2012 р.), «Вертепне дійство» (2014 р.), «Символи різдвяних свят» (2018 р.) та ін.

Практикується працівниками відділу етнографії й створення виставок нових надходжень до музею. Зокрема, зібрані етнографічні пам'ятки експонувалися на стаціонарних виставках «Мандрівка в минуле» – за матеріалами фольклорно-етнографічних експедицій «Народи Прибужжя» 2000–2001 рр., «Волинське Полісся» – за матеріалами етнографічних експедицій 2008–2014 рр. Пересувна виставка «Погляд крізь роки» (2000 р.) стала результатом пошукової роботи Ю. Фалюша, внаслідок якої зібрано комплекси рукописних матеріалів та світлин про історію та побут села Литовеж Іваничівського району і краєзнавця Л. Пучковського.

Значний резонанс отримала виставка «Традиційне вбрання волинян та поліщуків» (2013–2014 рр.), на якій експонувалося понад 200 пам'яток з етнографічної колекції Волинського краєзнавчого музею (див. додаток П). Для демонстрації були задіяні вертикальні вітрини й манекени. Комплекти одягу були відбрані так, щоб показати народне вбрання з усіх районів Волинської області. Створена тематична виставка охопила різні категорії відвідувачів: учнів середнього й старшого шкільного віку, студентську молодь, дорослих, майстрів народної творчості, дослідників, туристів.

За допомогою виставок співробітники відділу прагнули не лише показати музейну колекцію, а й намагалися привернути увагу громади до актуальних проблем сьогодення. У 2014 р. ними реалізовано виставковий проект етнографічно-екологічного спрямування, який отримав назву «Нелегка ноша, або Все своє ношу з собою». Предмети, призначені для ручної поклажі – кошики, портфелі, сумочки, сітки-авоськи та ін. – були подані як матеріальна культура певної історичної епохи, як реквізит найрізноманітніших професій і занять, як невід’ємна річ гардеробу, виразник соціального становища, мистецьких вподобань. Однак основний акцент виставки зроблено на екологічних торбинах, тобто, на донесенні до свідомості відвідувачів потреби збереження довкілля – необхідного атрибуту й складника побутової культури.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. музеї України досить активно долучилися до проведення обмінних виставок та створення спільних музейних виставкових проектів. Ще у 1980-х рр. така співпраця була налагоджена між Волинським краєзнавчим музеєм та Замостським музеєм (Республіка Польща), яка триває нині. Створені спільно проекти висвітлювали різні історичні, мистецькі, етнографічні теми. Зокрема зразки волинської вишивки експонувалися у Замосці 1991 р. Долучилися наукові співробітники відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею до оформлення та популяризації виставки «Ляльки Польщі, ляльки світу» фундації «Цепелія» (Центр народних і художніх промислів), що експонувалася в Луцьку у 2004 р. Спільним міжмузейним проектом стала виставка «Волинське весільне вбрання» (1997 р.), для якої були залучені пам’ятки з фондів Волинського і Рівненського краєзнавчих музеїв. Комплекти волинського традиційного одягу з музейної колекції демонструвалися також на виставках у Варшавському етнографічному музеї та у Вільнюсі [247, с. 92].

За матеріалами етнографічної колекції Волинського краєзнавчого музею підготовлена виставка традиційних зразків волинського вбрання для експонування

у Дніпропетровському національному історичному музеї імені Д. Яворницького (2005 р.).

Автентичний волинський стрій був представлений 2010 р. на виставці, організованій в рамках Третього обласного фестивалю-конкурсу «Народний костюм: минуле і сучасність», що проходив в Одеському обласному Центрі української культури [76] (див. додаток Р). У колективному виставковому проєкті «Жіночий весільний костюм ХІХ–ХХ ст.», що реалізовувався у 2015 р., були задіяні Музеї книги і друкарства Державного історико-культурного заповідника м. Острога, Нетішинський міський краєзнавчий музей, Волинський краєзнавчий музей. Для нього з фондів останнього біли підібрані комплекти волинського традиційного вбрання [76].

Наукові співробітники відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею створили понад двадцять міні-виставок традиційного вбрання до певних заходів, подій, лекцій тощо. Так, одноденна виставка експонувалася під час презентації монографії Г. Стельмашук «Давнє вбрання на Волині» у Волинському коледжі культури і мистецтв імені І. Стравінського. Демонструвалися народні строї першої половини ХХ ст. в рамках семінарів, організованих Волинським обласним науково-методичним центром культури для керівників клубних колективів області, Волинським інститутом післядипломної педагогічної освіти для вчителів історії, трудового навчання, образотворчого мистецтва, під час лекції для студентів закладів вищої освіти м. Луцька. До нетривалих виставок можна віднести й ті, які входили у комплекс заходів, приурочених до важливих дат, подій, свят. Так, до Дня незалежності України лучани та гості міста мали можливість ознайомитися з колекціями традиційних вишитих і тканих рушників, народного вбрання.

У досліджуваній період працівники відділу етнографії та народних промислів практикували таку форму виставкової роботи у якій за основу використовувалася експозиція Волинського краєзнавчого музею. Проблема з нестачею вільних виставкових площ та невирішене з ряду об'єктивних причин

питання щодо перебудови постійної експозиції спонукали музейних працівників шукати шляхи і форми роботи з відвідувачем, використовуючи наявні умови. Так, у грудні 2018 р. С. Чибирак реалізувала виставково-освітній проект «Народна метрологія», адаптований для школярів 4–6-х класів за допомогою вчителя математики. На основі ансамблевих показів народного побуту кінця XIX – першої половини XX ст. в експозиції давньої історії була розгорнута виставка різних вимірювальних пристроїв та пристосувань із збірки музею. Виставка музейних пам'яток означеної тематики стала складовою проекту, який також включав пізнавальну екскурсію та виконання інтерактивних завдань у групах.

Виставкова робота відділу етнографії та народних промислів регулярно висвітлювалася на інтернет-сторінці Волинського краєзнавчого музею, сайтах «Музейний простір Волині» та «Музейний простір України». Про цікаві музейні виставки етнографічного характеру інформували волинян й регіональні засоби масової інформації. Окремі з виставок були відзначені дипломами та подяками обласної рейтингової акції «Музейна подія року на Волині» [315].

В останні роки при створенні виставок науковцями відділу все більше уваги зверталася на пошук нових тем і форм показу пам'яток матеріальної та духовної культури. Проте й надалі актуальними залишаються питання вивчення і визначення музейної аудиторії, сучасної інтерпретації культурної спадщини, забезпечення виставковим обладнанням, аналізу та обговорення реалізованих проєктів, визначення перспектив розвитку.

3.3. Роль комунікативної діяльності відділу у збереженні національної культурної спадщини

Наукова фондова, дослідна й виставково-експозиційна робота музеїв знаходиться у тісному взаємозв'язку із культурно-просвітницьким напрямом. Адже саме останній є тією ланкою, яка не дає музею стати «камерою схову» чи інституцією в собі, а, навпаки, заставляє його бути актуальним, потрібним для

суспільства. Тож не дарма особливої ваги сьогодні музеї України надають комунікативній функції. Не виключенням у цьому процесі впродовж 1989–2018 рр. був відділ етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею, в якому з 1976 р. діє відділ культурно-освітньої роботи. Загалом означений напрям роботи здійснював кожен з відділів музею, враховуючи власну специфіку (тематику). Щодо відділу етнографії та народних промислів, то таку роботу він проводив, застосовуючи різні засоби і форми безпосереднього контакту з музейною аудиторією як в самому музеї, так і поза його межами.

У 1990-х рр. поширеною формою комунікації були лекції, які читалися переважно для школярів, студентів вузів тодішніх вищих навчальних закладів та дорослого населення. Завідувачем відділу етнографії та народних промислів О. Ошуркевичем на той час уже була розроблена лекція «Народні скарби народу», яка, як зазначають засоби масової інформації, була досить змістовною та викликала зацікавлення у слухачів. Не менш затребуваними стали лекції «Тарас Шевченко і Волинь», «Волинський народне вбрання», «Не святі горшки ліплять. Традиційне гончарство на Волині», «Волинська народна вишивка» та інші, розроблені Н. Гатальською. Про розвиток бджільництва на Волині розповідав різній аудиторії Ю. Фалюш [76].

З початком 2000-х рр. науковцями відділу розроблені нові теми лекцій, які читалися переважно серед учнівської аудиторії: «Традиційні промисли і ремесла волинян та поліщуків» (Л. Мірошніченко-Гусак), «Волинський рушник», «Хліборобські традиції волинян», «Риболовецький промисел на Волині» (Т. Хомова), «Зимова обрядовість волинян» (Н. Кузьмич) [76]. Особливий інтерес становили матеріали про календарну обрядовість та звичаєвість українців. Тому між працівниками відділу були розділені цикли лекційних занять, що висвітлювали традиції Різдва Христового й Великодня, «зеленої неділі», Івана-Купала та інших свят.

Щорічно наукових співробітників музею запрошували із цікавими лекціями у літні дитячі табори позашкільного відпочинку. Тому у 2010-х рр. розроблені спеціальні лекції, які містили інтерактивну складову у формі майстер-класу чи бесіди. Так, для учнів молодших класів цікавою стала тема «Дитяча народна іграшка» (розробник Л. Криштапюк) [76], під час якої використовувалися допоміжні матеріали (глиняні свищики, дерев'яні брязкальця, ляльки-мотанки, виготовлені сучасними волинськими майстрами народної творчості). Розповідь про традиційне вбрання волинян супроводжувалися практичною складовою: бажаючі навчалися різних способів зав'язування пояса-крайки, головних уборів (хустина, намітка, вінок) (розробник Л. Мірошніченко-Гусак). У формі бесіди з виконанням певних завдань проходила лекція, що знайомила із давнім домашнім промислом – ткацтвом (розробник О. Моренчук). Серед старшокласників та студентської молоді викликала зацікавлення тематика «Рушник в обрядах і звичаях» (розробник С. Чибирак) [76] з яскравою презентацією та використанням багатого польового матеріалу.

Усі лекції та майстер-класи, розроблені працівниками різних відділів для шкільної аудиторії, увійшли до програми «Музей – школі», яка була впроваджена Волинським краєзнавчим музеєм ще наприкінці 1980-х рр. [28; 29; 30]. Однак з часом вона зазнала суттєвих змін у підходах щодо висвітлення різної тематики – від поступового згортання пропаганди радянського способу життя й історії у складі Радянського Союзу до активної популяризації національної історії, розмаїття культурного розвитку. Наприкінці 2018 р. мета програми полягала у здійсненні формування музейної аудиторії; її завдання спрямовувалися на популяризацію музейних пам'яток, залучення їх в освітній роботі, використання для розвитку творчих здібностей, формування бережного ставлення до національної культурної спадщини, налагодження комунікації між музеєм та навчально-освітніми установами.

З огляду на зацікавлення та потреби музейної аудиторії велося постійне оновлення тематики лекцій, екскурсій, виставкових проєктів, організовувалися

пізнавальні зустрічі, майстер-класи, інтерактивні заняття, інтегровані уроки тощо. Варто зауважити, що для створення орієнтованих на потреби шкільної аудиторії різного роду музейних програм важливим був процес спілкування музейного працівника з вчителями та дитячою аудиторією, вироблення спільної взаємодії музею із закладами освітньої галузі. Одним із прикладів такої взаємодії стало проведення 30 листопада 2017 р. в експозиції Волинського краєзнавчого музею експериментального уроку української мови для учнів 6-го класу однієї з луцьких шкіл. Розробником його стала вчитель української мови та літератури цього закладу. Впродовж уроку, в ході засвоєння нової теми, учні ознайомилися з традиційним волинським вбранням, його складовими елементами та народною термінологією (застарілими словами й словами-синонімами). Іншим варіантом співпраці та прикладом застосування основних принципів музейної педагогіки стало впровадження науковим співробітником відділу етнографії та народних промислів С. Чибирак виставково-освітнього проекту «Народна метрологія українців». Він включав елементи закріплення вивченого на уроках математики матеріалу про різні одиниці вимірювання довжини, об'єму, ваги, площі, відстані тощо, Адаптувати завдання – відповідно до шкільної програми з математики для учнів 5–6-х класів – допомогла вчитель Луцької ЗОШ № 25. Тож в ході проведення такої форми занять школярі познайомилися з давніми способами визначення часу за сонцем, зорями, квітами, дізналися про міри ваги (пуд, фунт), довжини (аршин, п'ядь, лікоть, сажень), об'єму та місткості (гарнець, бочка, відро), площі («день землі», «плуг землі»), а також з тим, як здійснювалися ці виміри. Зокрема, діти розгадували кросворд, визначали час за зображенням сонячних годинників, вимірювали розмір ступні різними одиницями довжини, застосовували вимір предмета п'ядями, ліктями.

На основі Волинського краєзнавчого музею організовувалися різноманітні семінари методичного та науково-практичного спрямування. Активну участь в їх роботі брали й наукові співробітники відділу етнографії та народних промислів,

готуючи матеріали визначеної тематики. Проводилися вони здебільшого для фахівців вузького профілю – вчителів предметних циклів, працівників Будинків культури й керівників фольклорних колективів, керівників й науковців районних музеїв тощо – були формою співпраці музею з різними установами області. У 2007 р. відбувся методичний семінар керівників музеїв при навчальних закладах Волинської області. Завідувач відділу етнографії Н. Гатальська виступила на ньому з доповіддю «Збір, систематизація та оформлення етнографічних матеріалів» та ознайомила учасників з тематичною виставкою «Традиції хліборобства на Волині». Подібний навчальний семінар «Нові акценти музейництва» відбувся на базі Маневицького краєзнавчого музею у 2017 р. для освітніх працівників, відповідальних за громадські шкільні музеї району. Більшість з таких музеїв мають у своїй збірці предмети народного побуту, мистецтва. А тому їм був запропонований виступ тодішнього завідувача відділу етнографії та народних промислів Л. Мірошниченко-Гусак на тему «Збір та збереження етнографічних пам'яток в музейних фондах» [76].

Того ж року у Волинському краєзнавчому музеї відбувся семінар-практикум, ініційований Управління освіти Луцької міської ради і Луцьким навчально-виховним комплексом «Гімназія № 14 імені В. Сухомлинського». Темою обрано «Використання технологій ліплення для розвитку творчих здібностей учнів на уроках трудового навчання». Учасники ознайомилися з досвідом роботи вчителів трудового навчання Гімназії № 14, виставкою дитячих творчих робіт, з етнографічною частиною експозиції Волинського краєзнавчого музею та підготовленою міні-виставкою традиційних дитячих глиняних іграшок («монеткою»). Завершився семінар практичним заняттям з виготовлення глиняної іграшки-свищика під керівництвом народного майстра А. Філозофа. Подібного плану комунікація проводиться й з Волинським інститутом післядипломної освіти, Навчально-методичним центром культури, Волинським обласним центром туризму, спорту та екскурсій, Центром науково-технічної творчості учнівської молоді та іншими організаціями. Отже, Волинським

краєзнавчим музеєм та відділом етнографії та народних промислів зокрема у досліджуваний період була налагоджена тісна співпраця із різними освітніми закладами області, яка продовжується сьогодні і є досить успішною [76].

В другій половині 1990-х – на початку 2000-х рр. поширеною формою культурно-просвітницької роботи стала організація в музеї свят й тематичних вечорів, приурочених до важливих пам'ятних дат, творчих ювілеїв. Працівники відділу етнографії та народних промислів під керівництвом Н. Гатальської долучилися до проведення заходів з нагоди Дня української писемності та мови, зокрема, у формі усних журналів в луцьких школах (2002 р.) та тематичних вечорів у Волинському краєзнавчому музеї [76]. На початку 2000-х рр. працівниками відділу етнографії у співпраці з відділом науково-освітньої роботи часто влаштовували заходи, присвячені певним календарним святкам (зимового Миколи, Катерини, Андрія). До їх організації долучалися шкільні колективи, друзі музею та наукові співробітники. Проте з часом таку форма культурно-просвітницької роботи була замінена на іншу. Досить популярними стали розроблені тематичні цикли заходів. Так на початку 2014 р. організовано кілька подій під загальною назвою «Готуємося до різдвяних свят», які включали зустріч з майстром соломоплетіння М. Кравчук й проведення майстер-класу виготовлення дідуха (див. додаток С); зустріч з етнографом А. Дмитренко й фольклористом О. Кондратович та бесіда на тему «Зимова обрядовість та звичаєвість волинян»; знайомство з різдвяною атрибутикою та спільне прочитання сценарію «Водіння Маланки» [76].

У 2015 р. започатковано новий проект «Музейні посиденьки» – «як концептуально нова форма культурно-освітньої роботи, орієнтована на модель рівноправної участі музею і відвідувача» [153, с. 208]. Одна із його зустрічей мала назву «Йди, кутя, до покуття!» (15 січня 2016 р.). Для того, щоб подія була цікавою для відвідувачів, співробітники відділу етнографії підготували матеріали про традиції приготування обрядової страви, підібрали фондіві пам'ятки – знаряддя, які використовуються при обробітку зерен та посуд для

приготування страви. Найбільш пам'ятним моментом став процес приготування страви й дегустація. Отже, для проведення заходу були задіяні не лише музейні предмети, зібрані про традиції краю відомості, а й практичний досвід працівників.

Практична складова, зокрема такий спосіб інтерактивних технологій, як майстер-клас, стала важливою і у проведенні інших заходів відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею. Ця форма роботи проходила у тісній співпраці з майстрами народної творчості Волині. Наприкінці 1990-х – на початку 2000-х рр. їх стали активно залучати до проведення свят народних ремесел, приурочених до Міжнародного дня музеїв [68]. Та особливо активного поширення майстер-класи набула в 2010-х рр. Їх організація проходила за двома формами: як самостійні заходи і в комплексі з іншими подіями музейного життя. Другого типу заняття найчастіше поєднувалися з персональними виставками майстрів народної творчості. Одним з прикладів стала виставка «Обереги милосердя» (2012 р.), приурочена пам'яті відомої волинської вишивальниці Н. Горлицької, яка впродовж багатьох років пропагувала відродження давньої вишивальної техніки «занизування». На основі виставки вишитих робіт майстрині, було організовано майстер-клас вишивання зазначеною технікою. Керівництво здійснювала волинська вишивальниця О. Пузняк, яка у своїй творчості опирається на традиції народного мистецтва.

Загалом працівниками відділу етнографії та народних промислів залучено й організовано для різновікової категорії відвідувачів практичні заняття із застосуванням різних технологій: витинанки (І. Сардак, О. Іщук), ляльки-мотанки й травомотанки (І. Сардак), аплікація соломкою (В. Галкіна), плетіння соломкою (М. Кравчук), гончарство (В. Ковальчук, В. Кусик), вишивка (О. Пузняк), лозоплетіння (В. Лучко), ліплення з глини (Ж. Миляшкевич, А. Філософ), гобеленна техніка (А. Микита) та ін. Така форма роботи дала можливість відвідувачу бути не пасивним споживачем музейного продукту, а у живому спілкуванні з майстром засвоїти практичні навички, спробувати себе у творчості, перейняти досвід, вміння. Використання такої форми культурно-освітньої

роботи як майстер-клас дозволяє відвідувачу розглядати музей не лише як інститут соціальної пам'яті – місце збереження предметів, що вийшли з ужитку, їх колекції, але й як динамічний, інтегрований простір. Це також сприяє формуванню особистості, здатної до активного професійного, творчого, особистісного зростання [269, с. 54]. Отже, відділ етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею в досліджуваній період врахував важливість застосування інтерактивних технологій й активно впроваджував у своїй роботі.

Важливим моментом у застосуванні майстер-класів в музейній діяльності є не лише залучення майстрів народної творчості а й опанування та проведення практичних занять самими науковими співробітниками. Так, науковці відділу етнографії більше двадцяти років організують і проводять самостійно чи спільно з окремими майстрами заняття з воскового розпису. Традиційно до свята Великодня облаштовується територія творчості й впродовж тижня діють майстер-класи з виготовлення писанки. Учасниками такої форми роботи здебільшого є школярі. Проте все частіше писанкарство викликає зацікавлення й у сімейному дозвіллі. У 2014–2015 рр. такі заняття проводилися й для учасників волонтерського проекту «Психологічна реабілітація військовослужбовців та членів їхніх сімей» за участю викладачів кафедри практичної психології та безпеки життєдіяльності Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Заняття отримали назву «Школа писанкарства «Чарівний писачок» й основним їх завданням стало поширення традиції створення великоднього атрибута – писанки – давньою технологією воскового розпису.

Іншим видом майстер-класів (їх ще можна назвати «практичною етнографією»), що проводилися науковцями відділу, були заняття на яких демонструвалися й охочими опанувалися різні способи зав'язування чоловічих і жіночих крайок, давніх головних уборів – «наміток» – та різної форми хусток.

Серед нових форм роботи з відвідувачем, до впровадження яких долучилися співробітники відділу етнографії та народних промислів, варто згадати музейні

культурно-мистецькі акції. Так у травні 2016 р. Волинський краєзнавчий музей на основі постійної експозиції вперше провів акцію «Ніч у музеї» під назвою «Тут живе історія...». Частиною театралізованої екскурсії було представлення лірницької традиції Полісся та знайомство з її продовжувачем сучасником А. Ляшуком. В січні 2017 р. відбувся інший тематичний святковий захід «Різдвяний вечір в музеї», у програмі якого проходило ознайомлення присутніх з традиційними атрибутами різдвяних свят з колекції Волинського краєзнавчого музею (див. додаток Т). Тоді ж відбулося представлення нового надходження до музею – колісної ліри авторства луцького майстра В. Іщука. З лірницькими традиціями Волинського Полісся ознайомив присутніх етномузикознавець Ю. Рибак, а у виконанні лірника звучали різножанрові пісні. Відвідувачі заходу мали можливість взяти участь у майстер-класах з традиційного народного танцю та ліплення з глини [69].

Важливою формою комунікації музею з відвідувачем були виставки. Їх організація передбачала не просто опрацювання й демонстрацію певної групи чи теми музейних предметів, досить важливим фактором їх успішності виявилася здатність створити емоції, враження, переживання, роздуми, дискусії тощо. Музейними працівниками для цього використовувалися різні прийоми, зокрема й безпосередній контакт з деякими предметами. Це, наприклад, практикувалося при ознайомленні з виставкою «Віконце у дитинство»: відвідувачам була надана можливість гратися дерев'яними іграшками, виготовленими майстром-сучасником А. Бондаруком, за традиційними народними зразками.

Іншим прикладом успішної комунікації стала виставка «Традиційне народне вбрання волинян та поліщуків» (2013 р.). В її основу покладено демонстрацію розмаїття народного вбрання з усіх районів Волинської області, що зберігає в етнографічній колекції Волинського краєзнавчого музею. Аби звернути увагу на дрібні деталі предметів та залишити позитивні враження від огляду, відвідувачеві було запропоновано самостійно визначити предмет, який йому найбільше сподобався й проголосувати, прикріпивши збоку кольорову

наліпку, подивитися самостійно підібрані відеоматеріали з використання традиційного вбрання, ознайомитися з друкованою літературою по темі, написати відгук чи враження про перебування на виставці. Екскурсія для дитячої аудиторії доповнювалася пошуком експонатів за зображеними елементами на світлинах.

Для майстрів народної творчості, вишивальниць-аматорів на виставці була створена можливість відзняти чи замалювати візерунок. Виставка стала однією з найбільш відвідуваних та отримала резонанс у засобах масової інформації, а зібрані відгуки дали можливість співробітникам відділу етнографії та народних промислів дізнатися більше інформації про її відвідувачів. орнамент для власної вишиванки, ознайомитися з кроєм, дрібними декоративними елементами та колоритом жіночих, чоловічих, дитячих сорочок. На основі виставки «Традиційне вбрання волинян та поліщуків. Колекція Волинського краєзнавчого музею» проводилися різні заходи: етнографічна година з демонстрацією комплектів народного зимового вбрання, практичне заняття «Традиційні жіночі головні убори: різновиди та способи їх носіння», ін. На час проведення заходів вона доповнювалася необхідними пам'ятками з музейної колекції [237, с. 122].

Однією з форм комунікації відвідувача з музейною експозицією чи виставкою виступає екскурсія. Досить часто її проведення працівники відділу етнографії та народних промислів практикували у формі діалогу. Зокрема, під час ознайомлення з виставкою «Нелегка ноша, або Все своє ношу з собою» екскурсанти ділилися власними спостереженнями культури повсякдення, пригадуючи використання в недавньому минулому сумок-авосьок, дипломатів, шкільних портфелів чи «кравчучок», туристичних рюкзаків. Під час такої екскурсії звернута увага й на обговорення можливостей використання інших матеріалів, менш шкідливих для довкілля. На основі виставки разом з працівниками відділу природи, проведено екологічні години, що стали важливим моментом щодо поширення знань щодо музейної роботи про охорону навколишнього середовища.

Для того, щоб оживити музейну експозицію, додати відвідувачу емоційних вражень, багатьма музеями використовується така форма комунікації, як театралізовані екскурсії. Волинський краєзнавчий музей до них вдавався рідко. Етнографічний відділ музею набув невеликої практики такої форми взаємодії з відвідувачем. Фактично першим кроком стала навчальна екскурсія «Ой водили ми Куста від хати до хати...», здійснена студентами третього курсу тодішньої спеціальності «Музейна справа та охорона пам'яток історії та культури» Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки та викладачами кафедри документознавства і музейної справи Т. Трофимук-Кириловою та С. Чибирак. Захід відбувся у формі театралізованого дійства з історичною реконструкцією звичаїв та обрядів українського народу під час Зелених свят.

Наступна спроба проходила також за участі студентів-музейників, які разом з професійним актором в ролі відомого дослідника етнографа Ф. Вовка мандрували Волинню. Сценарій був розроблений науковим співробітником відділу етнографії С. Чибирак, яка й відповідала за його втілення. Театралізована екскурсія «Федір Вовк мандрує Волинню» дала можливість зробити акценти на цікаві пам'ятки в постійній експозиції музею, задіяти під час маршруту відвідувачів, емоційно й живо подати відомості про відомого дослідника, ювілею якого й присвячувався захід [384].

При розробці кожного музейного заходу культурно-освітнього спрямування важливим чинником є спрямованість не на загал, а на конкретну категорію відвідувачів. Тому при розробці музейного заходу слід чітко окреслити на кого спрямований той чи інший музейний продукт, які запити потенційних споживачів, чому вони б надали перевагу. У досліджуваний період різноманітні проекти Волинського краєзнавчого музею поступово ставали орієнтованими на конкретну аудиторію; однак чітко розробленого комплексу пропозицій для різних вікових груп тоді був відсутній. Актуальним для закладу залишаються питання власного дослідження музейного відвідувача. Одне із соціологічних досліджень було здійснене шляхом анкетного опитування відвідувачів Волинського

краєзнавчого музею студентами спеціальності «музейна справа та охорона пам'яток історії та культури» Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, проведеного під керівництвом заступника директора музею з наукової роботи Є. Ковальчук [179]. Така форма роботи є необхідною з огляду на низку змін як у суспільному ставленні до музейних закладів, так і змін в самій діяльності Волинського краєзнавчого музею.

Враховуючи, що сьогодні основним відвідувачем музею є шкільні колективи, співробітники відділу етнографії та народних промислів розробили для них низку пропозицій. Ними, зокрема, стали цикл інтерактивних екскурсій по експозиції відділу давньої історії під назвою «Мандруємо століттями». Для учнів молодших класів пропонувалася тема «Дитяча іграшка», для учнів середнього шкільного віку – «Гончарство» і «Як народжувався рушник» [69].

Спрямованими переважно на шкільну творчу аудиторію стали й обласні конкурси з писанкарства і різдвяної атрибутики, що більше двадцяти років організовуються у Волинському краєзнавчому музеї. Ідею проведення на Волині щорічного конкурсу писанкарства та влаштування виставок писанок подав М. Онуфрійчук, який на той час очолював Волинське обласне відділення Українського фонду культури. Його пропозицію підтримала дирекція Волинського краєзнавчого музею та особливо О. Ошуркевич – тодішній завідувач відділу етнографії та народних промислів, управління культури й обласний осередок Спілки майстрів народного мистецтва України. Тож уже в березні 1993 р. оголошення про проведення першого такого конкурсу. Його мета полягала у сприянні відродженню і розвитку писанкарства краю, виявленні нових імен писанкарів, приверненні уваги учнівської молоді до цієї давньої традиції. Метою подальших таких конкурсів стало не лише продовження традиційного мистецтва, народної обрядової культури, а й сприяння розвитку творчості, обміну досвідом тощо. За популяризацію мистецтва воскового розпису майстрам-педагогам вирішено присуджувати почесну нагороду – Диплом та приз імені Модеста Левицького.

Роботи переможців першого конкурсу демонструвалися у виставковій залі Волинського краєзнавчого музею. З цього часу конкурси й надалі проводилися на основі Волинського краєзнавчого музею. Активно долучилися до цього важливого процесу художні школи та будинки дитячо-юнацької творчості. З 2001 р. конкурс має сталу назву – «Волинська писанка третього тисячоліття». Художником-дизайнером з селища Локачі І. Хамежуком розроблений його логотип, який використовується й нині. Сьогодні організатором конкурсу виступає управління культури, з питань релігій та національностей Волинської облдержадміністрації, проводиться він на основі Волинського краєзнавчого музею за підтримки Волинського обласного осередку Спілки майстрів народного мистецтва України.

У 1993 р. постала ініціатива проведення ще одного обласного конкурсу – різдвяно-новорічної атрибутики. Запропонований він був О. Ошуркевичем, який вболівав за відродження й збереження вертепної драми на Волині, новорічних обрядів з традиційними переодяганнями. Тому метою конкурсу стали виявлення та популяризація народної звичаєвості й обрядовості українців, пов'язаних зі святами зимового циклу, розвиток духовності і творчої активності дітей та молоді. Перший конкурс мав назву «На Свят-вечір, добрий вечір». Варто відзначити, що саме завдяки першому конкурсу до фондів музею потрапив унікальний тіньовий вертеп і копія так званої «любомльської» шопки, що побутувала на початку ХХ ст. в містечку Любомлі на Волині. Журі, до складу якого ввійшли відомі дослідники народно побутової культури О. Ошуркевич, І. Савко, В. Давидюк, дало високу оцінку творчій активності волинської молоді та майстерному виконанню різдвяно-новорічних атрибутів. Кожен з наступних конкурсів виявляв нових обдарованих майстрів, художників, дослідників традиційної культури з різних районів області. Проводивться він один раз на два роки, кожного разу отримував нову назву та спрямування, як наприклад «Вертеп», «Дідух», «Символи різдвяних свят».

Серед форм роботи з відвідувачем, які використовувалися науковцями відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею,

було представлення (промоція) культурного продукту. Зокрема, практикувалося створення поліграфічної продукції рекламного та популярного характеру. Так, до виставки про народне вбрання були розроблені та видрукувані флаєри, які роздавалися у різних освітньо-навчальних закладах, установах культури для популяризації та заохочення відвідати виставковий проект. Для окремих виставок створювалися буклети з важливою інформацією, зокрема «Фігури» та придорожні хрести, як елемент народної культури» (2016 р.), «Традиційні чоловічі сорочки Волині і Західного Полісся» (2017 р.) та ін. Кілька буклетів були створені для популяризації писанкарського мистецтва. Один з них «Намалюй свою писанку» розроблений Н. Гатальською й містить практичні рекомендації, щодо створення великоднього атрибута. Інших два буклети представляють колекцію писанок Волинського краєзнавчого музею та розповідають про обласний конкурс писанкарства і його активних учасників [65]. Буклет «Символи різдвяних свят» популяризує колекцію традиційного верхнього зимового вбрання і атрибути різдвяних свят (дідухи, зірки, маски-ряджених, солом'яні павуки) [73] (див. додаток У).

Висвітлення різних питань народно-побутової культури й налагодження співпраці із зацікавленими особами відбувалося у музеї за допомогою організації конференцій, «круглих» столів, завдяки співпраці із засобами масової інформації. Безпосередньо розсилкою музейної інформації займався відділ культурно-освітньої роботи, проте інформацію для нього готували безпосередньо задіяні у проектах, подіях, лекціях наукові співробітники різних відділів. Науковці відділу етнографії та народних промислів готували прес-релізи, прес-анонси, пост-релізи власних заходів, популяризуючи таким чином народну культуру, музейні пам'ятки. Вони також брали участь в різних теле- та радіо- передачах культурно-просвітницького змісту, надаючи інтерв'ю чи коментарі про подію.

З 2009 р. Волинським краєзнавчим музеєм впроваджені у роботу сайти «Музейний простір Волині» та «Волинський краєзнавчий музей», на яких розміщувалася необхідна інформація, що стосувалася й етнографічних заходів

також. Активним джерелом комунікації закладу стала й сторінка у соціальній мережі «Фейсбук».

Наукові співробітники відділу за допомогою культурно-просвітницької роботи прагнули не лише представити музейні предмети, зацікавити темою, подією, особистістю, а й сприяти творчій активності відвідувачів, обміну досвідом, налагодженню спілкування та співпраці. Звернення до об'єктів культурної спадщини відбувалося не заради минулого, а для розвитку музею у перспективі з врахуванням найкращих практик. Цьому сприяли також міжмузейні проекти, організація конференцій, «круглих» столів, зустрічей із зацікавленою аудиторією.

Таким чином, завдяки роботі, що здійснював відділ етнографії та народних промислів, Волинський краєзнавчий музей збільшив кількість відвідувачів, став для них цікавим, відкритим до спілкування. Проте на шляху виконання соціокультурних функцій музею поставало чимало проблем, пов'язаних не тільки із залишковим принципом фінансування галузі, а й з недостатньо швидким реагуванням на потреби суспільства, виробленням стратегічного планування, визначенням мети й завдань музею, що безпосередньо впливали на різні форми роботи закладу. Слабко вирішувалися у музеї питання управління проектами, реклами, залучення фахівців та робота з ІТ-технологіями. Усе це стосується кожного працівника відділу етнографії та народних промислів, який безпосередньо залишається творцем музейного продукту та водночас необхідне для пізнати нові можливостей, розширення кола друзів музею.

Висновки до розділу 3

З моменту відновлення діяльності у Волинському краєзнавчому музеї відділу етнографії та народних промислів одним з основних його завдань безперечно стало комплектування колекції пам'яток традиційної культури корінних мешканців Волинської області. Наукові співробітники підійшли до цього питання не лише з точки зору накопичення культурних надбань, а й системного і ґрунтового вивчення та збереження різних елементів української

культури. Ними розроблялися детальні тематичні запитальники, аналізувалися наявні музейні предмети, складалися перспективні плани комплектування фондів музею етнографічними пам'ятками, проводилися польові етнографічні дослідження, здійснювалася робота з колекціями тощо.

Зібрані пам'ятки, які становлять етнографічну колекцію, розділені і зберігаються у фондових групах згідно запровадженої у Волинському краєзнавчому музеї систематизації. Найбільш повно і яскраво у збірці представлені предмети декоративно-ужиткового мистецтва, зокрема твори гончарного ремесла, ткацтва, плетіння з природних матеріалів, вишивального мистецтва, художньої деревообробки; сюди відносяться атрибути різдвяних свят, писанки, всі складові елементи традиційного вбрання, знаряддя землеробства, бондарні й столярні вироби та інструменти, рибальські пристосування й бджільництва, ткацького ремесла тощо.

Існуючий поділ музейних предметів у фондосховищі не дозволяє досліднику зорієнтуватися які саме етнографічні пам'ятки і де зберігаються, а тому для полегшення пошуку необхідним є проведення оцифрування збірки музею чи повернення до практики виокремлення фондової групи етнографічних пам'яток у цілісну колекцію.

Поряд з роботою над експозицією Музею етнографії та народних промислів співробітники відділу вже наприкінці 1980-х рр. розгорнули активну виставкову діяльність, за допомогою якої піднімалися різні теми, відбувалося знайомство відвідувачів музею з творчістю волинських народних майстрів, демонструвалися фондові пам'ятки, які мали на меті розкривати усе багатство та розмаїття народної культури. Для багатьох співробітників перші роки роботи відділу стали своєрідним етапом навчання із набуттям практичного досвіду.

Виставки залишилися однією з основних форм комунікації й у 2000-х рр. Невирішене питання з Музеєм етнографії та народних промислів Волині, мізерне представлення етнографічних пам'яток в постійній експозиції Волинського краєзнавчого музею спонукали працівників відділу шукати нові форми популяризації музейних предметів. Цьому сприяло здійснення культурно-

просвітницького напрямку робіт. Для цього науковцями кожного року використовувалися такі форми музейної діяльності, які все більше орієнтовувалися на конкретного відвідувача, його інтереси і потреби. Проводилася методична й навчально-практична робота з вчителями, керівниками гуртків та шкільних музеїв. Плідною була співпраця відділу з майстрами народної творчості, яка через зустрічі, виставки народного мистецтва, майстер-класи сприяли поширенню відомостей про народне мистецтво області, його різновиди, продовжували народні традиції, давала можливість творчому розвитку особистості. Щоразу більше пропозицій різного музейного продукту створювалося відділом для дітей, як основної категорії відвідувачів музею. В окремих розробках працівників враховано вікові особливості та зацікавлення цього сегменту відвідувачів. Це давало можливість краще налагодити взаємодію й викликати інтерес у школярів завітати ще у музей. З цією метою розроблялися і проводилися практичні заняття, інтерактивні екскурсії, інтегровані уроки, використовувалися театралізація, інші новітні методики.

Велася музейна комунікація й за допомогою засобів масової інформації. Співробітники відділу популяризували народну культуру краю, музейні пам'ятки та різні музейні проекти, надаючи інтерв'ю, беручи участь у культурно-просвітницьких передачах, готуючи повідомлення для преси про подію. Етнографічні заходи, як і події, організовані іншими відділами, висвітлювалися на сторінках друкованої періодики та Інтернет-видань, сайті Волинського краєзнавчого музею.

Проводилася культурно-просвітницька робота відділом й поза музеєм. Здійснювалися виїзди у дитячі табори відпочинку, загальноосвітні школи, дитячі садочки, що давало можливість задовольняти різні пізнавальні інтереси, залучати до спілкування з музейними реліквіями велику кількість відвідувачів різних вікових категорій, особливо молодь. Така комунікативна діяльність стала важливим чинником, який засвідчив вагомий внесок відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею у збереження національної культурної спадщини.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведене теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми, що знайшло вияв у комплексному дослідженні діяльності відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею впродовж 1929–2018 рр., формування етнографічної колекції і визначенні його ролі у збереженні національної культурної спадщини. За результатами вивчених архівних матеріалів, інших джерел, наукової літератури зроблені наступні висновки.

На основі аналізу наукових праць з теми засвідчено відсутність комплексного дослідження з історії відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею. Дослідження роботи відділу розпочалося фактично лише три десятки років тому. Проте перші розвідки стосувалися деяких аспектів його діяльності і подавалися головним чином у контексті функціонування усього музейного закладу. Низка нових напрацювань, що більш детально висвітлюють історію відділу, формування колекції, досвід з організації виставок, проведення науково-дослідної, культурно-освітньої роботи, особистий внесок музейників з'явилася лише впродовж останніх п'ятнадцяти років. Однак і у цьому випадку увага звернена лише на окремі аспекти створення, розбудови та сучасної діяльності відділу. Відсутні також праці, які б розглядали питання в контексті розвитку вітчизняного етнографічного музейництва. Тому доводиться наголосити на потребі написання спеціальної узагальнюючої праці про формування етнографічної колекції та внеску відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею у збереження культурних цінностей української нації. Результати дослідження зберігають актуальність у контексті підготовки узагальнюючих праць з етнографічного музейництва України.

З'ясовано, що наявна джерельна база дала змогу належним чином дослідити проблему. Її визначальний масив склали матеріали з фондів Державного архіву Волинської області, фондів та наукового архіву Волинського краєзнавчого

музею і його відділу етнографії та народних промислів. Особливе значення для написання дисертації мало залучення джерельних ресурсів з фондів та наукового архіву Волинського краєзнавчого музею. До них увійшли також періодика, спогади наукових працівників музею, довідкові та музеографічні видання. Частину джерел склали фотографії та речові пам'ятки із збірки музею. Їх опрацювання, із залученням відповідної фондово-облікової документації, дало можливість проаналізувати шляхи надходження предметів, прослідкувати розподіл етнографічної колекції за різними фондовими групами зберігання, а в окремих випадках провести атрибуцію предмета й визначити час надходження до музею.

Встановлено закономірність заснування у Луцьку в червні 1929 р. Волинського краєзнавчого музею (тоді Волинського музею) й створення в його складі відділу етнографії. У цьому процесі важливу роль відіграла низка факторів, зокрема, інтенсивний розвиток наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. етнологічної науки, яка увібрала на той час найкращі напрацювання вітчизняних дослідників та європейський досвід різних наукових шкіл. Певне значення мало й розгортання тоді на Волині діяльності музейних закладів. Важливим чинником у вирішенні питання про створення у Луцьку музейного закладу з етнографічним відділом стала й асиміляційна політика Другої Речі Посполитої, до складу якої увійшла Західна Волинь у 1921 р. Це було необхідним новій владі для посилення контролю над питанням збереження й популяризації культурної спадщини у пропольському дусі. Інструментом впровадження такої політики стали польські товариства, зокрема Волинське краєзнавче товариство, яке розгорнуло на теренах Західної Волині інтенсивну роботу.

Визначено основні періоди історії відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею впродовж 1929–2018 рр. Перший період охоплює 1929–1939 рр. (до початку Другої світової війни). У цей час спостерігався прогрес запровадження основних принципів організації діяльності етнографічного напряму на досить фаховому рівні. Такому стану справ сприяли зацікавленість

та потенціал музейних працівників, налагодження ними тісних контактів з громадськістю, науковими осередками. Роботу з комплектування, вивчення, експонування автентичних пам'яток традиційної культури здійснював спочатку О. Прусевич, згодом О. Яворчак.

Наступний період історії відділу становить 1939–1989 рр. Ці десятиліття пов'язані з перебуванням території Волинської області у складі УРСР (окремо тут слід виокремити добу нацистської окупації, що припадає на 1941–1944 рр.). Його початок характеризується проведенням реорганізації Волинського музею у відповідність до культурної політики радянської держави й згортанням роботи етнографічного напрямку. А з кінця 1940-х рр. в музейній документації відсутні згадки про існування етнографічного відділу як структурної складової закладу. Ситуація суттєво змінилася лише з 1989 р., який започаткував третій період історії відділу, що досліджений по 2018 р. включно. Відновлення функціонування у Волинському краєзнавчому музеї самостійного етнографічного підрозділу проходило на тлі послаблення позицій комуністичного тоталітарного режиму та його краху у 1991 р., піднесення національної свідомості українського суспільства. Важливими факторами, які вплинули на відродження функціонування відділу етнографії та народних промислів стали: 1) ініціатива та зацікавлення окремих співробітників Волинського краєзнавчого музею, 2) суспільна потреба у пізнанні національної історії, культурних традицій, ін. Усе це було підкріплене наявністю у збірці ВКМ чисельної колекції пам'яток традиційної культури.

Визначено основні етапи формування етнографічної колекції. Показано, що її початки відносяться до 1928 р., тобто до створення музею. Її поява стала результатом проведення у Луцьку Волинської промислово-сільськогосподарської виставки. Роботи волинських майстрів – гончарів, вишивальниць, ткаць та ін., що демонструвалися тут поряд з історичними й природничими матеріалами, були закуплені в організаторів виставки і покладені в основу етнографічної колекції. Комплектування цієї колекції, як і музейної збірки загалом, залишилося пріоритетним напрямом роботи закладу впродовж 1929–1939 рр. й здійснювалося

шляхом дарувань, закупівель, передачі. Етнографічні предмети надходили також внаслідок проведення польових досліджень окремих населених пунктів, здійснення виїздів на торги і ярмарки, налагодження співпраці з місцевими громадами та органами місцевого самоуправління, цільових замовлень тощо. До музейної колекції також включені були «депозити» – пам'ятки, які перебували на тимчасовому зберіганні. Завдяки проведеній музейними працівниками роботи, вже наприкінці 1930-х рр. етнографічна колекція поповнилася пам'ятками з усіх повітів Волинського воєводства. Це були компоненти традиційного вбрання, тканини та зразки узорів, знаряддя праці і різноманітні пристосування, а також вироби народних ремесел. Цілісну колекцію становили писанки, збір яких проводився системно.

Наступний етап інтенсивного комплектування етнографічної колекції припадає на кінець 1960-х – 1970-ті рр. Головним способом збору етнографічних музейних предметів стало проведення експедицій на зразок тих які здійснили інші музеї та наукові інституції України у 1950–1960-х рр. на території області і участь у яких брали працівники закладу. Практику експедицій Волинський краєзнавчий музей продовжив у 1980-х – середині 2000-х рр.; вони стали важливим методом виявлення, збору й збереження національних культурних надбань. З другої половини 2000-х рр. краєзнавчий музей припинив практику експедицій за відсутності фінансування. Проте, працівники його відділу етнографії та народних промислів долучалися до збору матеріалів польовим методом, що його практикували інші державні установи. У зазначені роки використовувалися й інші шляхи надходження пам'яток: передача, закупівля, дарування від приватних осіб та організацій. Налагоджена була співпраця з підприємствами, культосвітніми закладами області, які надавали зразки виробничої продукції для музею. У 1977 р. здійснена передача творів відомих українських майстрів народної творчості України через Дирекцію художніх виставок; з 1992 р. до музею стали потрапляти речі, вилучені Управлінням служби безпеки України у Волинській області та Волинською митницею. Ще

одним шляхом поповнення етнографічної колекції стали обласні конкурси писанкарства і різдвяно-новорічної атрибутики. Найкращі роботи учасників на сьогодні становлять цілісні типологічну й тематичну групи музейних предметів і представляють народне мистецтво волинських майстрів й багату звичаєво-обрядову культуру області.

На основі аналізу речових пам'яток різних фондів груп, між якими була розділена етнографічна колекція, визначено, що до етнографічної колекції Волинського краєзнавчого музею можна віднести наступні тематичні групи предметів: традиційне вбрання з усіма його складовими елементами; тканини інтер'єрного призначення; гончарні вироби, плетені з природних матеріалів, зразки художньої деревообробки; дитячі іграшки з дерева, тканини, кераміки тощо; атрибути різдвяно-новорічних свят; рибальські пристосування; пристосування для обробітку рослинних волокон, прядіння і ткацтва. В окрему тематичну підгрупу можна виділити інструменти, заготовки та вироби деревообробних ремесел, зокрема, столярства, куферництва, ложкарства, теслярства, бондарства, стельмаства. Значно менше предметне представлення має у музейній збірці ковальське ремесло. Досить чисельну типологічну групу становлять писанки, які входять до окремої речової групи. На сьогодні вона нараховує понад три тисячі одиниць зберігання.

Акцентовано увагу на особливому значенні в діяльності відділу науково-фондової роботи. Її зміст знайшов вияв у комплектуванні колекції, проведенні первинної атрибуції та всебічному дослідженні як окремих музейних предметів так і цілих колекцій, вивченні на цій підставі різноманітних явищ життєдіяльності волинян. Важливе значення вона має і для організації виставкових проєктів, які в роки незалежності стали однією з провідних форм комунікації з відвідувачем, представлення народної культури волинського краю. Першочергове звернення до цієї форми роботи зумовлене відсутністю у ВКМ етнографічної експозиції. Щодо ансамблевого показу та тематичного представлення етнографічних пам'яток в контексті експозиції відділу давньої історії, то такий підхід на

сьогодні є застарілим і використовується лише для невеликих і не тривалих виставок та освітніх заходів. При створенні виставок різної тематики науковцями були задіяні тематичний, типологічний та комплексний принцип експонування пам'яток.

Зазначимо, що вагомим складником діяльності відділу є науково-дослідна робота, яка проводилася у різних напрямках. Зокрема, вона було спрямована на вивчення окремих музейних колекцій й укладання каталогів, що мають важливе значення не лише для популяризації музейних пам'яток, а й для подальшого ґрунтовного вивчення культурної спадщини і включення її елементів до наукового обігу. Значні здобутки констатовано й у питаннях вивчення традиційної культури українців, завдяки чому розкриваються маловідомі явища, традиції побутування, конструктивні особливості елементів побуту й мистецької культури жителів краю. Наукові співробітники відділу стали й залишаються учасниками різноманітних конференцій, «круглих столів», семінарів методичного й науково-практичного спрямування. Вони також самі є організаторами етнографічних конференцій, на яких порушуються важливі питання етнографічного музейництва. Така діяльність доповнюється читанням лекцій, проведенням зустрічей, презентацій, майстер-класів з різних видів народного мистецтва, тобто формами роботи, які спрямовані на залучення людини до культурних цінностей суспільства і входять до соціокультурної діяльності Волинського краєзнавчого музею. Важливою складовою роботи відділу та музею загалом для популяризації народної культури стала участь працівників відділу етнографії та народних промислів у підготовці та виданні музеографічної продукції (брошур, буклетів, ілюстрованих альбомів, ін.).

Звернено увагу на трансформацію музейної роботи відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею на сучасному етапі розвитку вітчизняного музейництва. Вона полягає насамперед у запровадженні нових підходів до організації музейних подій. Науковими співробітниками відділу почали впроваджуватися такі методи роботи як театралізація, організовувалися

інтерактивні екскурсії, практичні заняття культурно-мистецькі акції тощо. Визначальним у процесі створення сучасного музейного продукту є його соціальна значимість. Важливе значення надається дослідженню музейної аудиторії, налагодженню комунікації з нею, в тому числі й через засоби масової інформації, соціальні мережі, інтернет-сторінки музею тощо. Наукові співробітники відділу за допомогою культурно-просвітницької роботи намагаються не лише представити музейні предмети, зацікавити темою, подією, особистістю, а й сприяють творчій активності відвідувачів, обміну досвідом, налагодженню спілкування та співпраці.

Висвітлено значення діяльності й творчої спадщини відомого волинського фольклориста, краєзнавця, музейника, літературознавця О. Ошуркевича для збереження об'єктів нематеріальної культурної спадщини області, його внесок у розширення мережі місцевих музейних закладів, вивченні пам'яток історії, архітектури, містобудування Волині, їх популяризації. Завдяки ініціативі О. Ошуркевича на Волині стали проводитися обласні конкурси з відродження писанкарського мистецтва та традицій святкування Різдва. Ним були зібрані відомості й предмети, що стосуються народної музичної культури. Головною заслугою цього непересічного музейного працівника стало відновлення етнографічного відділу, який продовжив здійснення роботи, розпочатої в галузі етнографічного музейництва краю ще у 1929 р. Помітну роль тут за життя О. Ошуркевича відіграли виставкові проекти дослідника, що стали вагомими подіями в суспільно-культурному житті Волині і традиції проведення яких зберігаються до сьогодні.

Досліджено внесок Н. Гатальської у збереження національної культурної спадщини. Обіймаючи тривалий час посаду завідувача відділу, вона здійснювала планування, визначала основні пріоритети в роботі, була ідейним натхненником багатьох цікавих виставок. Разом з волинською художницею Г. Івашків підготувала видання «Поетика волинського вбрання», що популяризує красу автентичного волинського костюма. Провідними завданнями наукової співробітниці стала не

тільки популяризація пам'яток культури, а й їх збір, наукове опрацювання та збереження. Під її керівництвом здійснювалися експедиції у різні райони Волинської області, проводився догляд за фондовою групою пам'яток декоративно-ужиткового мистецтва.

Розкрито роль відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею у процесі збереження об'єктів культурної спадщини. Завдяки здійсненню науковими співробітниками відділу пошукової, науково-дослідної, фондової роботи, проведенню культурно-освітніх заходів, виставкових проєктів, ін., історико-культурні цінності виступають не лише важливими артефактами національної пам'яті, а також становлять необхідну основу розвитку суспільства.

Таким чином, проведене дослідження діяльності відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею впродовж 1929–2018 рр., дає підстави сформулювати рекомендації для підвищення ефективності роботи музейного закладу. Вирішення потребують питання реставрації етнографічних пам'яток, створення належних умов їх зберігання. Необхідним є проведення оцифрування музейної колекції, створення перспективного плану її комплектування. Важливим викликом стало концептуальне переосмислення музейної експозиції, створення сучасних виставкових проєктів з використанням новітніх технологій, залучення громадських та недержавних організацій, розширення співробітництва на всеукраїнському та міжнародному рівнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева Т. З історії Волинського краєзнавчого музею (1960–1985 рр.). *Волинський музей: історія і сучасність*: наук. зб.: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (Луцьк–Колодяжне, 18–19 трав. 2004 р.) Луцьк, 2004. Вип. 3. С. 8–12.
2. Андреева Т. Про роботу Волинського краєзнавчого музею в післявоєнні роки (1944–1961). *Волинський музей: історія і сучасність*: наук. зб. Луцьк, 1999. Вип. 2. С. 27–29.
3. Атрибуція традиційного натільного одягу українців (за збірками Музею етнографії Волині та Полісся при Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки та Волинського краєзнавчого музею). Навчально-методичний комплекс для студентів III курсу історичного факультету (спеціальність 6.02013 «Музейна справа та охорона пам'яток історії та культури») і музейних працівників/уклад. А. А. Дмитренко. Луцьк: Терен, 2017. 122 с.
4. Банах В. М. Музейні інновації та інтерактивність у теорії та практиці музейної справи. *Historical and cultural studies*: наук. журн. Львів, 2016. Вип. 3. С. 1–5.
5. Березко О. Інтерактивна екскурсія як одна із форм роботи з музейною аудиторією (на прикладі інтерактивної екскурсії «Мандруємо століттями. Гончарство»). *Волинський музейний вісник*: наук. зб./упр-ня культури Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; каф. документознавства і музейн. справи СНУ ім. Лесі Українки; упоряд. А. Силук. Луцьк, 2014. Вип. 6. С. 88–90.
6. Белікова М. Сучасні тенденції музейного менеджменту в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 17. С. 201–206.
7. Білан В. Г. Біографічний метод в історико-педагогічній науці: провідні тенденції становлення. *Педагогічний дискурс*. 2013. Вип. 15. С. 50–54.

8. Бондаренко Г. Музейне будівництво у Волинській області від 1939 р.: історико-краєзнавчий аспект. *Волинський краєзнавчий музей: історія і сучасність: наук. зб.: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (Луцьк–Колодяжне, 18–19 трав. 2004 р.)*. Луцьк, 2004. Вип. 3. С. 14–20.

9. Бондаренко Г. В. Теорія і методологія історії: поняття і категорії історичного пізнання: словник-довідник. Луцьк: Надстир'я, 2015. 92 с.

10. Бондаренко Г., Силюк А. Через усе життя – з любов'ю до рідного краю (до 70-річчя краєзнавця, етнографа і фольклориста Олексія Федоровича Ошуркевича). *Минуле і сучасне Волині й Полісся: народна культура – шлях до себе: зб. наук. пр.: матеріали Волин. обл. наук.-етнограф. конф. (м. Луцьк, 10–11 квіт. 2003 р.)*. Луцьк, 2003. Вип. 11. С. 4–6.

11. Борисенко В. К. Нариси історії української етнології 1920–1930-х років. Київ: Унісерв, 2002. 92 с.

12. Вайдахер Ф. Загальна музеологія: посібник/пер. з нім. В. Лозинський, О. Лянґ, Х. Назаркевич. Львів: Літопис, 2005. 632 с.

13. Вахрамєєва Г. І. Особливості семантики орнаментальних мотивів в оздобленні сорочок. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: зб. наук. пр.: наукові записки Рівненського гуманітарного університету. У 2-х т. Рівне: РДГУ, 2010. Т. 1. С. 179–184.*

14. Величко Т. Особливості становлення й розвитку етнографічного музейництва на півдні України в ХІХ – на початку ХХ ст. *Народна творчість та етнографія*. 2008. № 3. С. 83–89.

15. Вербицька П. В. Соціокультурна роль музею в контексті проблем музейної комунікації. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки*. Вип. 5. С. 225–232.

16. Вербицька П. В., Пасічник Р. Е. Музей як комунікативний та освітній простір: навч. посіб. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2017. 232 с.

17. Внутрімузейна інструкція з організації обліку і зберігання музейних предметів. Волинський краєзнавчий музей. Луцьк, 2018. 42 с.

Волинський краєзнавчий музей
Фондові матеріали

18. Волинський краєзнавчий музей: путівник. Львів: Каменяр, 1967. 50 с. Фондова група КДФ – 19037.
19. Волинський музей у Луцьку 1938 р. Етнографічний відділ. Фото ч/б. Фондова група ДМ – 67370.
20. Звіт про роботу за 1997 р. О. Ошуркевича. 1 лист. Фондова група ДМ – 52465.
21. Звіт про роботу за 1999 р. О. Ошуркевича. 1 лист. Фондова група ДМ – 52466.
22. Звіти про роботу О. Ошуркевича за 1994 р. Фондова група ДМ – 52462.
23. Звіт про роботу за 1996 р. О. Ошуркевича. 1 лист. Фондова група ДМ – 52464.
24. Звіт про роботу за 2000 р. О. Ошуркевича. 2 с. Фондова група ДМ – 52467.
25. Звіт про роботу за 1995 р. О. Ошуркевича. 1 лист. Фондова група ДМ – 52463.
26. Зошит рукописний «Українські народні пісні з Любешівщини». 12 с. 10 пісень-текстів у запису О. Ошуркевича. 1991–1993 рр. Фондова група КДФ – 17273.
27. Історія Волинського музею в документах обласного архіву. Альбом. С. 1–10. Фондова група ДМ – 28241.
28. Комплексна програма Волинського краєзнавчого музею «Музей – вузу». Луцьк. 1989 р. 9 с. Фондова група ДМ – 25762.
29. Комплексна програма Волинського краєзнавчого музею «Музей – СПТУ». Луцьк. 1988 р. 8 с. Фондова група ДМ – 25761.
30. Комплексна програма Волинського краєзнавчого музею «Музей – школі» Луцьк. 1987 р. 15 с. Фондова група ДМ – 25760/2.

31. Лис В. Свідки історії, свідки сьогодення (Обласний краєзнавчий музей – в новому будинку). Вирізка статті. 1 арк. Фондова група ДМ – 67364.
32. Листи від колег, друзів, знайомих, адресовані О. Ошуркевичу. Колекційний опис № 2. Фондова група КДФ 23848–23926.
33. Листи від колег, друзів, знайомих, адресовані О. Ошуркевичу. Колекційний опис № 1. Фондова група КДФ 23781–23837.
34. Матеріали експедицій Волинського краєзнавчого музею в Рожищенський, Ківецівський і Маневицький райони. 2–5 квіт. 1974 р. Фондова група ДМ – 27544–27557.
35. Матеріали з волинського фольклору. Записані 28.09.1940 р. Фондова група КДФ – 17329.
36. Музей Польського Волинського Наукового товариства в Луцьку 1938 р. Мистецько-етнографічний відділ. Фото ч/б. Фондова група ДМ – 11030.
37. Наказ О. Зарицького, директора ВКМ, про експедицію 1970 р. 1 лист. Фондова група КДФ – 24858.
38. Нотатка Музею Волинського Товариства Приятелів Наук в Луцьку з світлинами. Газета із статтею на ст. 41. Фондова група КДФ – 22358.
39. Перелік старовинних пам'ятників народного будівництва, знарядь праці, виробів ремесла, побутового начиння, творів мистецтва тощо, які необхідно виявляти, брати на облік, зберігати та збирати. 10 арк. Фондова група ДМ – 66339.
40. Постанова № 410 Волинського обласного виконавчого комітету від 10 червня 1940 р. «Про організацію музеїв і бібліотек по Волинській області». 1 арк. Фондова група ДМ – 22386/1.
41. Постанова № 84 Виконавчого комітету Волинської обласної Ради депутатів трудящих від 15 червня 1944 р. м. Луцьк «Про відкриття Волинського державного Історико-Краєзнавчого музею». 1 арк. Фондова група КДФ – 14050.
42. Професор Олександр Яворчак (1908–1993 рр.). Фото ч/б. Фондова група ДМ – 5902.

43. Річний звіт за 1944–1945 рр. Обласного Державного історико-краєзнавчого музею. Фото ч/б. Фондова група ДМ – 67369.
44. Список старовинних знарядь, виробів та предметів побуту Волинської області за станом на 15 червня 1969 р. 10 арк. Фондова група ДМ – 66341.
45. Фото з історико-етнографічних експедицій у Маневицький, Камінь-Каширський, Рожищенський, Ратнівський райони Волинської обл. 1968–1971 рр. Фондова група ДМ – 66348–66364, 27534–27557.
46. Фото з колекції Л. Пучковського, с. Литовеж Іваничівського району Волинської обл. Фондова група КДФ – 16527–16598.
47. Фрагмент експозиції с/г виставки у Луцьку 1928 р. Фотокопії. Фондова група ДМ – 68711–68713.
48. Фрагмент експозиції етнографічної. Фото ч/б. Фондова група ДМ – 29013.
49. Przegląd muzealny. Ксерокопія статті. Фондова група ДМ – 44412.
50. Przegląd Wolynski. Вирізка статті. 23.06.1929. Фондова група ДМ – 29012.
51. Особова справа Ошуркевича О. Ф. з відділу кадрів Волинського краєзнавчого музею (підшивка документів). 17 с. Фондова група КДФ – 18312.

Фондово-облікова документація

52. Muzeum inwentarz dzialu etnograficznego T. IV. 204 s.
53. Инвентарная книга № 1–5 отдела истории досоветского периода. 1948 г.
54. Инвентарная книга по этнографии Волынского областного краеведческого музея в г. Луцке. 1940. 139 с.
55. Інвентарні книги групи «Д»: Т. 1. №№ 1–211. 25 жовтня 1977 р. – 30 липня 1979 р. 97 розгорнутих сторінок; Т. 2. №№ 212–559. 9 жовтня 1979 р. – 24 травня 1982 р. 99 розгорнутих сторінок; Т. 3. №№ 560–912. 16 червня 1982 р. – 29 грудня 1984 р. 98 розгорнутих сторінок; Т. 4. №№ 913–1250. 30 грудня 1984 р. – 4 листопада 1990 р. 99 розгорнутих сторінок; Т. 5. №№ 1251–1502. 4 грудня 1990 р. – 15 листопада 1996 р. 97 розгорнутих сторінок; Т. 6. №№ 1503–1830.

18 листопада 1996 р. – 16 вересня 2005 р. 95 розгорнутих сторінок; Т. 7. № 1831.
17 вересня 2005 р.

56. Інвентарні книги групи «Р4»: Т. 1. №№ 1–333. 8 грудня 1976 р. – 16 серпня 1977 р. 91 розгорнута сторінка; Т. 2. №№ 334–770. 17 серпня 1977 р. – 7 лютого 1978 р. 99 розгорнутих сторінок; Т. 3. №№ 771–1323. 16 березня 1978 р. – 4 листопада 1983 р. 96 розгорнутих сторінок; Т. 4. №№ 1324–1871. 9 листопада 1983 р. – 23 червня 1992 р. 93 розгорнутих сторінки; Т. 5. №№ 1872–2678. 23 червня 1992 р. – 16 серпня 2012 р. 189 розгорнутих сторінок; Т. 6. № 2679. 29 січня 2013 р.

57. Інвентарні книги групи «Р2»: Т. 1. №№ 1–249. 23 листопада 1976 р. – 21 січня 1977 р. 95 розгорнутих сторінок; Т. 2. №№ 250–529. 24 січня 1977 р. – 5 травня 1977 р. 92 розгорнуті сторінки; Т. 3. №№ 530–929. 5 травня 1977 р. – 12 березня 1979 р. 97 розгорнутих сторінок; Т. 4. №№ 930–1447. 12 березня 1979 р. – 17 серпня 1982 р. 97 розгорнутих сторінок; Т. 5. №№ 1448–1871. 18 серпня 1982 р. – 5 квітня 1984 р. 100 розгорнутих сторінок.

58. Інвентарні книги групи «Р3»: Т. 1. №№ 1–113. 26 листопада 1976 р. – 12 травня 1977 р. 79 розгорнутих сторінок; Т. 2. №№ 314–669. 13 травня 1977 р. – 23 серпня 1977 р. 95 розгорнутих сторінок; Т. 3. №№ 670–1136. 24 серпня 1977 р. – 3 лютого 1978 р. 97 розгорнутих сторінок; Т. 4. №№ 1137–1666. 3 лютого 1978 р. – 22 вересня 1982 р. 97 розгорнутих сторінок; Т. 5. №№ 1667–2176. 24 вересня 1982 р. – 3 лютого 1986 р. 99 розгорнутих сторінок; Т. 6. №№ 2177–3120. 5 лютого 1986 р. – 3 жовтня 2002 р. 166 розгорнутих сторінок; Т. 7. №№ 3127. 3 жовтня 2002 р.

59. Інвентарні книги групи «Р7»: Т. 1. №№ 1–450. 22 лютого 1973 р. – 3 березня 1988 р. 99 розгорнутих сторінок; Т. 2. №№ 451–1306. 3 березня 1988 р. – 5 грудня 2002 р. 189 розгорнутих сторінок; Т. 3. №№ 1307–2013. 6 грудня 2002 р. – 27 травня 2010 р. 199 розгорнутих сторінок; Т. 4. №№ 2014–2701. 27 травня 2010 р. – 26 серпня 2016 р. 199 розгорнутих сторінок; Т. 5. № 2701. 26 серпня 2016 р.

**Науковий архів відділу етнографії та народних промислів Волинського
краєзнавчого музею**

60. Волинське народне вбрання. Автор тексту Н. Гатальська. Буклет. Луцьк, 1991.
61. Вступні зауваження до тематико-структурного плану експозиції Музею етнографії та народних промислів Волині. Підготувала Н. Гатальська 3 с.
62. Колекція писанок Волинського краєзнавчого музею. Автор тексту Л. Мірошниченко-Гусак. Буклет. Луцьк: МПП «Медіа».
63. Концепція-обґрунтування ідеї та структури експозиції етнографічного музею «Волинська дома». Підготувала Н. Гатальська. Рукопис. 3 с.
64. Креслення і схеми експозиційних залів. Автор І. Бобровник.
65. Намалюй свою писанку. Автор тексту Н. Гатальська. Буклет. Луцьк.
66. Перелік проведення необхідних заходів (роботи з реконструкції, реставрації, виявлення й придбання музейних пам'яток та обладнання) для побудови експозиції Музею етнографії та народних промислів. Підготувала Н. Гатальська. 2 с.
67. Плани і звіти відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею за 2002–2007 рр. (підшивка планів роботи на півріччя, річних та річних звітів).
68. Плани і звіти роботи відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею за 1995–2001 рр. (підшивка планів роботи на півріччя, річних та річних звітів).
69. Плани і звіти роботи відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею за 2007–2018 рр. (річні плани роботи та звіти).
70. Про музей народнопобутової культури. Рішення Постійної комісії з питань духовності, культури, релігій, засобів масової інформації, зв'язків з громадськими організаціями і політичними партіями Волинської обласної ради від 17.07.2008 № 17/4. 2 с.

71. Про переведення старшого наукового працівника відділу масово-методичної роботи Ошуркевича О. Ф. на посаду завідуючого відділом етнографії, фольклору та народних промислів з 1 січня 1989 р. Наказ № 2 від 3 січня 1898 р. Волинський краєзнавчий музей. Копія. 1 ст.

72. Рецензія на тематико-структурний план експозиції з етнографії та народних промислів у Волинському обласному краєзнавчому музеї. Рецензент А. Г. Данилюк. 2 с.

73. Символи різдвяних свят/упоряд. Л. Мірошніченко-Гусак. Буклет. Луцьк: МПП «Медіа», 2014. 8 с.

74. Структурний план експозиції Музею етнографії та народних промислів Волині. 03.11.2010 р. Підготовлений Н. Гатальською, Л. Мірошніченко-Гусак. 2 с.

75. Тематико-структурний план побудови експозиції музею етнографії Волині та Полісся. Підготувала Л. Мірошніченко-Гусак. 9 с.

76. Тематико-структурні, тематико-експозиційні плани, лекції, екскурсії, прес-релізи, підготовлені науковими співробітниками відділу етнографії та народних промислів (1989–2018 рр.).

77. *Волинський музей. Історія і сучасність*: наук. зб.: матеріали V Всеукр. наук. істор.-краєзн. конф., присвяченої 24-й річниці незалежності України та 85-й річниці створення Волинського краєзнавчого музею (м. Луцьк, 16 трав. 2014 р.)/упоряд. А. Силук. Луцьк, 2014. Вип. 5. 449 с.

78. *Волинський музей. Історія і сучасність*: тези та матеріали I наук.-практ. конф., присвяченої 65-річчю Волинського краєзнавчого музею та 45-річчю Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки (м. Луцьк, 16–17 черв. 1994 р.). Луцьк: Ініціал, 1997. 52 с.

79. *Волинський музей. Історія і сучасність*: наук. зб. Луцьк, 1999. Вип. II. 2006 с.

80. *Волинський музей: історія і сучасність*: наук. зб.: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (Луцьк–Колодяжне, 18–19 трав. 2004 р.)/упоряд. А. Силук. Луцьк, 2004. Вип. 3. 394 с.

81. *Волинський музей: історія і сучасність*: наук. зб. Луцьк, 2009. Вип. 4. 542 с.
82. Всеукраїнська асоціація музеїв. URL: http://vuam.org.ua/uk/%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0 (дата звернення: 21.11.2018).
83. Гаврилюк О. Українська культурна спадщина в музейних закладах Західної України міжвоєнного періоду. *Волинський музейний вісник*/упоряд.: А. Силук, Є. Ковальчук. Луцьк, 2010. Вип. 2. С. 50–55.
84. Гаврилюк О. Н. З'їзди працівників українських музеїв Польщі в міжвоєнний період. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки*. Історичні науки/Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки; редкол.: С. В. Гаврилюк та ін. Луцьк, 2012. № 11. С. 113–119.
85. Гаврилюк О. Н. Сучасна українська та польська історіографія діяльності музеїв західноукраїнського регіону в міжвоєнний період. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки*. Історичні науки/Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки; редкол.: С. В. Гаврилюк та ін. Луцьк, 2012. № 10 (235). С. 124–130.
86. Гаврилюк С. Джерела до вивчення історії перших музеїв Волинської губернії. *Волинський музей: Історія і сучасність*: наук. зб./Волин. обл. упр. культури, Волин. краєзн. музей, Волин. обл. т-во краєзнавців; редкол.: А. Силук та ін. Луцьк, 1999. Вип. 2. С. 39–41.
87. Гаврилюк С. Поняття «музейна пам'ятка»: зародження та еволюція. *Волинський музейний вісник*: наук. зб./упр-ня культури і туризму Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; каф. документознавства і музейн. справи ВНУ ім. Лесі Українки; упоряд.: А. Силук, Є. Ковальчук. Луцьк, 2012. Вип. 3. С. 3–7.
88. Гаврилюк С. В. Історичне пам'яткознавство Волині, Холмщини і Підляшшя (XIX – початок XX ст.): монографія. 2-ге вид., доп. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. 536 с.

89. Гайда Л. Другий всеукраїнський музейний фестиваль та актуальні перспективи розвитку музейної педагогіки. *Краєзнавство*. 2009. № 3–4. С. 170–173.

90. Гатальська Н. Як відгомін сивої давнини. *Досвітня зоря*. 2004. 24 січ.

91. Гатальська Н. Вишивальне мистецтво Західного Полісся і Волині (за матеріалами фондів Волинського краєзнавчого музею). *Волинський музей: історія і сучасність*: наук. зб.: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (Луцьк–Колодяжне, 18–19 трав. 2004 р.). Луцьк, 2004. Вип. 3. С. 36–37.

92. Гатальська Н. Дивосвіт народного мистецтва. *Ленінська правда*. 1989. 3 черв.

93. Гатальська Н. До питання дослідження народного килимарства на Волині. *Минуле і сучасне Волині й Полісся: народне мистецтво і духовність*: зб. наук. пр.: матеріали Другої волин. обл. наук.-етнограф. конф. (м. Луцьк, 12–13 трав. 2005 р.). Луцьк, 2005. Вип. 15. С. 89–91.

94. Гатальська Н. Етнографічні виставки як прообраз майбутнього музею. *Волинський музей: історія і сучасність*: наук. зб. Луцьк, 2009. Вип. 4. С. 354–361.

95. Гатальська Н. Колекція взірців народної вишивки початку ХХ ст. з Ковельського повіту у фондах Волинського краєзнавчого музею (до питання каталогізації). *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і ковельчани в історії України та Волині*: зб. наук. пр.: матеріали XII Всеукр. наук. істор.-краєзн. конф., присвяченої 12-й річниці Незалежності України і 485-й річниці надання Ковелю Магдебурзького права. У 2-х ч. Луцьк: Надстир'я, 2003. Ч. 2. С. 87.

96. Гатальська Н. Образ баби-повитухи в системі родинно-побутової обрядовості волинян (за матеріалами сіл Затурці, Сірнички Локачинського району). *Затурці в історії України та Волині*: наук. зб.: матеріали Наук.-практ. конф., приуроченої 55-й річниці першої писемної згадки про с. Затурці Локачинського району Волинської області (с. Затурці, 16 листоп. 2003 р.). Луцьк, 2004. С. 140–145.

97. Гатальська Н. Особливості традиційного народного вбрання Любомльщини кінця XIX – першої половини XX ст. (за матеріалами фондів Волинського краєзнавчого музею). *Минуле і сучасне Волині й Полісся. Любомльщина в історії України та Волині*: наук. зб. Луцьк, 2007. Вип. 25. С. 259–260.

98. Гатальська Н. Пасічництво як вид занять та елемент обрядової культури волинян (За матеріалами села Затурці Локачинського району). *Затурці в історії України та Волині*: наук. зб.: матеріали Наук.-практ. конф., приуроченої 55-й річниці першої писемної згадки про с. Затурці Локачинського району Волинської області (с. Затурці, 16 листоп. 2003 р.). Луцьк, 2004. С. 133–140.

99. Гатальська Н. Поминальні обряди на Волині та відображення культу предків в експозиціях етнографічних виставок обласного краєзнавчого музею. *Минуле і сучасне Волині й Полісся: роде наш красний*: матеріали Третьої волин. обл. наук.-етнограф. конф. (м. Луцьк, 14–15 черв. 2007 р.). Луцьк, 2007. Вип. 24. С. 75–77.

100. Гатальська Н. Рідкісний примірник «Кобзаря». *Молодий ленінець*. 1989. 15 трав.

101. Гатальська Н. Святкове нагрудне вбрання жінок Волині і Західного Полісся у збірці Волинського краєзнавчого музею. *Волинський музей: історія і сучасність*: наук. зб. Луцьк, 1999. Вип. II. С. 41–43.

102. Гатальська Н. три празники в гості. *Волинь*. 1996. 11 січ. С. 3.

103. Гатальська Н. У пошуках народних скарбів поруч з Майстром... *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Народна культура і музеї*: наук. зб.: матеріали Четвертої всеукр. наук.-етнограф. конф., присвяченої 80-річчю від дня народження Олекси Ошуркевича (м. Луцьк, 16–17 квіт. 2013 р.)/упоряд.: Є. І. Ковальчук, Л. А. Мірошниченко-Гусак. Луцьк, 2013. Вип. 44. С. 5–8.

104. Гатальська Н. Феномен повивальної баби в контексті народно-побутової культури Західного Полісся (за матеріалами польових досліджень). *Минуле і сучасне Волині й Полісся: роде наш красний*: матеріали Третьої волин.

обл. наук.-етнограф. конф. (м. Луцьк, 14–15 черв. 2007 р.). Луцьк, 2007. Вип. 24. С. 84–85.

105. Гатальська Н. Художнє ткання Камінь-Каширщини: класика і новації (за матеріалами фондів Волинського краєзнавчого музею). *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Сторінки історії Камінь-Каширщини*: наук. зб.: матеріали XXXVII Всеукр. іст.-краєзн. наук. конф. (м. Камінь-Каширський, 27 жовт. 2010 р.) / упр. культури і туризму Волин. Облдержадміністрації та ін. Луцьк, 2010. Вип. 37. С. 61–63.

106. Гатальська Н. Чи потрібен нам Музей етнографії та народних промислів. *Волинь*. 1998. 30 черв. С. 3.

107. Гатальська Н., Івашків Г. Поетика волинського вбрання: науково-художня реконструкція. Луцьк: Ініціал, 2005. 20 листівок.

108. Гатальська Н., Кузьмич Н., Хомова Т. Матеріали до словника-довідника «Майстри народної творчості Волині». *Минуле і сучасне Волині й Полісся: народне мистецтво і духовність*: зб. наук. пр.: матеріали Другої волин. обл. наук.-етнограф. конф. (м. Луцьк, 12–13 трав. 2005 р.). Луцьк, 2005. Вип. 15. С. 191–202.

109. Гілевич І. Українська етнографічна наука у першому повоєнному десятилітті та польові дослідження Полісся. *Вісник Львівського університету*. Серія Історична. 2008. Вип. 43. С. 34–53.

110. Голдованська О., Надольська В. Досвід роботи Волинського краєзнавчого музею з дитячою аудиторією. *Історія музеєзнавства, пам'яткоохоронної справи, краєзнавства і туризму в Острозі та на Волині*: наук. зб./Держ. іст.-культ. заповідник м. Острога, Остроз. наук.-краєзн. т-во «Спадщина» ім. Князів Острозьких. Острог, 2011. Вип. 3. С. 68–71.

111. Голубець Г. Популяризація музейних збірок та естетичне виховання (на прикладі Музею етнографії та художнього промислу у Львові). *Минуле і сучасне Волині й Полісся: народне мистецтво і духовність*: зб. наук. пр.: матеріали

Другої волин. обл. наук.-етнограф. конф. (м. Луцьк, 12–13 трав. 2005 р.). Луцьк, 2005. Вип. 15. С. 46–47.

112. Горбань І. Етнографічний музей АН УРСР у 1947–1951 роках (за матеріалами архіву Інституту народознавства НАН України). *Музейний збірник*: зб. наук. пр. Київ: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2008. С. 47–51.

113. Грабинська О. Використання збірки пристосувань для прядіння і ткацтва в етнографічних подіях Волинського краєзнавчого музею. *Волинський музей. Історія і сучасність*: наук. зб.: матеріали V Всеукр. наук. істор.-краєзн. конф., присвяченої 24-й річниці Незалежності України та 85-й річниці створення Волинського краєзнавчого музею (м. Луцьк, 16 трав. 2014 р.)/упоряд. А. Силюк. Луцьк, 2014. Вип. 5. С. 32–34.

114. Гриб Л., Пальоха Л. Етнографічні заходи у Волинському краєзнавчому музеї. Виставкова хронологія (2000–2013 роки). *Волинський музей. Історія і сучасність*: наук. зб.: матеріали V Всеукр. наук. істор.-краєзн. конф., присвяченої 23-й річниці Незалежності України та 85-й річниці створення Волинського краєзнавчого музею (м. Луцьк, 16 трав. 2014 р.) Луцьк, 2014. Вип. 5. С. 33–36.

115. Гримич М. Метод, методика та методологія в сучасній етнологічній науці. *Етнічна історія народів Європи*: зб. наук. пр. Київ: УнісеРВ, 2006. Вип. 21. С. 5–9.

116. Грицина Л. Г. Виставочна робота музею. *Волинський музей. Історія і сучасність*: тези та матеріали I Наук.-практ. конф., присвяченої 65-річчю Волинського краєзнавчого музею та 45-річчю Колодяженського літературно-меморіального музею Лесі Українки (м. Луцьк, 16–17 черв. 1994 р.). Луцьк, 1997. С. 22–26.

117. Грицина Л. Хроніка виставкової діяльності музею. 1994–1998 рр. *Волинський музей: історія і сучасність*: наук. зб. Луцьк, 1999. Вип. 2. С. 43–56.

118. Грицина Л. Хроніка виставкової діяльності музею. 1999–2003 рр. *Волинський музей: історія і сучасність*: наук. зб.: матеріали III Всеукр. наук.-

практ. конф. (Луцьк–Колодяжне, 18–19 трав. 2004 р.). Луцьк. 2004. Вип. 3. С. 50–56.

119. Гудченко З. Музеї народної архітектури України. Київ: Будівельник, 1981. 120 с.

120. Гуменюк Н. Як коза від ліцею до музею втрапила. *Віче*. 2004. 12 лют. С. 4.

121. Гунчик І. Пам'яті Олекси Ошуркевича (1933–2010). *Вісник Львівського університету*. Серія: Мистецтвознавство. 2011. Вип. 10. С. 303–306. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Mistec_2011_10_27 (дата звернення: 10.03.2016).

122. Данилюк А. Українські скансени. Історія виникнення, експозиції, проблеми розвитку. Тернопіль: Навч. Книга – Богдан, 2006. 104 с.

Державний архів Волинської області

Ф. Р. – 2083 Волинський краєзнавчий музей

Оп. 1.

123. Спр. 10. Годовой отчет о работе музея за 1945 г. 1 арк.

124. Спр. 16. Годовой отчет о работе музея за 1947 г. 17 арк.

125. Спр. 26. План комплектування музейних фондів на 1950 р. 50 арк.

126. Спр. 28. Типове положення про краєзнавчі музеї 1950 р. 7 арк.

127. Спр. 38. Годовой отчет о работе музея за 1952 г. 49 арк.

128. Спр. 41. Перспективний план комплектування музейних фондів на 1953–1954 рр. 6 арк.

129. Спр. 60. Приймально-передавальний акт, складений при зміні директорів та опис експонатів, що знаходяться в експозиції і фондах облмузею станом на 1 січня 1957 р. 295 арк.

130. Спр. 69. Приймально-передавальний акт, складений при зміні директорів і опис експонатів відділу історії дорядянського періоду. 210 арк.

131. Спр. 94. Годовой отчет о работе музея за 1962 г. 21 арк.

132. Спр. 281. Годовой отчет о работе музея за 1977 г. 26 арк.

133. Спр. 444. Текстовий і статистичний звіт музею і звіт про роботу бібліотеки за 1989 р. 20 арк.

134. Спр.483. Звіт про роботу ВКМ за 1995 р. 17 арк.

135. Спр. 489. віт про роботу ВКМ за 1996 р. 17 арк.

136. Спр.497. Звіт про роботу ВКМ за 1997 р. 17 арк.

137. Спр. 544. Звіт про роботу ВКМ у 2003 р. 36 арк.

Ф. Р. – 3186 Ошуркевич О. Ф. (1933–2010)

Оп. 1.

138. Спр. 30. Звіт голови секції документальних пам'яток О. Ошуркевича про фольклорно-етнографічну експедицію «Шляхами П. П. Чубинського на Волині». Рукопис. 2 арк.

139. Спр. 35. Реєстрація відряджень, прочитаних лекцій, проведених екскурсій (1984–1990 рр.). 39 арк.

140. Спр. 138. Листи видатних людей до О. Ошуркевича за 1966–2005 рр.

141. Дідух А. Аплікація на святковому вбранні кінця ХІХ – середини ХХ ст. у селах Волинського Полісся (за матеріалами музейних збірок). *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Народна культура і музеї: наук. зб.: матеріали Четвертої всеукр. наук.-етнограф. конф., присвяченої 80-річчю від дня народження Олекси Ошуркевича* (м. Луцьк, 16–17 квіт. 2013 р.). Луцьк, 2013. Вип. 44. С. 129–134.

142. Дмитренко А. Етнографічна колекція Волинського музею у міжвоєнний період. *Волинський музей: історія і сучасність: наук. зб.: матеріали ІІІ Всеукр. наук.-практ. конф.* (Луцьк–Колодяжне, 18–19 трав. 2004 р.). Луцьк, 2004. Вип. 3. С. 58–61.

143. Дмитренко А. Колекція вбрання із Маневиччини у Волинському краєзнавчому музеї. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сторінки воєнної історії Маневиччини та Полісся: наук. зб.* Луцьк, 2000. Вип. 19. С. 49–52.

144. Дмитренко А. Культура і побут українців Волині в працях ХІХ – першої третини ХХ століття і дослідження Олекси Ошуркевича. *Минуле і сучасне Волині й Полісся: народна культура – шлях до себе*: зб. наук. пр.: матеріали Волин. обл. наук.-етнограф. конф. (м. Луцьк, 10–11 квіт. 2003 р.). Луцьк, 2003. Вип. 11. С. 12–14.

145. Дмитренко А. Матеріали з питань бджільництва, рибальства, мисливства і збиральництва у фондах Волинського краєзнавчого музею. *Волинський музей: історія і сучасність*: наук. зб. Луцьк, 1999. Вип. II. С. 56–58.

146. Дмитренко А. Музейні колекції і майстри: до 85-річчя від дня народження гончаря Володимира Ковальчука. *Волинський музей. Історія і сучасність*: наук. зб.: матеріали V Всеукр. наук. істор.-краєзн. конф., присвяченої 24-й річниці Незалежності України та 85-й річниці створення Волинського краєзнавчого музею (м. Луцьк, 16 трав. 2014 р.)/упоряд. А. Силюк. Луцьк, 2014. Вип. 5. С. 40–46.

147. Дмитренко А. Предметний склад етнографічної колекції Волинського музею у міжвоєнний період. *PEREYASLAVICA: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»*: зб. наук. ст. 2008. Вип. 2 (4). С. 241–246.

148. Дмитренко А. Становлення етнографічного музейництва на Волині. *Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею*. Рівне: Волин. обереги, 2006. Вип. IV. С. 38–43.

149. Дмитренко А., Мірошніченко-Гусак Л. Олекса Ошуркевич – музейний діяч та дослідник народної культури (до 80-річчя від дня народження). *Збереження й дослідження історико-культурної спадщини в музейних зібраннях: історичні, мистецтвознавчі та музеологічні аспекти діяльності*: зб. ст. Міжнар. конф. Нац. музею у Львові ім. А. Шептицького. Львів, 2013. С. 580–583.

150. Дмитрук Є. Музейна (р)еволюція, або шляхи порятунку. *Минуле і сучасне Волині й Полісся. Етнографічне музейництво в Україні і на Волині*: наук. зб.: матеріали П'ятої волин. наук.-етнограф. конф. (м. Луцьк, 27–28 квіт.

2017 р.)/упоряд.: Є. І. Ковальчук, Л. А. Мірошниченко-Гусак. Луцьк, 2017. Вип. 61. С. 25–31.

151. Дмитрюк В., Пригарін О. Етнофотографія в антропологічних перспективах: методи опрацювання приватних зібрань. *Народознавчі зошити*. 2015. № 6 (126). С. 1420–1424.

152. Донік О. М. Київська Всеросійська виставка 1913 р. як виразний приклад презентації досягнень у модернізації економіки й міського життя. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* 2016. Вип. 25. С. 50–69.

153. Дублянський А. Українська старовина й етнографія в «волинському музеї». *Волинський музей: історія і сучасність*: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. Луцьк, 2004. Вип. 3. С.130–131.

154. Експерт-музеолог Зеновій Мазурик: «Музеї показують соціальну, а не монетарну цінність речей». URL :<https://ukr.segodnya.ua/interview/ekspert-muzeolog-zenoviy-mazuryk-muzei-pokazyvayut-socialnuyu-a-ne-monetarnuyu-sennost-veshchey-1043894.html> (дата звернення: 12.12.2018).

155. Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 1–10/голов. ред. Г. Скрипник; НАН України; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2016, 2017, 2018. URL: http://etnolog.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=1980&Itemid=461 (дата звернення: 15.03.2019).

156. Етномузика: збірка статей та матеріалів пам'яті Олекси Ошуркевича/упоряд. В. Ярмола. Львів, 2016. Чис. 12 (2015). 208 с.

153. Завада Л. Музей і відвідувач: конструктивний діалог. Проект «Музейні посиденьки» як нова форма культурно-освітньої роботи Волинського краєзнавчого музею. *Волинський музейний вісник*: наук. зб. Луцьк, 2018. Вип. 9. С. 208–213.

157. Заставецька Н. Діяльність польського товариства краєзнавчого у сфері збереження пам'яток історії та культури на західноукраїнських землях

(1920–1930-ті рр.). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2008. № 17. С. 275–281.

158. Здасюк Н. М. Деятельность белорусских музеев по сохранению традиционной культуры Полесья (1990-е гг.). *Народознавчі зошити*. 2006. № 3–4. С. 434–437.

159. Зінько Д. Віхи історії музейної справи на Волині та основні засади відкриття Волинського краєзнавчого музею (1917–1939 рр.). *Волинський музейний вісник: Музеї у дослідженні та збереженні пам'яток культурної спадщини західноукраїнських етнічних земель: наук. зб./упр-ня культури і туризму Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; каф. документознавства і музейн. справи ВНУ ім. Лесі Українки; упоряд.: А. Силюк, Є. Ковальчук. Луцьк, 2012. Вип. 4. С. 167–170.*

160. Зінько Д. Культурно-історичні передумови та етапи становлення Волинського музею у м. Луцьку. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Історичні науки. Острог, 2015. Вип. 24. С. 49–53.

161. Зубченко С. Популяризація культурної спадщини українського народу в етнографічних музеях України: історіографія проблеми. *Іван Франко у творенні української національної ідентичності: зб. наук. пр./голов. ред. О. О. Рафальський, П. М. Чернега. Ніжин: Вид. ПП «Лисенко М. М.», 2016. С. 141–149.*

162. Ігнатійчук Н. Забивання посагу – традиційний елемент весільної обрядовості села Піша Швацького району. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Любомль в історії України та Волині: наук. зб.: матеріали XXV Волин. обл. іст.-краєзн. наук. конф. Луцьк, 2007. Вип. 25. С. 250–254.*

163. Інвентарний опис, порядок зберігання та експонування предметів речового фонду (дерево, кераміка, скло, метал, тканини, солома, пластичні матеріали): метод. рек. Волинський краєзнавчий музей/підготували: Н. Пушкар, Л. Кревська, Н. Карабін. Луцьк, 2016. 22 с.

164. Істоміна Г. Мистецтво народної кераміки Волині другої половини XIX–XX ст. НАН України, Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. Рівне: Волин. обереги, 2009. 232 с.

165. Капелюшний В. П., Казакевич Г. М., Чернищук Н. В. Українська етнологія у європейському контексті (друга половина XIX ст. – 20-ті рр. XX ст.). Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2013. 208 с.

166. Карабін Н. Колекція самоварів у Волинському краєзнавчому музеї. Каталог. *Волинський музейний вісник: наук. зб./упр-ня культури і туризму Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; каф. Документознавства і музейн. справи ВНУ ім. Лесі Українки; упоряд.: А. Силюк, Є. Ковальчук. Луцьк, 2012. Вип. 3. С. 89–98.*

167. Карамазов О. В. Музейна педагогіка в контексті багатокультурного освітнього середовища в Україні. *Шлях освіти*. 2012. № 2. С. 8–11.

168. Каткова Т. Г. Поняття культурної спадщини за міжнародним та українським законодавством. *Право і безпека*. 2005. Вип. 4'5. С. 148–152.

169. Кашевська Р. Понад півстоліття в музеї. Спогади. *Волинський музей: історія і сучасність: наук. зб.: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (Луцьк–Колодяжне, 18–19 трав. 2004 р.)*. Луцьк, 2004. Вип. 3. С. 68–77.

170. Кепин Д. В. Развитие музеологии на Украине за годы независимости. *Вопросы музеологии*. 2015. № 1 (11). С. 26–34. URL: http://www.academia.edu/34256029/%D0%92%D0%9E%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%A1%D0%AB_%D0%9C%D0%A3%D0%97%D0%95%D0%9E%D0%9B%D0%9E%D0%93%D0%98%D0%98_The_Problems_of_Museology-2015-1 (дата звернення: 03.04.2019).

171. Кепін Д. Історія формування музеєзнавства як наукової дисципліни у Європі. *Праці Центру пам'яткознавства*. 2003. Вип. 5. С. 138–139.

172. Кінд-Войтюк Н. Дослідження історії та пам'яток Волинського воєводства науковими товариствами Другої Речі Посполитої у 1921–1939 рр. *Історичні студії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2014. Вип. 11–12. С. 53–58.

173. Кінд-Войтюк Н. Музейна політика Другої Речі Посполитої у Волинському воєводстві у 1920–1930-х роках. *Волинський музей: історія і сучасність: наук. зб.* Луцьк, 2009. Вип. 4. С. 17–21.

174. Кінд-Войтюк Н. Товариство приятелів наук – осередок вивчення історії Волині (1935–1939 рр.). *Волинський музей: історія і сучасність*: наук. зб.: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (Луцьк–Колодяжне, 18–19 трав. 2004 р.). Луцьк, 2004. Вип. 3. С. 77–79.

175. Ковальчук Євгенія Іванівна. Науковий доробок: бібліографічний покажчик/Волинський краєзнавчий музей, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки; автор-упоряд.: Є. Ковальчук; автор вступ. ст.: С. Гаврилюк; відп. ред.: А. Силюк. Луцьк, 2016. 44 с.

176. Ковальчук Є. Волинський краєзнавчий музей. До історії етнографічних досліджень. *Минуле і сучасне Волині й Полісся: народна культура – шлях до себе*: зб. наук. пр.: матеріали Волин. обл. наук.-етнограф. конф. (м. Луцьк, 10–11 квіт. 2003 р.). Луцьк, 2003. Вип. 11. С. 71–73.

177. Ковальчук Є. Волинський краєзнавчий музей. До історії музейної експозиції. *Волинський музей. Історія і сучасність*: наук. зб.: матеріали V Всеукр. наук. істор.-краєзн. конф., присвяченої 24-й річниці Незалежності України та 85-й річниці створення Волинського краєзнавчого музею (м. Луцьк, 16 трав. 2014 р.)/упоряд. А. Силюк. Луцьк, 2014. Вип. 5. С. 251–256.

178. Ковальчук Є. Культурно-освітня діяльність музейних закладів як складова музейної комунікації (за результатами соціологічних досліджень). *Волинський музейний вісник: Музей у дослідженні та збереженні пам'яток культурної спадщини західноукраїнських етнічних земель*: наук. зб. Луцьк, 2012. Вип. 4. С. 73–76.

179. Ковальчук Є. Музей у сучасному світі: розробка наукової концепції. *Волинський музейний вісник*: наук. зб. Луцьк, 2012. Вип. 3. С. 17–22.

180. Ковальчук Є. Музейні круглі столи. До 5-річчя спільного проекту Волинського краєзнавчого музею та кафедри документознавства і музейної справи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. *Волинський музейний вісник*: наук. зб. Луцьк, 2015. Вип. 7. С. 44–46.

181. Ковальчук Є. Музеї Волині в комплектуванні і дослідженні етнографічних матеріалів. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Народна культура і музеї*: наук. зб.: матеріали Четвертої всеукр. наук.-етнограф. конф., присвяченої 80-річчю від дня народження Олекси Ошуркевича (м. Луцьк, 16–17 квіт. 2013 р.)/упоряд.: Є. І. Ковальчук, Л. А. Мірошніченко-Гусак. Луцьк, 2013. Вип. 44. С. 77–82.

182. Ковальчук Є. Народні тканини в інтер'єрах храмів Волині (за матеріалами експедицій Волинського краєзнавчого музею). *Минуле і сучасне Волині й Полісся: народне мистецтво і духовність*: зб. наук. пр.: матеріали Другої волин. обл. наук.-етнограф. конф. (м. Луцьк, 12–13 трав. 2005 р.). Луцьк, 2005. Вип. 15. С. 68–71.

183. Ковальчук Є. Наукові експедиції Волинського краєзнавчого музею (1929–2003 рр.). *Волинський музей: історія і сучасність*: наук. зб.: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (Луцьк–Колодяжне, 18–19 трав. 2004 р.). Луцьк, 2004. Вип. 3. С. 149–152.

184. Ковальчук Є. Польський період історії Волинського краєзнавчого музею (1929–1939 роки). *Праці Центру пам'яткознавства*: зб. наук. пр. 2014. Вип. 25. С. 108–119.

185. Ковальчук Є. Фонд сакрального мистецтва у Волинському краєзнавчому музеї: етапи формування (1929–2009 роки). *Праці Центру пам'яткознавства*: зб. наук. пр. 2009. Вип. 16. С. 118–130.

186. Ковальчук Є. І. Формування фонду сакрального мистецтва у Волинському краєзнавчому музеї (1929–2012 роки): монографія. Луцьк: Волин. старожитності, 2013. 296 с., іл.

187. Кожолянко Г. Етнографічні музеї північної частини Буковини. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини*. 2014. № 1. С. 19–24.

188. Козакевич О. Мереживні народні вироби на Волині та Поліссі кінця XIX–XX ст.: регіональні особливості. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Народна культура і музеї*: наук. зб.: матеріали Четвертої всеукр. наук.-етнограф.

конф., присвяченої 80-річчю від дня народження Олекси Ошуркевича (м. Луцьк, 16–17 квіт. 2013 р.). Луцьк, 2013. Вип. 44. С. 139–143.

189. Козакевич О. Плетиво з фондів Волинського краєзнавчого музею. *Минуле і сучасне Волині й Полісся: народне мистецтво і духовність*: зб. наук. пр.: матеріали Другої волин. обл. наук.-етнограф. конф. (м. Луцьк, 12–13 трав. 2005 р.). Луцьк, 2005. Вип. 15. С. 51–54.

190. Козакевич О. Традиційні в'язані вироби та мереживо Волині й Полісся: техніки виготовлення, типологія, художні особливості. *Минуле і сучасне Волині й Полісся: роде наш красний*: матеріали Третьої волин. обл. наук.-етнограф. конф. (м. Луцьк, 14–15 черв. 2007 р.). Луцьк, 2007. Вип. 24. С. 116–121.

191. Козюба В. Наукова комплектація музейних фондів: теорія і практика. URL: <http://www.mdch.kiev.ua> (дата звернення: 13.05.2019).

192. Корецька О. «Документи розкидані, понищені, незнані...» До 95-річчя від дня народження Леоніда Маслова. *Волинський музей: історія і сучасність*: наук. зб.: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (Луцьк–Колодяжне, 18–19 трав. 2004 р.). Луцьк, 2004. Вип. 3. С. 83–85.

193. Корецька О. Родинний архів Бичковських у фондах Волинського краєзнавчого музею. *Волинський музейний вісник*: наук. зб./упр-ня культури Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; каф. документознавства і музейн. справи СНУ ім. Лесі Українки; упоряд. А. Силюк. Луцьк, 2016. Вип. 8. С. 136–146.

194. Косміна О. Традиційне вбрання українців. Київ: Балтія-Друк, 2008. Т. 1: Лісостеп; Степ. 2008. 160 с.; іл.

195. Косміна О. Традиційне вбрання українців. Київ: Балтія-Друк, 2011. Т. 2: Полісся; Карпати. 2011. 160 с.; іл.

196. Кот С., Ошуркевич О. Доля культурних скарбів України під час Другої світової війни: архіви, бібліотеки, музеї. Волинський краєзнавчий музей. Документи. Київ; Бремен: Українознавство, 1996. Вип. 1. 75 с.

197. Котлер Н., Котлер Ф., Котлер В. Музейний маркетинг і стратегія: формування місії, залучення публіки, збільшення доходів і ресурсів/пер. з англ. Т. Олійник, Т. Пирогова, С. Рябчук, Р. Свято. Київ: ВД «Стилос», 2010. 528 с.

198. Кревська Л. Колекція кераміки з с. Рокита Старовижівського району у фондах Волинського краєзнавчого музею. *Волинський музейний вісник: наук. зб./ упр-ня культури Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; каф. документознавства і музейн. справи СНУ ім. Лесі Українки; упоряд. А. Силюк. Луцьк, 2016. Вип. 8. С. 128–136.*

199. Крук О. Створення етнографічних комплексів та експозицій як один з напрямків розвитку українського музейництва 1960–1980-х років. *Краєзнавство. 2009. № 1–2. С. 120–127.*

200. Крупник Л. Музеї УРСР як засоби радянської ідеологічної політики у 70-ті роки ХХ ст. *Наукові записки: зб. пр. молодих вчених та аспірантів. Київ, 2009. Т. 19 (2). С. 382–393.*

201. Кубицька Н. Сторінки творчості гончаря Василя Бондаря (за експонатами Волинського краєзнавчого музею). *Волинський музей: історія і сучасність: наук. зб.: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (Луцьк–Колодяжне, 18–19 трав. 2004 р.). Луцьк, 2004. Вип. 3. С. 85–89.*

202. Кузьма В. Створення Музею народної архітектури і побуту в Ужгороді та розширення мережі етнографічних експозицій у Закарпатській області (60–80-ті рр. ХХ ст.). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. Ужгород, 2016. С. 114–119.*

203. Кузьмич М. Олекса Ошуркевич – дослідник народної культури Волині та Полісся. *Минуле і сучасне Волині й Полісся: народна культура – шлях до себе: зб. наук. пр.: матеріали Волин. обл. наук.-етнограф. конф. (м. Луцьк, 10–11 квіт. 2003 р.). Луцьк, 2003. Вип. 11. С. 7–9.*

204. Кузьмич Н. «Де коза ходить, там житечко родить...» (Конкурси різдвяно-новорічної атрибутики у Волинському краєзнавчому музеї). *Волинський музей: історія і сучасність: наук. зб.: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (Луцьк–Колодяжне, 18–19 трав. 2004 р.). Луцьк, 2004. Вип. 3. С. 89–90.*

205. Кузьмич Н. Виставки народного мистецтва як одна з форм роботи музейних етнографів. *Минуле і сучасне Волині й Полісся: народне мистецтво і*

духовність: зб. наук. пр.: матеріали Другої волин. обл. наук.-етнограф. конф. (м. Луцьк, 12–13 трав. 2005 р.). Луцьк, 2005. Вип. 15. С. 54–55.

206. Кузьмич Н. Різдвяно-новорічні звичаї та обряди в селі Затурці Локачинського району. *Затурці в історії України та Волині*: наук. зб.: матеріали Наук.-практ. конф., приуроченої 55-й річниці першої писемної згадки про с. Затурці Локачинського району Волинської області (с. Затурці, 16 листоп. 2003 р.). Луцьк, 2004. С. 146–149.

207. Кузьмук О. Стан та шляхи модернізації менеджменту в Україні (аналітична записка). URL: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/oktober08/2.htm> (дата звернення: 10.01.2019).

208. Кушпетюк О. 150 років з часу заснування першого музею Волині. *Науковий вісник СНУ ім. Лесі Українки*. Історичні науки. Луцьк: Вид-во СНУ, 2015. Вип. 7 (308). С. 156–162.

209. Кушпетюк О. Орест Левицький і волинське музейництво (до 170-річчя віддня народження). *Емінак*: науковий щоквартальник. 2018. № 1 (21) (січ.–берез.). Т. 3. С. 108–112.

210. Кушпетюк О. Популяризація пам'яток старовини волинськими давньосховищами. *Волинський музей: історія і сучасність*: наук. зб.: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (Луцьк–Колодяжне, 18–19 трав. 2004 р.). Луцьк, 2004. Вип. 3. С. 94–96.

211. Кушпетюк О. Федір Рудольфович Штейнгель та його роль в організації Городоцького музею. *Волинський музей: історія і сучасність*: наук. зб. Луцьк, 2009. Вип. 4. С. 263–266.

212. Кушпетюк О. Старожитності музеїв Волинської губернії на виставках місцевого та загальноросійського рівня. *Емінак*: науковий щоквартальник. 2016. № 3 (15) (лип.–верес.). Т. 2. С. 98–103.

213. Лабачэўская В. Вянчальныя саламяныя кароны з Палесся. *Минуле і сучасне Волині й Полісся*. Етнографічне музейництво в Україні і на Волині: наук. зб.: матеріали П'ятої волин. наук.-етнограф. конф. (м. Луцьк, 27–28 квіт.

2017 р.) /упоряд.: Є. І. Ковальчук, Л. А. Мірошніченко-Гусак. Луцьк, 2017. Вип. 61. С. 101–106.

214. Лавнічек М. Політика радянської влади щодо музейних закладів західних областей України в 1939–1941 рр. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Історичні науки. Луцьк, 2016. № 13 (338). С. 122–127.

215. Левицька Т. З історії створення і діяльності Художнього музею в Луцьку. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Луцька міська громада: історія, традиції, люди*: матеріали XXVI Волин. обл. наук. іст.-краєзн. конф., присвяченої 16-й річниці Незалежності України, 510-й річниці надання м. Луцьку Магдебурзького права і 390-й річниці створення Луцького православного братства. Луцьк, 2007. Вип. 26. С. 130–132.

216. Лірницькі пісні з Полісся: матеріали до вивчення лірницької традиції / записи, впоряд. і прим. О. Ошуркевича; нотні транскрипції Ю. Рибачка. Рівне: Рівнедрук., 2002. 138 с.

217. Літевчук В. Волинська промислово-сільськогосподарська виставка на світлинах. *Волинський Монітор*: електронна версія газети 18 верес. 2018 р. URL: <http://monitor-press.com/ua/extensions/statti-ua/6811-21720.html> (дата звернення: 03.12.2017).

218. Луньовські читання: матеріали конф. URL: http://historiography.karazin.ua/resources/files/20181248211948_78e9b0b18.pdf (дата звернення: 10.11.2018).

219. Маньковська Р. Деформаційні процеси в музейництві: західноукраїнські області в 1939–1950-х рр. *Краєзнавство*. 2017. № 3–4. Ч. 1 С. 239–256; 2018. № 2. Ч. 2. С. 60–75.

220. Маньковська Р. Музейні колекції Західної України під ідеологічним тиском в післявоєнний період. *Волинський музейний вісник: Музеї у дослідженні та збереженні пам'яток культурної спадщини західноукраїнських етнічних земель*: наук. зб./упр-ня культури і туризму Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей;

каф. документознавства і музейн. справи ВНУ ім. Лесі Українки; упоряд.: А. Силюк, Є. Ковальчук. Луцьк, 2012. Вип. 4. С. 21–26.

221. Маньковська Р. Музеї України в інформаційному просторі: досвід та перспективи. *Історія України. Маловідомі імена, події, факти*. Київ, 2000. Вип. 11. С. 214–221.

222. Маньковська Р. Музеї України у суспільно-історичних викликах ХХ – початку ХХІ століть. Львів: Простір-М, 2016. 408 с.

223. Маньковська Р. Музеї України в суспільно-політичних процесах 1960–1980-х рр. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*: зб. ст./відпов. ред. В. М. Даниленко. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2018. Вип. 23. С. 112–127.

224. Маньковська Р. Сучасні музейні комунікації та перспективи їх розвитку. *Краєзнавство*. 2013. Вип. 3. С. 75–84.

225. *Минуле і сучасне Волині й Полісся. Етнографічне музейництво в Україні і на Волині*: наук. зб.: матеріали П'ятої волин. наук.-етнограф. конф. (м. Луцьк, 27–28 квіт. 2017 р.)/упоряд.: Є. І. Ковальчук, Л. А. Мірошніченко-Гусак. Луцьк, 2017. Вип. 61. 228 с.

226. *Минуле і сучасне Волині й Полісся: народна культура – шлях до себе*: зб. наук. пр.: матеріали Волин. обл. наук.-етнограф. конф. (м. Луцьк, 10–11 квіт. 2003 р.). Луцьк, 2003. Вип. 11. 140 с.

227. *Минуле і сучасне Волині й Полісся: роде наш красний*: зб. наук. пр.: матеріали Третьої Волин. обл. наук.-етнограф. конф. (м. Луцьк, 14–15 черв. 2007 р.)/ред.: Г. Бондаренко, Н. Гатальська, Є. Ковальчук, М. Мігас, А. Силюк. Луцьк, 2007. Вип. 24. 288 с.; іл.

228. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Народна культура і музеї*: наук. зб.: матеріали Четвертої всеукр. наук.-етнограф. конф., присвяченої 80-річчю від дня народження Олекси Ошуркевича (м. Луцьк, 16–17 квіт. 2013 р.)/упоряд.: Є. І. Ковальчук, Л. А. Мірошніченко-Гусак. Луцьк, 2013. Вип. 44. 352 с.

229. Митківська Т. І. Біологічна безпека музейних колекцій. *Музей та реставрація у контексті збереження культурної спадщини*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф./редкол.: В. Г. Чернець (голова) та ін. Київ: НАКККіМ, 2016. С. 87–91.

230. Мірошниченко-Гусак Л. Польові етнографічні дослідження як складник формування збірки Волинського краєзнавчого музею. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Серія: Історичні науки. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. № 13 (338). С. 151–156.

231. Мірошниченко-Гусак Л. «Доки пишуть писанки – доти буде світ» (до 10-річчя проведення у Волинському краєзнавчому музеї обласного конкурсу на кращу писанку Волині). *Волинський музей: історія і сучасність*: наук. зб.: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (Луцьк–Колодяжне, 18–19 трав. 2004 р.). Луцьк, 2004. Вип. 3. С. 103–105.

232. Мірошниченко-Гусак Л. «Ой берітеся, ягудки, щоб були повнії коробки» (Предмети збиральництва з фондів ВКМ). *Минуле і сучасне Волині й Полісся: народне мистецтво і духовність*: зб. наук. пр.: матеріали Другої волин. обл. наук.-етнограф. конф. (м. Луцьк, 12–13 трав. 2005 р.). Луцьк, 2005. Вип. 15. С. 56–57.

233. Мірошниченко-Гусак Л. Весільне печиво волинян: його різновиди та оздоблення. *Минуле і сучасне Волині й Полісся: роде наш красний*: матеріали Третьої волин. обл. наук.-етнограф. конф. (м. Луцьк, 14–15 черв. 2007 р.). Луцьк, 2007. Вип. 24. С. 52–54.

234. Мірошниченко-Гусак Л. Взаємозв'язок музею і школи на прикладі етнографічних виставок. *Волинський музейний вісник*: наук. зб.: Музейна педагогіка. Теорія і практика/упр-ня культури Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; каф. документознавства і музейн. справи СНУ ім. Лесі Українки. Луцьк, 2013. Вип. 5. С. 85–89.

235. Мірошніченко-Гусак Л. Внесок Олексія Ошуркевича в розвиток пам'яткоохоронної та музейної справи Волині. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Серія: Історичні науки. 2017. № 4 (353). С. 137–143.

236. Мірошніченко-Гусак Л. Джерело знань про минуле. *Слава праці*. 2007. 22 груд. № 153. С. 8.

237. Мірошніченко-Гусак Л. Етнографічна виставка «Традиційне вбрання волинян та поліщуків»: взаємодія з відвідувачем. *Волинський музей. Історія і сучасність*: наук. зб.: матеріали V Всеукр. наук. істор.-краєзн. конф., присвяченої 23-й річниці Незалежності України та 85-й річниці створення Волинського краєзнавчого музею (м. Луцьк, 16 трав. 2014 р.). Луцьк, 2014. Вип. 5. С. 121–124.

238. Мірошніченко-Гусак Л. Етнографічна колекція Волинського краєзнавчого музею в дослідженнях вітчизняних науковців (1989–2015 роки). *Теорія і практика сучасної науки*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 24–25 лют. 2017 р.). У 2-х ч. Херсон: Вид. дім «Гельветика». 2017. Ч. 2. С. 187–190.

239. Мірошніченко-Гусак Л. Етнографічний напрям діяльності Волинського краєзнавчого музею у 1939–1898 роках. *Емінак: науковий щоквартальник*. 2018. № 3 (23) (лип.–верес.). Т. 2. С. 131–137.

240. Мірошніченко-Гусак Л. Інвентарна книга Волинського музею в Луцьку як джерело вивчення писанкарства на Волині. *Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею*. Рівне: Волин. обереги, 2006. Вип. IV. С. 242–244.

241. Мірошніченко-Гусак Л. Колекція писанок Волинського краєзнавчого музею. *Минуле і сучасне Волині й Полісся: народне мистецтво і духовність*: зб. наук. пр.: матеріали Другої волин. обл. наук.-етнограф. конф. (м. Луцьк, 12–13 трав. 2005 р.). Луцьк, 2005. Вип. 15. С. 55–56.

242. Мірошніченко-Гусак Л. Конструкція, оздоблення і функціональне призначення скринь. *Волинський музей: історія і сучасність*: наук. зб. Луцьк, 2009. Вип. 4. С. 352–354.

243. Мірошніченко-Гусак Л. Майстер деревообробки Нестор Ковальчук. *Затурці в історії України та Волині*: наук. зб.: матеріали наук.-практ. конф., приуроченої 55-й річниці першої писемної згадки про с. Затурці Локачинського району Волинської області (с. Затурці, 16 листоп. 2003 р.). Луцьк, 2004. С. 158–161.

244. Мірошніченко-Гусак Л. Писанки Любомльського Побужжя. *Минуле і Сучасне Волині та Полісся. Любомль в історії України та Волині*: наук. зб.: матеріали XXV Волин. обл. іст.-краєзн. наук. конф., присвяченої 16-й річниці Незалежності України, 720-й річниці першої писемної згадки міста Любомля і 800-й річниці першої писемної згадки Угровська (м. Любомль. 25 жовт. 2007 р.). Луцьк, 2007. Вип. 25. С. 254–256.

245. Мірошніченко-Гусак Л. Способи перенесення вантажів та різновиди дорожнього начиння: до побудови виставки. *PEREYASLAVICA*: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»: зб. наук. ст. 2008. Вип. 2 (4). С. 265–271.

246. Мірошніченко-Гусак Л. Твори декоративно-ужиткового мистецтва у збірці Волинського краєзнавчого музею. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і Ковельщина в українській та європейській історії*: наук. зб./Ковельськ. міськ. рада; упр-ня культури з питань релігій та національностей Волин. ОДА; СНУ ім. Лесі Українки; Волин. краєзн. музей; Ковельськ. іст. музей; ВОО НСКУ; упоряд.: Г. Бондаренко, І. Прокопів, А. Семенюк, А. Силюк. Ковель, 2018. Вип. 65. С. 543–545.

247. Мірошніченко-Гусак Л. Виставкова робота відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею (1989–2015 рр.). *Гілея: науковий вісник*: зб. наук. пр. Київ, 2018. Вип. 126 (11). С. 90–95.

248. Мірошніченко-Гусак Л. Діяльність етнографічного відділу Волинського музею у 1929–1939 рр. *Гілея: науковий вісник*: зб. наук. пр. Київ, 2019. Вип. 143 (№ 4). Ч. 1. Історичні науки. С. 125–129.

249. Мірошніченко-Гусак Л. Джерела пізнання. Збірка листів, адресована Олексію Ошуркевичу. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Народна культура і музеї*: наук. зб.: матеріали Четвертої всеукр. наук.-етнограф. конф., присвяченої 80-річчю від дня народження Олекси Ошуркевича (м. Луцьк, 16–17 квіт. 2013 р.)/упоряд.: Є. І. Ковальчук, Л. А. Мірошніченко-Гусак. Луцьк, 2013. Вип. 44. С. 15–17.

250. Мірошніченко-Гусак Л. Становлення відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею. *Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень*: матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. студентів і аспірантів (м. Луцьк, 17–18 трав. 2016 р.). У 3 т. Луцьк: Терен, 2016. Т. 3. С. 118–121.

251. Мірошніченко-Гусак Л. Виставкові проекти відділу етнографії на основі експозиції Волинського краєзнавчого музею. *Сучасні наукові дослідження представників суспільних наук – прогрес майбутнього*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 22–23 берез. 2019 р.). Львів: ГО «Львівська фундація суспільних наук», 2019. С. 62–66.

252. Могилянські читання: зб. наук. пр. URL: http://vuam.org.ua/uk/Category:%D0%9C%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D0%BB%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96_%D1%87%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F (дата звернення: 10.11. 2018).

253. Моренчук О. Іконні рушники в інтер'єрі житла Ковельського району (за матеріалами фондів Волинського краєзнавчого музею). *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і Ковельщина в українській та європейській історії*: наук. зб./Ковельськ. міськ. рада; упр-ня культури з питань релігій та національностей Волин. ОДА; СНУ ім. Лесі Українки; Волин. краєзн. музей; Ковельськ. іст. музей; ВОО НСКУ; упоряд.: Г. Бондаренко, І. Прокопів, А. Семенюк, А. Силюк. Ковель, 2018. Вип. 65. С. 230–233.

254. Моренчук О. Формування колекції писанок у Волинському краєзнавчому музеї. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. З історії національних меншин на*

Волині: наук. зб. матеріали Міжнар. наук. істор.-наук. конф. «Минуле і сучасне єврейської громади на Волині» (сmt Малевичі, 20–21 серп. 2013 р.) та Міжнар. наук. конф. «Польська культура в контексті волинського тексту» (м. Луцьк, 3–4 квіт. 2014 р.)/упоряд. А. Силюк. Луцьк, 2014. Вип. 49. С. 226–228.

255. Мотиль Р. Гончарний посуд Волині – порівняльний аспект. *Минуле і сучасне Волині і Полісся: роде наш красний*: зб. наук. пр.: матеріали Третьої обл. наук.-етнограф. конф. (м. Луцьк, 14–15 черв. 2007 р.). Луцьк, 2007. Вип. 24. С. 226–228.

256. Музеї України. URL: <http://www.museum-ukraine.info/> (дата звернення: 10.11.2018).

257. Музей. Традиции. Этничность. URL: <http://elibrary.ru/contents.asp?titleid=38672> (дата звернення: 09.05.2019).

258. *Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи*: матеріали Четвертої наук.-практ. конф. (27–28 верес. 2016 р.)/Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. Київ, 2016. 88 с.

259. *Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи*: матеріали П'ятої наук.-практ. конф. (28–29 верес. 2017 р.)/Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. Київ, 2017. 132 с.

260. Музейний простір. Музеї України та світу (український музейний портал). URL: <http://prostir.museum/ua> (дата звернення: 10.11.2018).

261. Музейний простір: наук.-поп. журн. URL: <http://prostir.museum/ua/journal> (дата звернення: 10.11. 2018).

262. Музейні колекції: історія, дослідження, атрибуція: зб. наук. пр./за ред. д-ра мист-ва М. Селівачова. Київ: ТОВ «ХІК», 2010. 324 с.; іл.

263. Нагорна О. Олекса Ошуркевич у створенні музейних закладів Волині. Спогади колеги. *Минуле і сучасне Волині й Полісся: народна культура – шлях до себе*: зб. наук. пр.: матеріали Волин. обл. наук.-етнограф. конф. (м. Луцьк, 10–11 квіт. 2003 р.). Луцьк, 2003. Вип. 11. С. 7.

264. Нагорна О. Про себе і своїх колег. *Волинський музей. Історія і сучасність*: наук. зб.: матеріали V Всеукр. наук. істор.-краєзн. конф., присвяченої 24-й річниці Незалежності України та 85-й річниці створення Волинського краєзнавчого музею (м. Луцьк, 16 трав. 2014 р.)/упоряд. А. Силюк. Луцьк, 2014. Вип. 5. С. 125–134.

265. Нагороджено переможців Четвертої обласної рейтингової акції «Музейна подія року на Волині – 2012». 16 травня 2013 р. URL: http://volyn-museum.com.ua/news/nagorodzheno_peremozhciv_chetvertoji_oblasnoji_rejtingovoji_aksiji_muzejna_podija_roku_na_volini_2012_video/2013-05-16-782 (дата звернення: 20.09.2017).

266. Над вертепом зоря ясна. Каталог робіт переможців обласних конкурсів різдвяно-новорічної атрибутики (1993–2010 рр.). Серія «Колекції волинського краєзнавчого музею». Луцьк: Медіа, 2010. Вип. 4. 16 с.

267. Надольська В. Комплектування збірки Волинського краєзнавчого музею: досягнення і проблеми. *Острозький краєзнавчий збірник*. 2012. Вип. 5. С. 185–191.

268. Надольська В. Представлення музейної інформації відвідувачам: традиції та інновації музеїв Волині. *Волинський музейний вісник*: наук. зб./упр-ня культури Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; каф. документознавства і музейн. справи СНУ ім. Лесі Українки; упоряд. А. Силюк. Луцьк, 2016. Вип. 8. С. 62–66.

269. Надольська В. Робота з відвідувачами у музеях Волинської області: традиції та новації. *Волинський музейний вісник*: наук. зб./упр-ня культури Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; каф. документознавства і музейн. справи СНУ ім. Лесі Українки; упоряд. А. Силюк. Луцьк, 2014. Вип. 6. С. 53–56.

270. Надольська В., Рябчикова Ф. Поповнення збірки Волинського краєзнавчого музею у роки незалежності. *Волинський музей. Історія і сучасність*: наук. зб.: матеріали V Всеукр. наук. істор.-краєзн. конф., присвяченої 24-й річниці Незалежності України та 85-й річниці створення Волинського краєзнавчого

музею (м. Луцьк, 16 трав. 2014 р.)/упоряд. А. Силюк. Луцьк, 2014. Вип. 5. С. 134–137.

271. Надольська В., Токарська О. Науково-дослідна робота відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею. *Острозький краєзнавчий збірник*. Острог, 2012. Вип. 5. С. 68–71.

272. Надопта А. Аграрно-промислові та етнографічні виставки в Галичині в кінці XIX – на початку XX ст. як важливий чинник до зародження українського етнографічного музейництва. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*: зб. наук. пр. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2010. Вип. 11. С. 281–292. URL: <http://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/01/23-10.pdf> (дата звернення: 05.06.2018).

273. Назарчук М. Художнє ткацтво Волинського Полісся XIX – першої третини XX століть. Етнографічно-мистецтвознавче дослідження. Луцьк, 2016. 240 с.

274. *Народна творчість та етнологія*: наук. журн. URL: <https://nte.etnolog.org.ua/2019-gik/1> (дата звернення: 10.05.2019).

275. *Народознавчі зошити*: часоп. Ін-ту народознавства НАН України. URL: <https://nz.lviv.ua/> (дата звернення: 11.11.2018).

276. Наталія Юхимівна Пушкар: біобібліогр. покажч./упр-ня культури і туризму Волин. ОДА; Волин. ОУНБ ім. Олени Пчілки; Волин. краєзн. музей; упоряд. А. А. Понагайба. Луцьк: Волин. старожитності, 2012. 152 с.

277. Наукове комплектування фондів як базовий рівень музейної комунікації. С. 1–7. URL: http://www.warmuseum.kiev.ua/_ua/museum/method/funds.pdf (дата звернення: 07.06.2017).

278. Никорак О. Українська народна тканина XIX–XX ст.: типологія, локалізація, художні особливості. Львів: Афіша, 2004. Ч. I. Інтер'єрні тканини (за матеріалами західних областей України). 584 с.; іл.

279. Норіс Л., Ланкеліне В. Доповідь про розвиток сектору культурної спадщини в Україні. URL: http://www.culturepartnership.eu/upload/editor/2017/Subsector_report_Ua_ORIGINAL_EDIT1.pdf (дата звернення: 11.12.2017).

280. Норіс Л., Тісдейл Р. Креативність у музейній практиці/пер. з англ. А. Коструби, Г. Кузьо, О. Омельчук, Є. Червоного. Київ: Вид. Чередниченко А. М., 2017. 192 с.

281. Обласний конкурс писанкарства. *Луцький замок*. 2007. Берез.-квіт.

Обухович Л. З досвіду роботи художника-реставратора Волинського краєзнавчого музею (30 років від започаткування реставраційної справи у ВКМ). *Волинська ікона: дослідження та реставрація*: наук. зб.: матеріали XX Міжнар. наук. конф. (м. Луцьк, 27–28 серп. 2013 р.). Луцьк: ДП «Волинські старожитності», 2013. Вип. 20. С. 30–35.

282. Обухович Л. Щоденник наукової експедиції Волинського краєзнавчого музею 1984 року. *Волинська ікона: дослідження та реставрація*: наук. зб.: матеріали Наук. конф., присвяченої 25-річчю Музею волинської ікони (м. Луцьк, 25–26 жовт. 2018 р.)/упоряд.: Т. Єлисеєва, Є. Ковальчук. Луцьк, 2018. Вип. 25. С. 3–10.

283. Олекса Ошуркевич: до народних джерел: бібліограф. покажч./упр-ня культури і туризму Волин. ОДА; Волин. ОУН ім. Олени Пчілки; упоряд. В. Бабій; ред. А. Понагайба. Вид. 2-ге, доповн. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2011. 128 с.

284. Олійник О. Рукописна спадщина Олександра Прусевича, видатного дослідника народного мистецтва Волині у фондах Львівської наукової бібліотеки НАН України. *Минуле і сучасне Волині й Полісся: роде наш красний*: матеріали Третьої волин. обл. наук.-етнограф. конф. (м. Луцьк 14–15 черв. 2007 р.). Луцьк, 2007. Вип. 24. С. 176–180.

285. Оліпер С. Дослідник історії та етнології Правобережної і Західної України Олександр Прусевич. Питання історії України. 2014. Т. 17. С. 204–207. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Piu_2014_17_35 (дата звернення: 03.10.2018).

286. Онуфрійчук М. Про витоки конкурсів писанкарства на Волині. *Волинський музейний вісник*: наук. зб./упр-ня культури Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; каф. документознавства і музейн. справи СНУ ім. Лесі Українки; упоряд. А. Силюк. Луцьк, 2015. Вип. 7. С. 364–365.

287. Основи музеєзнавства, маркетингу та рекламно-інформаційної діяльності музеїв: посібник/за ред.: В. Великочого, Н. Гасюк; авт. кол.: П. Горішевський, М. Дейнега, М. Ковалів та ін. Івано-Франківськ: Плай, 2005. 64 с.

288. Основи музейної справи: навч. посіб./уклав А. М. Трембіцький. Хмельницький: ФОП Стихар А. М., 2017. 256 с.

289. Основні правила використання музейних предметів основного фонду: метод. рек./підготували Н. Пушкар, І. Несторук; Волин. краєзн. музей. Луцьк, 2018. 10 с.

290. Ошуркевич О. Ф. Найрідніший рідний край – Волинь: путівник. Львів: Каменяр, 1991. 80 с.

291. Ошуркевич О. Різдвяна зоряниця. *Луцький замок*. 2002. 10 січ.

292. Ошуркевич О. Архаїчні форми звичаю Запустів на Поліссі. *Минуле і сучасне Волині й Полісся: народне мистецтво і духовність*: зб. наук. пр.: матеріали Другої волин. обл. наук.-етнограф. конф. (м. Луцьк, 12–13 трав. 2005 р.). Луцьк, 2005. Вип. 15. С. 107–109.

293. Ошуркевич О. Бережці. «На захід від містечка Любомля». Джерела безсмертного слова: Лесині місця на Волині: іст.-краєзн. нариси, поезія. Луцьк: Надстир'я, 1996. С. 44–46.

294. Ошуркевич О. В краю дитинства. *Пам'ятки України*. 1971. № 1. С. 50–51.

295. Ошуркевич О. Велемовний писанковий світ. *Народна трибуна*. 1993. 17 квіт. С. 3.

296. Ошуркевич О. Використання та пропаганда пам'яток матеріальної й духовної культури засобами музейних експозицій. *Вісник Українського товариства охорони пам'яток історії та культури*. 1991. № 1. С. 42–43.

297. Ошуркевич О. Вікно у давнину століть. *Волинь*. 1993. 8 квіт.

298. Ошуркевич О. Гончарний круг і пісня. *Молодий ленінець*. 1989. 3 черв.

299. Ошуркевич О. До джерел музики. *Луцький замок*. 1997. 17 січ.

300. Ошуркевич О. Етнографія Волинського музею у Луцьку (1929–1939): тези Наук. конф. до 100-річчя Волинського єпархіального давньосховища (18–20 трав. 1993 р.). Житомир, 1993. С. 41–42.

301. Ошуркевич О. З історії Волинського краєзнавчого музею. *Волинський музей. Історія і сучасність*: тези та матеріали I Наук.-практ. конф., присвяченої 65-річчю Волинського краєзнавчого музею та 45-річчю Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки (16–17 черв. 1994 р.). Луцьк: Ініціал, 1997. С. 5–7.

302. Ошуркевич О. Затрубили труби: з історії народних музичних інструментів. Луцьк: Надстиря, 1993. 24 с.

303. Ошуркевич О. На радість, на добро. *Слово правди*. 1990. 3 серп.

304. Ошуркевич О. Олександр Прусевич – музеолог, дослідник народного мистецтва на Волині. *Волинський музей. Історія і сучасність*: тези та матеріали I Наук.-практ. конф., присвяченої 65-річчю Волинського краєзнавчого музею та 45-річчю Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки (16–17 черв. 1994 р.). Луцьк: Ініціал, 1997. С. 8–9.

305. Ошуркевич О. Питання етнографії у творчій діяльності Олександра Прусевича. *Народознавчі зошити*. Львів, 1997. Зошит 3. С. 202–204.

306. Ошуркевич О. Різдвяна містерія. *Луцький замок*. 1999. 6 січ. С. 11.

307. Ошуркевич О. Святий Юрій і мотив змієборства в українському фольклорі. *Історія релігії в Україні*: тези V Міжнар. круглого столу. Київ; Львів, 1995. Ч. 3. С. 307–310.

308. Ошуркевич О. Там, під Берестечком: статті, нариси. Луцьк: Волин. обл. друк., 2009. 144 с.

309. Ошуркевич О. Той рушник неначе доля... *Радянська Волинь*. 1989. 5 серп.

310. Ошуркевич О. Традиційний пісенно-музичний фольклор Устилуга та його околиць. *Стравінський та Україна*: матеріали Міжнар. конф. Київ, 1996. С. 44–47.

311. Ошуркевич О. У сьйві різдвяної зорі. *Народна трибуна*. 1996. 12 січ.
312. Ошуркевич О., Рибак Ю. Іван Власик – поліський лірник (деякі штрихи з музично-виконавської практики). *Минуле і сучасне Волині й Полісся: роде наш красний*: матеріали Третьої волин. обл. наук.-етнограф. конф. (м. Луцьк, 14–15 черв. 2007 р.). Луцьк, 2007. Вип. 24. С. 252–255.
313. Писанки другої половини ХХ – початку ХХІ століть. Збірка Волинського краєзнавчого музею: каталог/вступ. ст. О. М. Моренчук; упоряд.: Л. А. Мірошніченко-Гусак, О. М. Моренчук, Т. О. Хомова. Луцьк: Терези, 2014. 80 с.; іл. (Колекції Волинського краєзнавчого музею, вип. 11).
314. Під зорями новорічними: традиційні щедрівки, рядження / фольклорно-етнографічні записи Олекси Ошуркевича. Луцьк: Твердиня, 2009. 100 с.
315. Підсумки Сьомої обласної рейтингової акції «Музейна подія року на Волині–2015». URL: http://volyn-kray-mus.at.ua/news/pidsumki_somoji_oblasnoji_rejtingovoji_akciji_muzejna_podija_roku_na_volini_2015/2016-05-18-976 (дата звернення: 05.03.2017).
316. Позіховська С. Спільна виставкова діяльність музеїв Великої Волині: стан і перспективи. *Волинський музей: історія і сучасність*: наук. зб.: матеріали ІV Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 80-річчю музею та 60-річчю Колодяжненського літературно-меморіального музею. Луцьк, 2009. Вип. 4. С. 214–217.
317. Полісся: етнікос, традиції, культура. *Полісся: етнікос, традиції, культура*: зб. матеріалів Міжнар. наук. конф. Луцьк: РВВ «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 1997. 262 с.
318. Пономар Л. Збережена спадщина (Волинський краєзнавчий музей сьогодні). *Народна творчість та етнологія*. 2014. № 6. С. 81–82.
319. Пономар Л. Г. Народний одяг Правобережного Полісся середини ХІХ – середини ХХ ст. *Історико-етнографічний атлас*: словник. Київ, 2008. 260 с.

320. Праці Центру пам'яткознавства. URL: http://pamjatky.org.ua/?page_id=583 (дата звернення: 10.11.2018).

321. Про затвердження Інструкції з організації обліку музейних предметів: наказ Міністерства культури України від 21.07.2016 р. № 580. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1129-16> (дата звернення: 10.01.2019).

322. Про музеї та музейну справу: Закон України від 29.06.1995 р. № 250/95–ВР. Дата оновлення: 04.11.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-вр> (дата звернення: 15.11.2018).

323. Пушкар Н. Музейні бувальщини – 2. *Волинський музей. Історія і сучасність*: наук. зб.: матеріали V Всеукр. наук. істор.-краєзн. конф., присвяченої 23-й річниці Незалежності України та 85-й річниці створення Волинського краєзнавчого музею (м. Луцьк, 16 трав. 2014 р.)/упоряд. А. Силюк. Луцьк, 2014. Вип. 5. С. 185–200.

324. Пушкар Н., Несторук І. Волинському краєзнавчому музею – 85. Ч. 1. *Волинський Монітор*: електронна версія газети. 16 черв. 2014 р. URL: http://monitor-press.com/ua/extensions/statti-ua/453-volynskomu-kraieznavchomu-muzeiu-85_cz_1.html (дата звернення: 05.06.2016).

325. Пушкар Н., Несторук І. Волинському краєзнавчому музею – 85. Ч. 2. *Волинський Монітор*: електронна версія газ. 2 лип. 2014 р. URL: <http://monitor-press.com/ua/extensions/statti-ua/454-volynskomu-kraieznavchomu-muzeiu-85.html> (дата звернення: 05.06.2016).

326. Пушкар Н., Несторук І. П'ять етапів музейної історії: колекції, хранителі, будинки. *Волинський музей. Історія і сучасність*: наук. зб.: матеріали V Всеукр. наук. істор.-краєзн. конф., присвяченої 23-й річниці Незалежності України та 85-й річниці створення Волинського краєзнавчого музею (м. Луцьк, 16 трав. 2014 р.)/упоряд. А. Силюк. Луцьк, 2014. Вип. 5. С. 168–185.

327. Пушкар Н., Несторук І. Фондові колекції і наукова робота. *Волинський музейний вісник*: наук. зб./упр-ня культури Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей;

каф. документознавства і музейн. справи СНУ ім. Лесі Українки; упоряд. А. Силюк. Луцьк, 2014. Вип. 6. С. 280–286.

328. Пушкар Н., Обухович Л., Несторук І. Реставрація і консервація музейних предметів: метод. рек. *Волинський музейний вісник*: наук. зб. Луцьк, 2016. Вип. 8. С. 385–393.

329. Рабенчук О. До питання про візуальне як джерело історичних досліджень. *Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика*. 2012. Вип. 17. С. 29–39.

330. Різдвяний вертеп на Волині/записи текстів, упоряд. і вступ. ст. О. Ошуркевича. Луцьк: Надстир'я, 1996. 48 с.

331. Родина Косачів і волиняни: спогади, перекази/записи, впоряд. і прим. О. Ошуркевича. 2-ге вид. Луцьк: Волин. обл. друк., 2002. 64 с.; іл.

332. Рожко В. Національна музейна політика: засади наукової діяльності музейних інституцій. 18 серпня 2016 р. URL: <http://prostir.museum/ua/post/37778> (дата звернення: 25.11.2017).

333. Руденко С. Б. Музейна пам'ятка в контексті музейництва та матеріальної історико-культурної спадщини. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2009. Вип. 15 (2). С. 63–73.

334. Рутинський М. Й., Стецюк О. В. Музеєзнавство: навч. посіб. Київ: Знання, 2008. 428 с.

335. Рябчикова Ф. Комунікативний вектор у музейній діяльності. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Культура і соціальні комунікації». 2009. Вип. 1. С. 158–163.

Рябчикова Ф. Музейна колекція: відповідність правової дефініції у музеології. *Краєзнавство*. 2015. № 3–4. С. 240–246.

336. Рябчикова Ф. Музейний предмет: правова дефініція та новітні тенденції розвитку музейної справи. *Краєзнавство*. 2017. № 3–4. С. 229–238.

337. Рябчикова Ф. Наукові засади побудови експозиції Василя Кравченка. *Волинський музей: історія і сучасність*: наук. зб. Луцьк, 2009. Вип. 4. С. 266–270.

338. Рябчикова Ф. Основні напрями діяльності етнографічного відділу Волинського науково-дослідного музею (1920–1931 рр.). *Волинський музейний вісник*: наук. зб./упр-ня культури і туризму Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; каф. документознавства і музейн. справи ВНУ ім. Лесі Українки; упоряд.: А. Силюк, Є. Ковальчук. Луцьк, 2012. Вип. 3. С. 61–65.

339. Рябчикова Ф. Д. Музейництво на західноукраїнських етнічних землях у 1939–1941 рр. *Волинський музейний вісник: Музеї у дослідженні та збереженні пам'яток культурної спадщини західноукраїнських етнічних земель*: наук. зб./упр-ня культури і туризму Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; каф. документознавства і музейн. справи ВНУ ім. Лесі Українки; упоряд. А. Силюк, Є. Ковальчук. Луцьк, 2012. Вип. 4. С. 12–18.

340. Салата О. О. Основи музеєзнавства: навч.-метод. посіб. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 164 с.

341. Салюк І. Гончарство на Волині. *Волинський музей. Історія і сучасність*: тези та матеріали І Наук.-практ. конф., присвяченої 65-річчю Волинського краєзнавчого музею та 45-річчю Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки (16–17 черв. 1994 р.). Луцьк: Ініціал, 1997. С. 19.

342. Самарина Н. Г. Музейная коммуникация в контексте культурной памяти и культурного наследия. *Вопросы музеологии*. 2013. № 2 (8). С. 45–55. URL: http://voprosi-muzeologii.spbu.ru/files/2013_2/Samarina.pdf (дата звернення: 11.02.2019).

343. Серховець Л., Трофімук Т. Відновлення діяльності Волинського краєзнавчого музею у післявоєнний період (за матеріалами газети «Радянська Волинь»). *Волинський музей. Історія і сучасність*: наук. зб.: матеріали V Всеукр. наук. істор.-краєзн. конф., присвяченої 23-й річниці Незалежності України та 85-й річниці створення Волинського краєзнавчого музею (м. Луцьк, 16 трав. 2014 р.)/упоряд. А. Силюк. Луцьк, 2014. Вип. 5. С. 203–205.

344. Силюк А. Волинський краєзнавчий музей: сторінки історії формування колекції. *Волинський музей. Історія і сучасність*: наук. зб. Луцьк, 1999. Вип. II. С. 6–10.

345. Силюк А. Співпраця Волинського краєзнавчого музею із музеями Польщі по вивченню та збереженню історико-культурної спадщини українсько-польського пограниччя. *Роль музеїв у культурному просторі України й світу: стан, проблеми, перспективи розвитку музейної галузі*: зб. матеріалів Загальноукр. наук. конф. з проблем музеєзнавства, присвяченої 160-річчю заснування Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького. Дніпропетровськ: АРТПРЕС, 2009. Вип. 11. С. 139–145.

346. Силюк О. Анатолій Дублянський: від музейного працівника до Митрополита УАПЦ (літопис життя та діяльності за матеріалами фондів Волинського краєзнавчого музею). *Волинський музей. Історія і сучасність*: наук. зб.: матеріали V Всеукр. наук. істор.-краєзн. конф., присвяченої 23-й річниці Незалежності України та 85-й річниці створення Волинського краєзнавчого музею (м. Луцьк, 16 трав. 2014 р.)/упоряд. А. Силюк. Луцьк, 2014. Вип. 5. С. 206–228.

347. Силюк О. Культурно-освітня та музейна діяльність Анатолія Дублянського в 1939–1941рр. *Волинський музейний вісник*: наук. зб./упр-ня культури Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; каф. документознавства і музейн. справи СНУ ім. Лесі Українки; упоряд. А. Силюк. Луцьк, 2014. Вип. 6. С. 294–298.

348. Скарби народного мистецтва: Підсумки обласного огляду-конкурсу конкурсу різдяно-новорічної атрибутики. *Народна трибуна*. 1994. 2 берез.

349. Скрипник Г. Проблеми побудови етнографічних експозицій музеїв України в контексті утвердження національної державності. *Тези Наук. конф. до 100-річчя Волинського єпархіального давньосховища* (18–20 трав. 1993 р.). Житомир, 1993. С. 35–37.

350. Скрипник Г. Українська культура як джерело державного самоствердження нації. *Музейний збірник*: зб. наук. пр. Київ: ІМФЕ

ім. М. Т. Рильського НАН України, 2008. С. 3–8. URL: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/handle/123456789/20571> (дата звернення: 08.03.2019).

351. Скрипник Г. А. Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток/ АН УРСР, Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського. Київ: Наук. думка, 1989. 304 с.

352. Словник-довідник термінології музейництва/Р. Микульчик, П. Слободян, Є. Діденко, Т. Рак. Львів: Львів. Політехніка, 2012. 128 с.

353. Смаглій К. Європейський досвід реформування музейної сфери: уроки для України. *Будуємо нову Україну*: зб. конф. (м. Київ, 26–27 листоп. 2015 р.). Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2015. С. 138–154.

354. Стали відомі імена переможців обласної рейтингової акції «Музейна подія року на Волині 2012». URL: <http://voltv.com.ua/staly-vidomi-imena-peremozhstv-oblasnoji-rejtynhovoji-aktsiji-muzejna-podiya-roku-na-volyni-2012>. (дата звернення 20.09.2017).

353. Стельмащук Г. Давнє вбрання на Волині: етнографічно-мистецтвознавче дослідження: монографія. Луцьк: Волин. обл. друкарня, 2006. 280 с.

356. Степанов В. Ю. Вивчення поняття «культурна спадщина» в культурному просторі України. *Культура України*. 2015. Вип. 48. С. 29–39.

357. Тарнавський Р. Докторанти з етнографії та етнології у Львівському університеті (1930-ті роки). *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Історія. Політологія. 2016. Вип. 17. С. 99–106.

358. Тарнавський Р. Етнологічний інститут Львівського університету: формування колективу та напрямів діяльності (1924–1939). *Вісник Львівського університету*. Серія історична. Львів, 2014. Вип. 50. С. 158–179.

359. Терський С. Дослідження та колекціонування старожитностей Волині Львівськими музейними закладами (XIX – перша половина XX ст.). *Волинський музей: історія і сучасність*: наук. зб.: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (Луцьк–Колодяжне, 18–19 трав. 2004 р.). Луцьк, 2004. Вип. 3. С. 241–244.

360. Титова О. Деякі актуальні питання збереження культурної спадщини. *Праці Центру пам'яткознавства*. 2009. Вип. 16. С. 5–10.
361. Тишкевич Р. До історії створення Сарненського історико-етнографічного музею (1974–2004). *Західне Полісся: історія та культура: наук. зб.: матеріали наук.-практ. конф., присвяченої 30-річчю Сарненського історико-етнографічного музею (м. Сарни, 3–4 груд. 2004 р.)*. Рівне, 2004. Вип. 1. С. 273–275.
362. Тоболем Ж.-М. Нова епоха музеїв. Культурні установи перед викликом менеджменту/пер. з фр. З. Борисюк, П. Таращука, С. Тевольде. Київ: Вид. Чередниченко А. М., 2018. 320 с.
363. Традиційні жіночі сорочки Волині та Західного Полісся кінця XIX – XX століть. Збірка Волинського краєзнавчого музею: каталог/упоряд.: Л. А. Мірошніченко-Гусак, Т. О. Хомова; вступ. ст.: Н. Г. Гатальська, Л. А. Мірошніченко-Гусак. Луцьк: Волинські старожитності, 2013. Вип. 5. 87 с.; іл. (Серія «Колекції Волинського краєзнавчого музею»).
364. Удовиченко І. В. Музейна педагогіка: теорія і практика: наук.-метод. посіб. Київ: Логос; Нац. музей історії України, 2017. 72 с.
365. Українець А., Пархоменко Т. Комплектування етнографічної колекції Рівненського обласного краєзнавчого музею. *Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею*. Рівне: Волин. обереги, 2006. Вип. IV. С. 32–37.
366. Українська етнологія: навч. посіб./за ред. В. Борисенко. Київ: Либідь, 2007. 400 с.
367. Український керамологічний журнал. URL: <http://www.ceramology-inst.gov.ua/keramlibrary/ukg> (дата звернення: 10.11. 2018).
368. Український центр розвитку музейної справи. URL: <https://www.facebook.com/ucrms> (дата звернення: 11.11.2018).
369. Ушаков Н. В. Собрания этнографических музеев как хранилища информации в аналоговую и цифровую эпоху: методические вопросы. *Вопросы музеологии*. 2015. № 2. С. 94–106.

370. Фесенко Г. Г. Роль музеїв у формуванні культурного простору України. *Пространство литературы, искусства и образования – путь к миру, согласию и сотрудничеству между славянскими народами*: сб. науч. тр.: по материалам VI Междунар. науч.-практ. конф. (16 дек. 2011 г.)/под ред.: А. Г. Романовского, Ю. И. Панфилова. Харьков: НТУ «ХПИ», 2012. С.184–187. URL: <http://eprints.kname.edu.ua/50891/1/45%20%D1%80%D0%BE%D0%BB%D1%8C%20%D0%BC%D1%83%D0%B7%D0%B5%D1%97%D0%B2-split-merge.pdf> (дата звернення: 12.12.2018).

371. Фецько І. М. Особливості використання термінів музейної сфери. *Термінологічний вісник*. 2013. Вип. 2 (2). С. 108–112.

372. Фишман О. Електронний біобібліографічний словар «Собиратели Российского этнографического музея: информационный ресурс нового поколения. *Музей. Традиции. Этничность*. URL: <http://journal.ethnomuseum.ru/ru/articles/elektronnyu-biobibliograficheskiy-slovar-sobirатели-rossiyskogo-etnograficheskogo-muzeya> (дата звернення: 13.12.2018).

373. *Фундатори музейних колекцій та реалії сучасного стану розвитку музейної справи*: наук. зб. за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 145-річчю від дня народження М. Ф. Біляшівського та 135-річчю від дня народження Д. М. Щербаківського. Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2014. 448 с.; іл.

374. Хомова Т. Колекція знарядь обробітку ґрунту у фондах Волинського краєзнавчого музею. *Волинський музей: історія і сучасність*: наук. зб.: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (Луцьк–Колодяжне, 18–19 трав. 2004 р.). Луцьк, 2004. С. Вип. 3. 146–148.

375. Хомова Т. «Обереги милосердя» Надії Горлицької. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Народна культура і музеї*: наук. зб.: матеріали Четвертої всеукр. наук.-етнограф. конф., присвяченої 80-річчю від дня народження Олекси Ошуркевича (м. Луцьк, 16–17 квіт. 2013 р.). Луцьк, 2013. Вип. 44. С. 277–281.

376. Хомова Т. Каталог ужиткового гончарного посуду з фондів Волинського краєзнавчого музею. *Минуле і сучасне Волині й Полісся: народне мистецтво і*

духовність: зб. наук. пр.: матеріали Другої волин. обл. наук.-етнограф. конф. (м. Луцьк, 12–13 трав. 2005 р.). Луцьк, 2005. Вип. 15. С. 63–68.

377. Хомова Т. Колекція настільниць і скатертин (група Р2 – тканини...) у фондах Волинського краєзнавчого музею. *Волинський музей. Історія і сучасність*: наук. зб.: матеріали V Всеукр. наук. істор.-краєзн. конф., присвяченої 24-й річниці Незалежності України та 85-й річниці створення Волинського краєзнавчого музею (м. Луцьк, 16 трав. 2014 р.)/упоряд. А. Силюк. Луцьк, 2014. Вип. 5. С. 237–241.

378. Хомова Т. Колекція сільськогосподарських знарядь у фондах Волинського краєзнавчого музею. *Волинський музей: історія і сучасність*: наук. зб. Луцьк, 2009. Вип. 4. С. 338–340.

379. Хомова Т. Колекція ужитого гончарного посуду з групи фондів «Декоративно-прикладне мистецтво» Волинського краєзнавчого музею. *Минуле і сучасне Волині і Полісся: народна культура – шлях до себе*: зб. наук. пр.: матеріали Волин. обл. наук.-етнограф. конф. (м. Луцьк, 10–11 квіт. 2003 р.). Луцьк, 2003. Вип. 11. С. 127–133.

380. Хомова Т. Родина-династія майстрів-гончарів із Кульчина. *Минуле і сучасне Волині й Полісся: роде наш красний*: матеріали Третьої волин. обл. наук.-етнограф. конф. (м. Луцьк, 14–15 черв. 2007 р.). Луцьк, 2007. Вип. 24. С. 228–231.

381. Чайковська Л. Народний одяг волинян другої половини ХІХ – початку ХХ століття. Київ: ПП «Р.К. Майсер-принт», друкарня «Huss», 2012. 152 с.; іл.

382. Черенюк М. Художні виставки 1974–1999 років. *Волинський музей. Історія і сучасність*: наук. зб. Луцьк, 1999. Вип. II. С. 131–135.

383. Черняк В. Волинський музей на сторінках польського часопису «ZIEMIA» (1929–1930 рр.). *Волинський музейний вісник*: наук. зб./упр-ня культури

Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; каф. документознавства і музейн. справи СНУ ім. Лесі Українки; упоряд. А. Силюк. Луцьк, 2015. Вип. 7. С. 107–110.

384. Чибирак С. Театралізована екскурсія «Федір Вовк подорожує Волиню» як одна з форм експозиційної роботи Волинського краєзнавчого музею. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і Ковельщина в українській та європейській історії*: наук. зб./Ковельськ. міськ. рада; упр-ня культури з питань релігій та національностей Волин. ОДА; СНУ ім. Лесі Українки; Волин. краєзн. музей; Ковельськ. іст. музей; ВОО НСКУ; упоряд.: Г. Бондаренко, І. Прокопів, А. Семенюк, А. Силюк. Ковель, 2018. Вип. 65. С. 599–600.

385. Чибирак С., Мірошниченко-Гусак Л. Співпраця Музею етнографії Волині та Полісся Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки і Волинського краєзнавчого музею. *Волинський музейний вісник*: наук. зб./упр-ня культури Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; каф. документознавства і музейн. справи СНУ ім. Лесі Українки; упоряд. А. Силюк. Луцьк, 2015. Вип. 7. С. 110–112.

386. Шевцов І. Майбутнє музеїв (інформаційний аспект). *Дев'ятнадцять Сумцовських читань*: зб. матеріалів Всеукр. наук. конф. «Музей як соціокультурний інститут в умовах інформаційного суспільства» (проводиться в рамках XIX Сумцовських читань) (18 квіт. 2013 р.). Харків: Майдан, 2013. С. 8–11. URL: <http://museum.kh.ua/docs/19SumtsovConference2013.pdf> (дата звернення: 23.11.2018).

387. Шевчук Т., Качковська Л. Культурно-освітня діяльність Волинського краєзнавчого музею протягом 2012–2016 рр.: особливості організації співпраці із загальноосвітніми навчальними закладами області. *Волинський музейний вісник*: наук. зб. Луцьк, 2018. Вип. 9. С. 144–149.

388. Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник. 4-те вид., випр. і доп. Київ: Знання, 2004. 307 с.

389. Шляхтина Л. М. Рекреационно-образовательная миссия современного музея: образование или развлечение? *Вопросы музеологии*. 2013. № 2 (8). С. 206–212.

390. Штинько В. Краса поліського одягу. *Волинь*. URL: <https://www.volyn.com.ua/news/9684-krasa-polisbkogo-odyagu.html> (дата звернення: 23.11.2018).

391. Юрєнева Т. Ю. Музєєведєніє: учеб. для высш. шк. 4-е изд., испр. и доп. Москва: Академ. проект; Альма Матер, 2007. 560 с.

392. Якубець А. Система управління музейною справою в УРСР (1945–1953 рр.). *Науковий вісник Національного музею історії України: зб. наук. пр.: у 2 ч./відп. ред. Б. К. Патріляк*. Київ: Нац. музей історії України, 2016. Вип. 1. С. 160–165.

393. Якубовський В. І. Музеєзнавство: підручник. Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М. І., 2010. 352 с.

394. Ярмола В. Інструментальна музика Полісся та Волині в фольклористичному доробку Олекси Ошуркевича. *Наукові записки Львівської національної музичної академії імені Миколи Лисенка*. 2014. Вип. 33. С. 108–116.

395. Dutkiewicz J. Muzeum Wołyńskie. *Biuletyn historii sztuki i kultury*. Warszawa, 1934. R. I. № 3. S. 12–15.

396. Fitzke J. Muzeum Wołyńskiego towarzystwa przyjaciół nauk. Luck, 1937. 45 s.

397. Jełowicki A. Zbiory etnograficzne kultury ukraińskiej w Polsce. Charakterystyka i recepcja. Poznań, 2014. URL: <https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream> (дата звернення: 07.06.2019).

398. Piskorz-Branekova E. Tradycyjne stroje i hafty hrubieszowsko-tomaszowskie Wydawnictwo: Muzeum Regionalne im. Janusza Petera w Tomasowie Lubelskim. Zamosc, 2011. 110 s.

399. Przemyski K. Muzeum Wołyńskie w Łucku. *Ziemia*. 1930. № 5. Rok XV. S. 97–98.

400. Sawicki L. Muzeum Wołyńskie w Łucku. *Ziemia*. 1930. № 15–18. Rok XV. S. 342–345.

401. Sprawozdanie z działalności Wołyńskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk za lata 1935–1937. Łuck, 1938. 53 s.

Додаток А**Вироби народних майстрів на Волинській промислово-
сільськогосподарській виставці. 1928 р. Луцьк**

Джерело: Волинський краєзнавчий музей. Фондова група ДМ, № 68712

Додаток Б
Фрагмент етнографічної експозиції Волинського музею
у Луцьку. 1930-ті рр.

Джерело: Волинський краєзнавчий музей. Фондова група ДМ, № 29013

Додаток В**Експозиція відділу давньої історії Волинського краєзнавчого музею.****Ансамблевий показ етнографічних матеріалів,****створений у 1983–1985 рр. 2015 р. Луцьк**

Джерело: архів відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею

Додаток Д

Ескізний проект оформлення експозиційного залу «Ярмарки» Музею етнографії та народних промислів Волині.

Автор І. Бобровник. 1991 р.

Джерело: архів відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею

Додаток Е

Ескізний проект оформлення експозиційного залу «Одяг» Музею етнографії та народних промислів Волині.

Автор І. Бобровник. 1991 р.

Джерело: архів відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею

Додаток Ж

Афіша виставки «Волинське Полісся», створеної
за матеріалами етнографічних експедицій. 2015 р. Луцьк

Джерело: архів відділу етнографії та народних промислів Волинського
краєзнавчого музею

Додаток И
Фонди Волинського краєзнавчого музею. Група зберігання «Д».
Кераміка

Джерело: архів відділу етнографії та народних промислів Волинського
краєзнавчого музею

Додаток К

Каталог жіночих традиційних сорочок, що походять
з Володимир-Волинського району Волинської області.
Етнографічна колекція Волинського краєзнавчого музею

Джерело: Традиційні жіночі сорочки Волині та Західного Полісся кінця XIX–XX століть. Збірка Волинського краєзнавчого музею. Каталог. Луцьк: «Волинські старожитності», 2013. 87 с.; іл. / Серія «Колекції Волинського краєзнавчого музею». Вип. 5. Науково-популярне видання.

Додаток Л

Жіноче демісезонне вбрання. Волинь. Кінець XIX – перша половина XX ст. Реконструкція за музейними предметами. Рисунок Г. Івашків

Джерело: Гатальська Н., Івашків Г. Поетика волинського вбрання: науково-художня реконструкція. Луцьк : Ініціал, 2005. 20 листівок

Додаток М**Олексій Ошуркевич веде екскурсію по етнографічній виставці.****1990-ті рр. Луцьк**

Джерело: архів відділу етнографії та народних промислів Волинського
краєзнавчого музею

Додаток Н

Афіша виставки робіт учасників обласного конкурсу
«Волинська писанка третього тисячоліття». 2016 р.

Джерело: архів відділу етнографії та народних промислів Волинського
краєзнавчого музею

Додаток П
Фрагмент етнографічної виставки «Традиційне вбрання
волинян та поліщуків». 2013 р. Луцьк

Джерело: архів відділу етнографії та народних промислів Волинського
краєзнавчого музею

Додаток Р

**Представлення Наталією Гатальською виставки
традиційного волинського вбрання в Одеському обласному
Центрі української культури. 2010 р.**

Джерело: архів відділу етнографії та народних промислів Волинського
краєзнавчого музею

Додаток С

Майстер-клас плетіння з соломки у Волинському краєзнавчому музеї. Проводить Марія Кравчук, заслужений майстер народної творчості України. 2011 р.

Джерело: архів відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею

Додаток Г

Соломяні «павуки» – роботи учасників обласного конкурсу
різдвяно-новорічної атрибутики. Збірка Волинського
краєзнавчого музею.

Джерело: Символи різдвяних свят. Буклет. Луцьк: МПП «Медіа», 2014. 8 с.

Додаток У

Учасники святкового заходу «Різдвяний вечір у музеї» разом з лірником Андрієм Ляшуком. Волинський краєзнавчий музей. 2017 р.

Джерело: архів відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею

Додаток Ф

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Мірошніченко-Гусак Л. А. Польові етнографічні дослідження як складник формування збірки Волинського краєзнавчого музею. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Серія: Історичні науки. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. № 13 (338). С. 151–156.

2. Мірошніченко-Гусак Л. А. Внесок Олексія Ошуркевича в розвиток пам'яткоохоронної та музейної справи Волині. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Серія: Історичні науки. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2017. № 4 (353). С. 137–143.

3. Мірошніченко-Гусак Л. А. Виставкова робота відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею (1989–2015 рр.). *Гілея: науковий вісник: зб. наук. пр.* Київ, 2018. Вип. 126 (11). С. 90–95.

4. Мірошніченко-Гусак Л. А. Етнографічний напрям діяльності Волинського краєзнавчого музею у 1939–1989 роках. *Емінак: науковий щоквартальник*. 2018. № 3 (23) (лип.–верес.). Т. 2. Київ; Миколаїв. С. 131–137.

5. Мірошніченко-Гусак Л. А. Діяльність етнографічного відділу Волинського музею у 1929–1939 рр. *Гілея: науковий вісник: зб. наук. пр.* Київ, 2019. Вип. 143 (№ 4) Ч. 1. Історичні науки. С. 125–129.

6. Мірошніченко-Гусак Л. А. Етнографічна колекція пам'яток Волинського краєзнавчого музею: основні типологічні групи. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Серія: Історичні науки. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2019. № 7 (380). С. 166–172.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Мірошніченко-Гусак Л. «Доки пишуть писанки – доти буде світ» (до 10-річчя проведення у Волинському краєзнавчому музеї обласного конкурсу на кращу писанку Волині). *Волинський музей: історія і сучасність*: наук. зб.: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (Луцьк–Колодяжне, 18–19 трав. 2004 р.). Луцьк, 2004. Вип. 3. С. 103–105.

8. Мірошніченко-Гусак Л. Колекція писанок у Волинському краєзнавчому музеї. *Минуле і сучасне Волині й Полісся: народне мистецтво і духовність*: зб. наук. пр.: матеріали Другої волин. обл. наук.-етнограф. конф. (м. Луцьк, 12–13 трав. 2005 р.). Луцьк, 2005. Вип. 15. С. 55–56.

9. Мірошніченко-Гусак Л. Інвентарна книга Волинського музею в Луцьку як джерело вивчення писанкарства на Волині. *Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею*. Рівне: Волин. обереги, 2006. Вип. IV. С. 242–244.

10. Мірошніченко-Гусак Л. Способи перенесення вантажів та різновиди дорожнього начиння: до побудови виставки. *PEREYASLAVICA*: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»: зб. наук. ст. 2008. Вип. 2 (4). С. 265–271.

11. Мірошніченко-Гусак Л. Взаємозв'язок музею і школи на прикладі етнографічних виставок. *Волинський музейний вісник*: наук. зб.: Музейна педагогіка. Теорія і практика/упр-ня культури Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; каф. документознавства і музейн. справи СНУ ім. Лесі Українки. Луцьк, 2013. Вип. 5. С. 85–89.

12. Мірошніченко-Гусак Л. Джерела пізнання. Збірка листів, адресована Олексію Ошуркевичу. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Народна культура і музеї*: наук. зб.: матеріали Четвертої всеукр. наук.-етнограф. конф., присвяченої 80-річчю від дня народження Олекси Ошуркевича (м. Луцьк, 16–17 квіт. 2013 р.)/упоряд. Є. І. Ковальчук, Л. А. Мірошніченко-Гусак. Луцьк, 2013. Вип. 44. С. 15–17.

13. Мірошніченко-Гусак Л. Етнографічна виставка «Традиційне вбрання волинян та поліщуків»: взаємодія з відвідувачем. *Волинський музей: історія і*

сучасність: наук. зб.: матеріали V Всеукр. наук. іст.-краєзн. конф., присвяченої 23-й річниці Незалежності України та 85-й річниці створення Волинського краєзнавчого музею (м. Луцьк, 16 трав. 2014 р.)/упоряд. А. Силюк. Луцьк, 2014. Вип. 5. С. 121–124.

14. Мірошниченко-Гусак Л. Становлення відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею. *Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень*: матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. студентів і аспірантів (17–18 трав. 2016 р.). У 3-х т. Луцьк: Терен, 2016. Т. 3. С. 118–121.

15. Мірошниченко-Гусак Л. Етнографічна колекція Волинського краєзнавчого музею в дослідженнях вітчизняних науковців (1989–2015 роки). *Теорія і практика сучасної науки*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 24–25 лют. 2017 р.). У 2-х ч. Херсон: Вид. дім «Гельветика», 2017. Ч. 2. С. 187–190.

16. Мірошниченко-Гусак Л. Твори декоративно-ужиткового мистецтва у збірці Волинського краєзнавчого музею. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і Ковельщина в українській та європейській історії*: наук. зб./Ковель. міськ. рада; упр-ня культури, з питань релігій та національностей Волин. ОДА; СНУ ім. Лесі Українки; Волин. краєзн. музей; Ковель. іст. музей; ВОО НСКУ; упоряд. Г. Бондаренко, І. Прокопів, А. Семенюк, А. Силюк. Ковель, 2018. Вип. 65. С. 543–545.

17. Мірошниченко-Гусак Л. А. Виставкові проекти відділу етнографії на основі експозиції Волинського краєзнавчого музею. *Сучасні наукові дослідження представників суспільних наук – прогрес майбутнього*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 22–23 берез. 2019 р.). Львів: ГО «Львівська фундація суспільних наук», 2019. С. 62–66.